

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Balassagyarmati portrék

Kovalcsik József, Szabó Andrea,
T. Pataki László, Zsirai László írásai

Madách-díjasok, 2003:

a balassagyarmati
Madách Imre Városi Könyvtár

Ravasz István emlékezete
Sulyok László tanulmánya
az 1956-os forradalom áldozatáról

Interjú
Kicsiny Balázs képzőművésszel

*Kicsiny Balázs: Munkavégzés folyamatban
(Részlet)*

Névjegy

KÁNTOR PÉTER József Attila- és Soros Életmű-díjas költő, műfordító. 2003-ban megjelent verskötetének címe: *Lóstafféta*. Budapesten él.

KONDOR ILONA Budapesten élő költőnő.

ROMHÁNYI GYULA Balassagyarmaton élő költő, legutóbbi verseskötete *Ködben* címmel jelent meg 2003-ban.

SZOKOLY TAMÁS Veszprémben élő költő, népművelő, tanár, színházi rendező Kutatási területe: esztétika, dráma- és színháztörténet. Versei és prózai írása helyi és országos lapokban, irodalmi és egyéb antológiákban jelennek meg. Utolsó kötete *Nem történt semmi* címmel jelent meg 2002-ben.

MARAFKÓ LÁSZLÓ újságíró, író. A *Heti Válasz* munkatársa. Több önálló kötete jelent meg.

MERÉNYI KRISZTIÁN Budapesten élő író, költő. 1997-ben *A múlhatatlan ma* és *Labyrinthusban* címekkel jelentek meg kötetei.

BÉKI ISTVÁN Budapesten élő költő, performer. Legutóbbi verseskötete 2001-ben jelent meg *Írott ikon* címmel.

CSÁK GYÖNGYI Budapesten él, általános iskolai tanár. Harmadik kötete 2000-ben jelent meg *Ecsetvonások* címmel.

CSEH KÁROLY Mezőkövesden élő író, költő, műfordító, közművelődési főelőadó. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Több kötete jelent meg. A miskolci Kelet Irodalmi Alkotócsoport vezetője.

KELETI GUSZTÁV (Pozsony, 1834. dec. 13. – Budapest, 1902. szept. 2.) festő és műkritikus. Művei az MNG és a Történeti Múzeum tulajdonában vannak.

SULYOK LÁSZLÓ Salgótarjánban élő újságíró, tanár. Nógrád megyei napilapok munkatársa. 1998 óta szakközépiskolában magyar-történelmet tanít. Közíróként elsősorban a kommunista törvénysértések áldozatainak

személyes történeteit dolgozza fel. Salgótarjánban él.

SZABÓ ANDREA magyar-angol szakon végzett az ELTE-n, a *Nógrád Megyei Hírlap* külső munkatársa. Balassagyarmaton él.

T. PATAKI LÁSZLÓ Salgótarjánban élő író, újságíró, publicista. Több regény, szociológiai kötet szerzője, társszerzője, szerkesztője.

KOVALCSIK ANDRÁS nyugdíjas pedagógus, Balassagyarmaton él. 25 éve a helyi Honismereti Kör elnöke. Több önálló kötete jelent meg, legutóbb *Arcok Balassagyarmat múltjából* címmel 2001-ben.

DR. BARÁTHI OTTÓ közgazdász, közíró, a Nógrád Megyei Hírlap külső munkatársa. Salgótarjánban él.

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR író. A rendszerváltáskor több lapot is alapított: *a Salgótarjáni (Röp)Lapok*, a *Salgótarjáni Krónika*, a *Felvidéki Lapok* első példánya nyomdakész állapotban, kiadásra vár... Első kötete: *Stációk* címmel jelent meg.

NAGY GÁSPÁR Budakeszin élő költő. Eddig 18 kötete jelent meg. Munkásságáért számos elismerést, köztük József Attila- és Kossuth-díjat kapott. A Magyar Művészeti Akadémia tagja, a *Hitel* című folyóirat szerkesztője.

FECSCKE CSABA Miskolcon élő költő, publicista. Az Észak-Magyarország rendszeres szerzője. Több önálló kötete jelent meg.

ZSIRAI LÁSZLÓ költő, újságíró, Budapesten él.

TÓTH TAMÁS történész a Nógrád Megyei Levéltár levéltárosa, harmadéves PhD hallgató a Pécsi Tudományegyetemen. Várostartóval, a 18–20. századi magyarországi városhálózat vizsgálatával foglalkozik. Balassagyarmaton él.

BABICZKY TIBOR költő. Legutóbbi kötete 2001-ben jelent meg *A felvezető kör* címmel. Budapesten él.

Tartalom

<i>Kántor Péter</i>	Ahogy egy parkban (vers)	453
<i>Kondor Ilona</i>	Végül is...; Próza helyett; Fekete madár (versek)	454
<i>Romhányi Gyula</i>	Eldúdolom neked (vers)	457
<i>Szokoly Tamás</i>	Rozsdulásom néhány fázisa (vers)	459
<i>Marafkó László</i>	Inkognitóban Frankfurtban (esszé)	462
<i>Merényi Krisztián</i>	Egy virág (novella)	463
<i>Béki István</i>	A kedveshez (vers)	467
<i>Csák Gyöngyi</i>	Térzenészek; Havasi gyopárhoz (versek)	468
<i>Cseh Károly</i>	Otthonom, borom; Istenhátamögötti (versek)	469
<i>Keleti Gusztáv</i>	Deák Ferenc szobráról	470
<i>Sulyok László</i>	Ravasz István élete és halála (tanulmány)	473
<i>Szabó Andrea</i>	Szellemóriások nyomában (tanulmány)	489
<i>T. Pataki László</i>	Kétarcú ember – Esze Tamás (interjú)	494
<i>Kovalcsik András</i>	A Tragédia szolgálatában Dr. Szabó József emlékezete (tanulmány)	504
<i>Madách-díjasok, 2003</i>	Könyvtár a közösség és a szellemiség szolgálatában – Oroszlánné Mészáros Ágnessel <i>Baráthi Ottó</i> beszélget	513
<i>Gáspár István Gábor</i>	Ki van fent, és ki van lent? Beszélgetés Kicsiny Balázs képzőművésszel	523
<i>Nagy Gáspár</i>	Idegvégződés-versek; avagy történetek a föltápáskodásról (könyvkritika)	529
<i>Fecske Csaba</i>	Ahogy a madár énekel (könyvkritika)	533
<i>Zsirai László</i>	A remény lehetőségének igézetében (könyvkritika)	537
<i>Tóth Tamás</i>	Vasúti ügyek (könyvkritika)	541
<i>Babiczy Tibor</i>	Az eljutásról és a találkozásról (könyvkritika)	545

E számunkban Kicsiny Balázs képzőművész alkotásai láthatók.

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLIX. évfolyam
2003. 5. szám, szeptember–október

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Szerkesztők:
DUKAY NAGY ÁDÁM
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ szerkesztőségi titkár

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
Polar Stúdió, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2003-ban megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

AHOGY EGY PARKBAN

Ahogy egy parkban hárman
fogócskáznak vidáman,
sasszéznak körbe-körbe,
s kering velük a lárma,
s közben az est köréjük
leszáll, s beszáll közéjük,
s a kút, mely épp középén,
és a padok a szélen,
minden egyre sötétebb,
s a fogó tudatában
a fürge egerecskék
mint a tű, hegyesednek,
üveghangon nevetnek,
sikongva, sikítozva,
vagy csak kavics-csikorgás,
kavics-sírás a fülben,
a szándékok, a vágyak
ahogy homályosodnak,
zordulnak, kavarodnak,
egymásba gabalyodnak,
a kezdettől hová is?
ahogy tovapörögnek,
egymás nyomába lépnek,
egymás árnyához érnek,
s ahogy elkomolyodnak,
fa tűnik, lámpaoszlop,
gomolygó szürke foszlány,
szakadó pára-sálak,
a lélegzetük fogytán,
ki fog meg kit, ki fut még?
ki fut még azon is túl?
sikongva, sikítozva,
s egyszercsak vége, elmúlt.

VÉGÜL IS...

Végül is befogom a számat.
De a hallgatás beszéd.
Lélegzem ki tudja hányat.
Lépek ki tudja feléd.

Ki nem vagy.
S nem leszel soha.
Megtettesít, felőröl az álom.
A hit temploma.

Orgona szól.
A pap beszél.
Lenned kell ki nem vagy.
Mert mire a mise, a fény.

Jöjj egyszerű csendben.
Itt vagyok, várlak még soká.
Hidd el száz lépés az este.
De számtalan a magány

PRÓZA HELYETT...

Az igazit keresed.
Az egyszer kimondhatót.
Találsz helyette másik
száz buktatót.
Érveid
erőtlen hangzanak.
Kicsúfol az ág is.
Túlhalad a nap.
Fal kínja emészt.
Mi kisarjadt
önmagába vész.
Szószólója lennél
az igazi fénynek.
Letipor, megaláz
mit annak becéznek.
Szívedig érnek
erős szavak.
A szépség kitárul.
A jelen hallgatag.
Aztán zsongva bámul
önmagába ájul
minden pillanat.

FEKETE MADÁR

Fekete madár
Szívem magánya.
Hideget hozol
A fényességbe.
Több féle színre
Fested az eget:
Hová lesz
A nap melegsége.
S a zöld fák
Üdesége.
A nyár zivajja?
Itt lenn a porban
Kövek hevernek.
De Te berepülsz
A szobámba.
S aztán ki tudja
Hova, merre –
Még a neved
Sem tudom.
Nagy vagy
És fekete.

Balatonfüred, 2002. augusztus 11.

ELDÚDOLOM NEKED

(Részlet a *Madách asszonyával* című ciklusból)

Éppen csak megemlítenek
a lexikonok.

A dolognak olyan –
voltál, de minek, íze van.

Egyetlen szobrodról
tudok városomban
(hírnévért, pénzért
minden kapható):
a leánykollégium
előkertjébe rejtve
őrzi vonásaidat a Mű.

Egy öregedő szerelmesed
betűfolyót fakasztott érted,
ebben a végtelenül ismétlődő
irodalmi sivatagban;
hol az irányított
szelek helyett,
most kiszámíthatatlan,
öntörvényű
huzat garázdálkodik.
Tisztelet neki,
mert én még ennyit sem tettem.

Csak koptattam magam,
sosemvolt emlékeimmel,
s ha néha
kibukott számból a neved:
Erzsébet,
hát akkor is bizonyosan
részegen kószáltam
a gyászoló ég alatt.

De azért olykor,
csinált boroktól lázasan,
üszkösödő felhőktől
kilesve,
eléd térdepelek
és végig csókolom
esőtől véres arcod:

Kőbe rejtett
lábadhoz hajtom fejem,
és a táltosok ősi nyelvén
eldúdolom neked,
hazug szerelmeim
igaz történetét.

ROZSDULÁSOM NÉHÁNY FÁZISA

Morc kedvem volt,
nem éppen rövid ideje,
rozsdulásom rókavörös,
s legott megittam két decit
ama szentgyörgyhegyi muskotályból.
Elnyúltam a pamlagon,
s tüstént ki is égetém,
hogy vajmi nyomot hagyjak
a Világ arca helyett itten,
ebben a bizony-műteremnyi
TUSCULÁMUMBAN.

Mert eme magányomat óhajtottad,
nem tündöklően persze,
de derekasan föloldani,
ha már a nikkel-csönd kórházi klampolása
és a ti vihogástok
emebből szemernyit sem bírt.
Szóval morc valék,
következésképp: hallgatag,
s a hajnali ötös harangkondulást is
újabb két decivel szentelem.
Ilike óvatos surranással kerülte
szegetlen kedvem,
s alattomban kikortyolt
ismét-két-decim.
„Minek is a hedonizmus?!”,
holott és tényleg: minek is?!

Kerülgettél Te is, Világsértette Lány
– mit is „Lány”!, – tíz éve elvált, keserű Asszony,
sértett Madárka, aki nem is Denevér! –:
kerülgettél Te is, engem, s némely cselekvést.
„– Francba a sipákolókkal!”
– emígy dörögtem, dörgedeztem,
s Te rezzentél is, félvést, legott,
nehogy parázsló dühöm lángra kapjon,
Te pediglen (mert kenderedre leltem!) kapjál
néhány szép-karcsú pofont.
De adtam.
Ezt nem „úri” kedvem diktálta,
de sorsod sercintette ki belőlem:
Mi a fenéért is dacolsz,
azazhogy: NEM. Épp miért nem?!?
Bávatag tekintet-váltás,
némi forttyogás még,
aztán ismét „síri” csönd.
No és persze: büntudat.
Vétlen vagyok,
azazhogy: éppen tevőlegesen vétkező.
Az okok sora (persze általad,
s kínos gondossággal elleplezve)
tűnik oknak: ÉN.
No, nem!
Így mégis igazságtalan!
(Bár ennek ellenkezője úgysem létezik.
Pontosabban szólva: Aligha.)
Alig-alig.
Ne játsszunk Európát,
merthogy én nem csatlakozom!
De hunyósdit se,
mert a sötétséget rühellem, gyűlölöm!
Téged éppen nem!
(Az „utálatról” pediglen szó sosem esett.)

De gesztus sem.
De elvonakodás sem! Soha!
(Erről az „elvonás” jut eszembe,
tehát logikusan megfejelem: újabb két deci.)
Ölég!
Még hányisnyi erőm akad,
aztán elhanyaglok.
Rozs

du

lok.

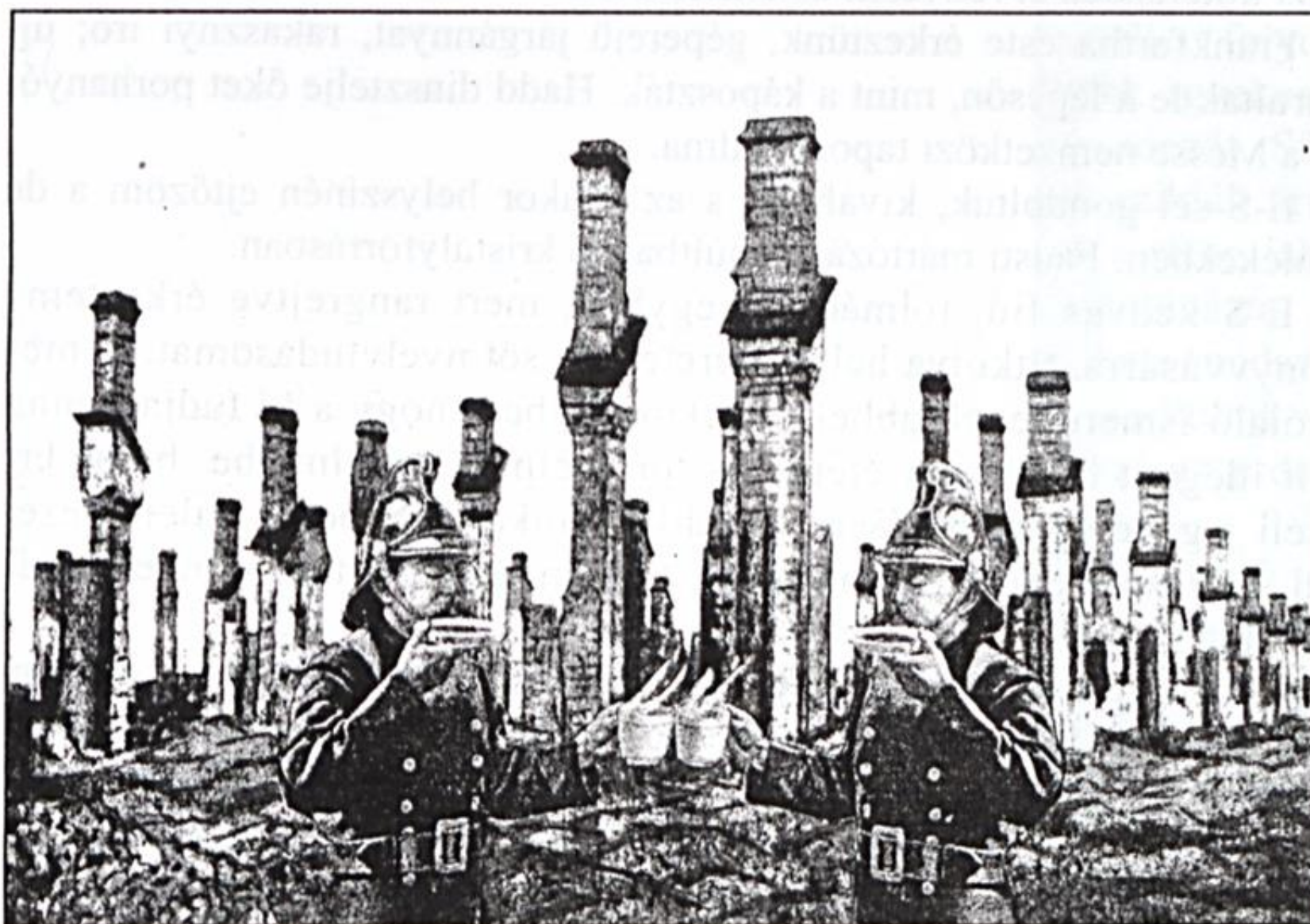
Rozs

dá

su

lok.

Tovább!

Kicsiny Balázs: Tűzre várva

INKOGNITÓBAN FRANKFURTBAN

Frankfurti ősz. Miként a kezdet. Ahol a Hirschgraben nekiszalad a piac-
térnek. Ó, Margit!

Eckermann, pontosabban Eckermann-Schneiderovics kis válltáskájá-
ból előveszi termosztát s felém nyújtja. Kiveszem kis metszett poharamat
(műanyagba metszették pontos présgépek), s töltök egy gyűszűnyi erős
feketét. Napos a reggel, hűvös derengéssel.

Vigyáznom kell Eckermann-Schneideroviccsal (a továbbiakban E-S),
mert nem jegyzetel, az emlékezetére bízva magát, így ha nem ügyelek,
azt örökítené meg, hogy egy termoszból ittuk a kávé borongó barango-
lásainkon. Mert ezt is E-S írná (írandó majd), aki a szép stílus kellékei
közt kötelezően érvényesíti az alliterációt.

Frankfurtba este érkeztünk, géperejű járgánnyal, rakasznyi író; úgy
gurultak le a lépcsőn, mint a káposzták. Hadd dinsztelje őket porhanyós-
sá a Messe nemzetközi taposómalma.

E-S-sel gondoltuk, kiválunk, s az ifjúkor helyszínén ejtözöm a dús
emlékekben. Fausti mártózás a múltban, a kristályforrásban.

E-S kedves fiú, tolmácsom egyben, mert rangrejtve érkeztem a
könyvvásárra, titkolva helyismeretemet, sőt nyelvtudásomat. A meg-
szólaló ismeretlenek abbéli igyekezetükben, hogy a ki tudja honnan
jött idegent beavassák életük és történelmük rejtelseibe, bájos lap-
széli jegyzetekkel látják el szavaikat, miket E-S botor önleplezés-
sel meg sem kísérel tolmácsolni, tudván, úgyis értem minden utalá-
sukat.

Valamikori otthonunk előtt egy néger emléktárgyárus a Sturm und
Drang belső kifejlődéséről adja elő akadémiai székfoglalója vázlatát,
olyan akcentussal, mint amikor a hintó küllője kiesni próbál, ám a tova-
gördülő abroncs meggátolja, s a bent ülők majd lenyelik ádámcsutkáju-
kat. Közben ébenfa termékenységű szobrokat dugdos az orrom alá. Aber
Abunga-Johnny, Wie gehts, Du?

Este E-S hozza a hírt; elbocsátottak az udvartól. (Tágas betontek-
nő, pihenő, kikötött kocsikkal, melyek hűlő motorokkal várnak a gaz-
dára.) Lám, az uralkodó nem fogadott, csak üzent. Én is. Meg lesz

írva, szentigaz. Őfelsége tudhatja: az utókor veszélyes üzem. Az is beleeshet a forró üstbe, kit előtte szobornak öltöztettek. És sav is van a világon! Kénkő!

Ügynököm, Eckermann figyelmeztet: a kódok könyve leesett az íróasztalomról. (Ügynököm? Vagy már az udvar ügynöke?)

(1999–1791., Frankfurt – Buda)

Merényi Krisztián

EGY VIRÁG

Délnyugat felől ködfátyol ereszkedett az erdőre. A rét mellett folydogáló patak oly fürgén folydogált, mintha az erdőistennek igyekezne hírt vinni. Keleten az északi hegység óvta bástyaként a mezőt. Sűrű erdő fogta körbe a hegylábát, vonulatáról eget verdeső sziklák árulkodtak. Kevesen vették észre, mi minden történik ezen a réten, ahol tavasztól tarka virágszőnyeg dúslakodott. Mikor jégeső tépázta, az előbújó nap percek alatt visszavarázsolta a békességet. Este madarak repültek fölötte, s a levegőben meg-megállva a szélbe markoltak vitorlaszárnyaikkal; pihentek egy kicsit, majd elnyelte őket az erdőre ereszkedő éjszaka.

A fák mögül alig kukucskált ki a nap, a deres fűről még épphogy felszáradt a harmat, mikor a virágokon és az állatokon megmagyarázhatatlan félelem, szörnyű balsejtelem lett úrrá. A nap az ég tetejéig gurult, mégsem tudta melegségét a tisztásra árasztani, mert a feltámadó szél szürke felhőket görgetett eléje. Fél órán keresztül tombolt a zúgó orkán.

A köd feloszlása után megszűnt a rettegés, ám ekkor távoli rengés hasított a mélybe, mintha egy bányagép dübörgött volna. A mező maroknyi részén megnyílt a föld, és a hasadékból egy parányi levelecske kandikált a felszínre. A feljebb hatoló hajtások közül egy álmos arcú virág bújt elő. A mező teremtményei kérdően bámultak a nagyot

nyújtózkodó, mosolygó újszülöttre. A kis jövevény nem volt tetszetős, vagy magas növésű, mégis szemének örökös csillogása a környék legpompásabb lakójává varázsolta; noha a rétnek épp oly jelentéktelen részén született, amilyen maga is volt. Ráadásul az erdő szélén, ahol a fű is fakóbb.

Később játékra invitálta társait, ám azok úgy pislogtak, mintha idegen nyelven szólna. Előbb értetlenül, később haragosan néztek rá.

Beköszöntött az este. Felkúszott a lidérces hold. Mikor mindenki mélyen aludt, tündérek érkeztek a szokásos lakmározásra.

Az első reggelen a többiek háborogva szapulták új lakótársukat:

– Kotródj vissza a földre, te illatnyomorék! Senki sem hívott!

A virág lehajtotta fejét, röstellte seszínű szirmait, törpe mivoltát és virágtalan formáját. Szárkarjait kitarva kétségbeesve fordult a többiekhez:

– Miért haragudtok rám? Hát mégsem ti volnátok az én kedves családom?

Senki sem hatódott meg; mi több, a föléje magasló növények száraz gyökereket szórtak reá.

A második napon a virág ébredező társait szemlélte. Bánatkönnycseppek gördültek apró arcáról a kopár földre. Egy billegő méh pihent meg halovány szirmain, majd gyöngéden nyaldosni kezdte annak bársonyát. A virág szíve úgy elkezdett kalapálni, hogy majdnem kiszakadt soványka szártestéből. A méhecske rég tovaszállt, ám aznapra a gyönyör annyira megrészegítette, hogy csak másnap tért magához.

A harmadik nap hajnalán még látta az erdőbe inaló pocsolyaszínű közöny rusnya hátát. A rétlakók továbbra sem túrték el a köztük élő vidám újszülöttet. A fák részvétellel bólogattak, és atyai gonddal óvták a délutáni nap melegétől. Az átsuhanó madárvendégek sem ártottak neki. A szomszéd pipacs viszont szüntelenül szidalmazta, ráadásul még madárürülékkel is bepiszkította. A virág harag nélküli szájalommal szemlélte a sértegető szomszédot, akinek cserébe a rét legértékesebb kincsét dobta vissza: egy megkristályosodott harmatcseppet. A pipacs ámulva rejtette el az ajándékot tarisznyájába, és azon értetlenkedett, hogy Istennek e csúf teremtménye miért tett jót vele.

Beborult. Vad vihar tépázta meg a föld felé hajló törékeny virágot, aki már csak erőlködve tudott felnézni. Megfeszítette rostizmait és

gyöngye karjával át kívánta ölelni a mező összes lakóját. A társak kórusban a halálát kívánták.

Éjszakára kicsit megpihent, de a negyedik nap újabb gyötrődéseket hozott; estére a forróságtól és a szitkok ezreitől még betegebb lett.

Az ötödik napon az élőlények élénk madárcsivitelésre ébredtek. A fák vigyázzban álltak, akár a gyászoló katonák. A patak csendesen folydogált, és az északi hegység felől lágy reggeli fuvallat hintette végig a mezőt. A táj, mint régen; újra évszázados nyugalom költözött a térségbe.

A pipacs meredt tekintettel figyelte szomszédját: a földig hajló virágot, akinek karja szeretetgörcsbe rándult, színtelen szirmai lehullottak, kopasz fejét férgek rágták. Halott volt. Szívének súlyát nem bírta el az erőtlen szár, kora hajnalban kettétört. A nap hátat fordítva törölgette könnyeit.

Egy kóró dühösen zavarta el az élősködőket fejről, majd összeszedte az elhullajtott szirmokat. A többiek némán nézték, miként ringatja a szellő a kis holttestet. Nyughatatlanul érezték, hogy valami hiányzik békés életükből.

Monoton gyászdob puffanása tört fel; a megkötözött lelkek szabadulásának dobbanása.

Este a lombok alatti avarból, rágcsálók csoportja faragott koporsót hozott elő. Az élőlények lélegzetvisszafojtva hallgatták az égből érkező mennyei himnuszt, melynek fenségességét nem lehetett szavakkal jellemezni; a világ legszebb dallama csupán torzszülemény volt ehhez képest. E hangvarázs aligha lehetett más, mint a virág bolyongó lelke.

Éjszaka a holttest mellett szentjánosbogarak örködtek. A pipacs testével hajolt a környék legcsodálatosabb díszével ékesített koporsóra.

Mikor legmagasabban járt a hold, az élőlények felriadtak, és figyelni kezdték a bogárörségtől halványan megvilágított virágot. A kopasz fej mellől a szirmokat elfújta a szél. A kiszáradt testnek nem volt virágformája, letört mákgubóhoz hasonlított.

A vén földgolyó békésen tűrte, hogy minden úgy alakuljon, ahogy elrendeltetett.

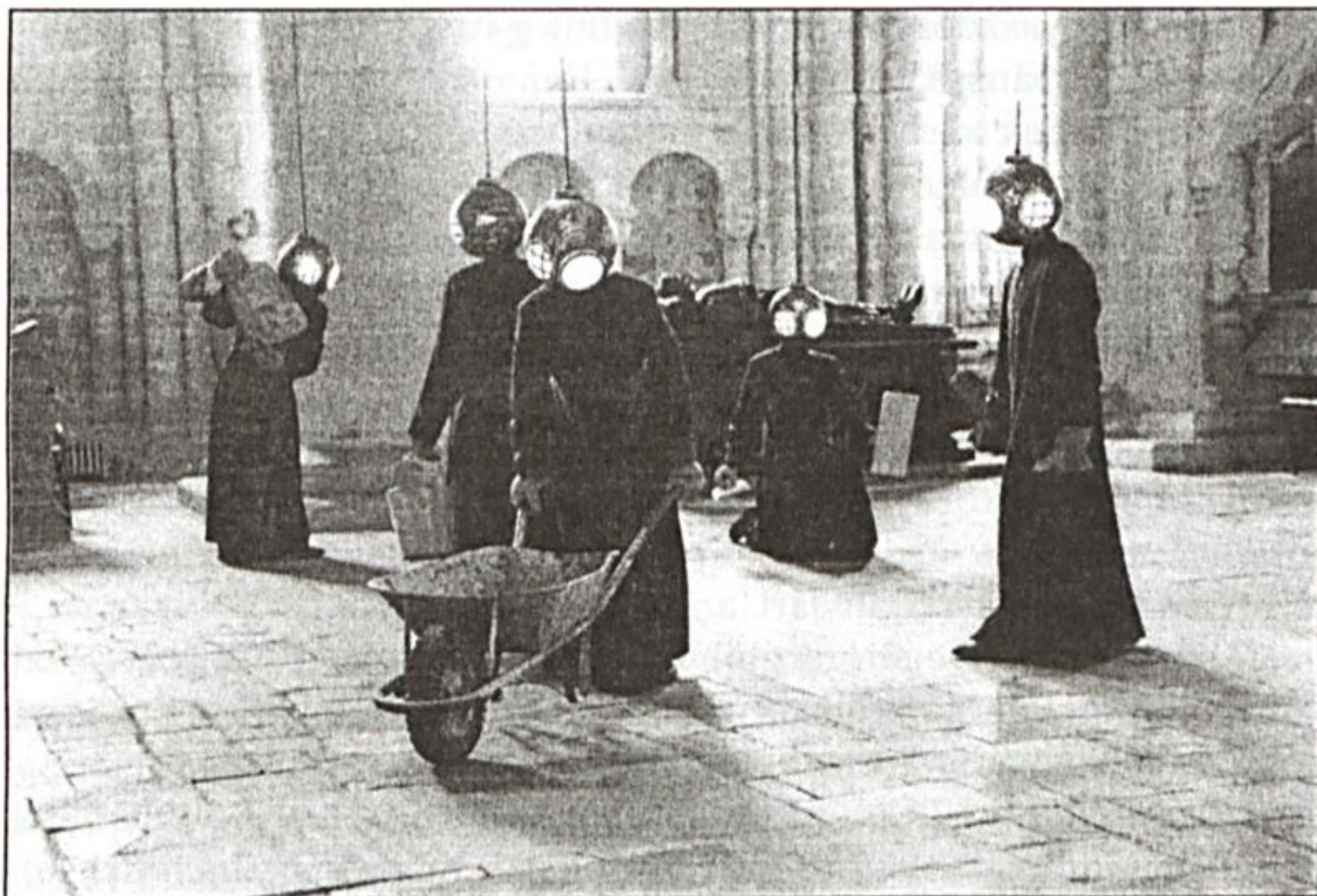
Az élőlények finom kábulatban szemlélték tovább, ahogy a vöröslő fellegek közül alászálló angyalpár koporsóba helyezi a testet, majd selyemtakaróval fedi azt be. A felismerhetetlen virág mosolya

elrejtőzött a halál álarca mögé. Ami maradt belőle, ott feküdt letakarva, de csak egy percig, mert a két kerub felemelkedett vele az éjszakába.

*

Másnap az élőlények hozzáfogtak a szokásos teendőkhöz. Senki sem emlékezett az előző napok eseményeire.

A pipacs a szomszédságában kopárló földet nézte, mélyet sóhajtvá arra gondolt, hogy amit valónak vélt, talán csak álom volt, majd miután ásítva a tarisznyájába nyúlt, kezébe akadt egy kemény gömböcske; a megkristályosodott harmatcsepp.

Kicsiny Balázs: Munkavégzés folyamatban (2002)

A KEDVESHEZ

Te
a fiam vagy s a lányom,
gyökerem, gyűrűm,
rügy fakadásom,
szenvedély és szentély,
lázamban
izzó parázs,
izzadásom,
forrásvíz,
belsőmet romboló méreg,
síromon szivárvány:
üde piros szalag.

Te
a fiam vagy s a lányom,
szárnyam alatt pihe,
remegésem, lélegzetem,
egyenes beszédem,
csöndes magányom
és társam a csöndben,
sirály nevetésem,
virág ölelésem,
síromon szivárvány:
üde piros szalag.

Te
a fiam vagy s a lányom,
bor és hal,
pusztító vihar,
Istennel a harcom
s számban a szó,
látásom, hallásom,
lépteim ritmusa,
toll hegyében tinta,
síromon szivárvány:
üde piros szalag.

Te
a fiam vagy s a lányom,
sziklában erő,
patakban csiszolt kő,
futásom, maradásom,
el- és el nem követett vétkem,
vigasztaló álmom,
gyűrt ráncom,
imámban az ige,
koronám, koszorúm, irgalmam,
síromon szivárvány:
üde piros szalag.

Csák Gyöngyi

TÉRZENÉSZEK

Egyik furulyát fúj,
a másik trombitát.

Végtagokban szétfut
perzselő zenéjük,
velő a gerincben
hiába ágáll:

Széthullt cserepeiből
felépül újra a lélek, majd
ambivalens huzat
emeli át a test
vak labirintusán.

HAVASI GYOPÁRHOZ

Zergés sziklákon
hogy jutni át,
hogy enyém legyen
színed, illatod,

Hány szögből kell
gyakorolnom a lépést,
hogy kitűzzelek mellé
és optimista töltettel
hizlald kalapom,

Egyensúlyomból még
hányszor billentesz ki,
törékeny tengelye körül
létem meddig forgatod?

Cseh Károly

OTTHONOM, BOROM

É-nek

Irdatlan távolból,
vagy ha már nem lennél,
akkor is mindig úgy éreznék,
ahogy a faház illata más lesz,
ahogy hordóban megpezsdül a bor
virágfakadáskor.

ISTENHÁTAMÖGÖTTI

Bronzurna
halotti leplen
itt a felperzselt domb
hamuján árválló
csipkebokor már.

Pásztorunk sincsen,
kinek megjelenne,
kinek megszólalna
belőle lángzón
majd az Úr.

Keleti Gusztáv

DEÁK FERENC SZOBRÁRÓL

Ha a fényűzés fogalma átvihető azon területre is, melyen valamely nemzet anyagi és szellemi szükségei egymásba folyólag találkoznak, úgy a fényűzés szükséges voltát, bizonyos tekintetben, semmi sem igazolja szebben, mint az az áldozatkészség, melyet imént a Deák Ferenc emlékének állítandó szobor ügyében tanúsított a nemzet.

Távolabbról tekintve e szobor-emlékkel talán fölösleges művet létesít, és mégis, ha valamelyikünk kétségbe merné vonni fölállításának szükségét, szívünk és értelmünk egyaránt tiltakoznék ez álokoskodás ellen.

Mert álokoskodás volna, ha kérdeznők, kell-e pompás és költséges emlékeztető jel arra, amit felejteni amúgy is lehetetlen? Hiszen, amerre csak nézünk, Deák áldásos működésének maradandó nyomaival állunk szemben. Úgy rémlik előttünk, hogy a szabad levegőt is, melyet szívünk, öneki köszönhetjük, s az ő emlékét tiszteljük annak tudatában, hogy – létezőnk. Szóval, lenne bár állami fönnállásunk maga is az ő emlékműve, s

mint ilyen: „aere perennius”: e tudat csak fokozná bennünk szükségérzetét annak, hogy valódi szobor-émléke lépcsőinél lélekben és szívben rójuk le irányában hálánk adóját. Ösztönözni fog bennünket arra, hogy gyermekeinknek s unokáinknak is büszkén mutathassuk meg: íme ilyen volt Deák Ferenc földi alakja; nézzétek és tiszteljétek benne honmentő erényeinek és mély bölcsességének tükrét; nekünk e szobor vigasztaló emlékjel a múltból, nektek legyen biztató intés a jövőre, ha netalán ismét elborulna az ég hazánk fölött! Mert ő mondta ki, a haza bölcse, és be is bizonyította előttünk az igazságot: hogy amit a hatalom ront meg, ismét föléledhet, de amit a nemzet könnyelműsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt újra visszaszerezni ritkán sikerül.

És azért akarjuk mindnyájan, hogy a közös szükségérzetének megfelelően, nagyobbyszerű szobormű örökítse meg jelképileg, Deák Ferenc halhatatlan érdemeinek emlékét.

A közakarát ez irányban a megindított közadakozás rendkívüli sikerében nyilvánult, mely a kegyeletes vállalat létrejöttét biztosítja. De ez anyagi biztosíték által még csak ama külső akadályok vannak elhárítva, melyek annyi más közcélunk és üdvös intézményünk valósításának rend szerint útjában állanak. Ez a siker még csak fél siker, s hogy teljessé váljék, az már nem függ a nemzet akaratától. Csak óhajtásként fejezhetjük ki: vajha a fölállítandó emlék, az eszme zseniális megtestesülése által majdan a dicsőség fölkentjéhez s a hálás nemzethez méltó legyen!

Mint kelljen Deák Ferenc alakját, a gondviselés adta férfiú lelkiületének külső kifejezésekképpen, megfelelő helyzetben megörökíteni, e nehéz alapkérdésre legjobb feleletet ad ő maga, ha átvitt értelemben kellően meglátoljuk ama mondását: „*tűrjünk méltósággal; a méltóságot azonban csak a törvényesség adja meg és semmi más*”.

E szavakat Deák a passzív ellenállás szomorú korszakában, biztató intésül intézte a nemzethez.

Tisztán emberi értelmükre visszavezetve e szavak annyit jelentenek: *Csak a jó lelkiismeret adja meg a belső egyensúlyt és semmi más.*

Ez a belső egyensúly azonban, a tiszta lélek fensége, fölötte hálás plasztikai momentum: mert külső nyilvánulása a megtestesült *méltóság*.

És ez a méltóság, mely minden pillantását, mozdulatát áthatotta, Deák Ferencnél patriarchális egyszerűségben, szívjósággal és szelídséggel párosulva nyilvánult.

A bölcsesség derült nyugalma tehát, amint szívében lakott, úgy arcán és egész magatartásán is tükrözött.

Népszerűségében uralkodó és fékező hatalom, a kocka fordultával is egyszerű polgár, aki hivatal és külső dísz nélkül évekig a kormány feje, a nemzet első embere volt, egy szóval a bölcs önmérséklés és a méltóság-
teljes igénytelenség élő szimbóluma: Deák Ferenc ilyen, alakja így vé-
sődött emlékezetünkbe, így él képe a nemzet tudatában.

A szobrászatban nem a szellemes ötletek, hanem az egyszerű eszmék a legjobbak. Modern szobor-
emléknél pedig, amint láttuk, nem a klasszicitás rögéhez kötött hideg számítás, hanem, avatott szem és ügyes
kéz mellett, a szellemi rokonérzet életmelege dönt, mely a higított érc
folyamába belevegyül s azzal megszilárdulva, lüktető életet kölcsönöz a
szobornak. Mert ha fennkölt az eszme, ha találó a fölfogás, melyet a ki-
vitel kisebb gyöngéi el nem homályosítanak – a szemlélő örömet áldoz
elismerésével; s mihelyt a mű szívünkre hatni, lelkünket megindítani
képes, a túl szigorúan elemző bírálat önfeledten elnémul.

(*Budapesti Szemle*, 1879. 38. sz.)

Huszár Adolf: Deák Ferenc szobra, 1887, Budapest

RAVASZ ISTVÁN ÉLETE ÉS HALÁLA

Emlékképek 1956-ról és salgótarjáni költő mártírjáról

*„mert csönd maradt csak, hallgatag magány,
s ha jön talán tavasz a tél után:
mindegy. – Számomra nincs már szerelem...”*
(Ravasz István: *Szonett egy álomhoz*)

Ragyogó tavaszi nap volt: Ravasz István születésnapja. Emléktáblát avattak percnyi életének helyszínén, Salgótarjában, a Rákóczi út 43. szám alatt. A tábla a pinceablak fölött áll – a bejárati ajtótól jobbra –, amely előtt a fiatalembert a halálos lövés érte. A fekete márványlap információi a következők: „Ebben a házban lakott Ravasz István (1938–1956) költő, akinek életét ezen a helyen az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz oltotta ki. Állította: Madách Imre Gimnázium – Salgótarján, Pofosz Nógrád Megyei Szervezete, Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2002. május 6.”

*

Karcsú könyvecskét tartok kezemben: *Levél* a címe, Ravasz István hátrahagyott verseit tartalmazza. Szerzőjének életét szűk marokkal mérte a Sors: 18 év, hét hónap és két nap életet kapott. E rőfnyi idő sem a felhőtlen boldogság jegyében telt. Kisgyerekként végigélte a második világháborút, eszmélő, gondolkodó legénnyé a Rákosi-diktatúrában érett. Nem igazán lírikushoz illő korszakok. Legfeljebb felnevelik, a későbbi megszólalásra felkészítik az írástudó embert – vagy csupán az asztalfióknak ír.

Ravasz István versei nem jelentek meg – igaz, elsősorban fiatalságából eredően –, csak véletlenszerűen, egy-egy iskolai kiadvány szerény lapjain. Évtizedig lappangtak, fiókban, itt-ott, a művei. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után tanácsos is volt felejteni mindazt, amit akkor és közvetlen előtte átéltünk, ami az országban történt. És sokan el is felejtették, s ma, amikor már lehetne, alapvetően önhibájukon kívül, egyszerűen képtelenek az őszinte, tiszta, igaz beszédre: emlékeiket,

gondolataikat összekuszálta a szárnyas idő, leginkább azonban a kommunista agy mosás, az úgynevezett „ellenforradalmi” propaganda.

Ravasz István története sokáig a magánélet szférájában, a suttogások és félmondatok nyelvén létezett, arról pedig, hogy verset is írt, emlékezetem szerint a legutóbbi időkig senki nem nyilatkozott; nyilván azért, mert arról nem tudott.

Ebben az esetben is a rendszerváltás hozott fordulatot. A budapesti Bagolyvár Könyvkiadó 1999-ben jelentette meg, a fellelt versekből válogatva, Ravasz István verseskötetét.

– E kötet megismerése szülte bennem az emléktábla-állítás gondolatát, e könyv nélkül talán soha nem kezdtem volna el foglalkozni Ravasz Pista emlékével – rendezgeti gondolatait Fancsik János nyugalmazott reumatológus főorvos, miközben belelapoz a közel 160 oldalas könyvecskébe. – Deme Attila barátomtól kaptam, aki a Politikai Foglyok Országos Szövetsége tagjaként, mint a megyei építőipari vállalat volt ’56-os nemzetőre, részt vett a Madách gimnázium Ravasz Istvánra emlékező rendezvényén. Akkor mutatták be a verseskötetet, és ott kapott belőle, hogy terjessze a barátai, az ismerősei körében... Nem mocorgott bennem nagy vágy, hogy elolvassam a könyvet. Inkább csak illendőségből láttam hozzá. Úgy gondoltam, előítéletesen, hogy nem képvisel különösebb irodalmi értéket. No, itt van megint egy írogató ember, akinek mártírsors jutott, és most ezzel a versikekötettel tisztelegnek előtte, igyekeznek emlékezetesebbé, nevezetesebbé tenni az életét, a sorsát... Este azért mégiscsak kézbe vettem a könyvet, és éjjel kettőkor hagytam abba az olvasását. Oldalról oldalra, versről versre egyre jobban lebilincselte a figyelmemet. Le sem tettem, amíg el nem olvastam az egészet. A könyv minden sorát. Megdöbbsentem... Hogy egy 18 éves fiatalember, ilyen erőteljes költői tehetséggel, sőt váteszi adottságokkal rendelkezve, micsoda gyönyörű verseket írt: a diákéletről, a szerelemről, a sors kérdéseiről, Salgótarjánról, 1956-ról. Rá kellett ébrednem a valóságra: itt nem jótéteményről van szó. Nem arról, hogy egy szerencsétlen sorsú fiatalembert megajándékoztak egy verseskötettel – ezeken a lapokon igazi költő mutatkozik be az olvasónak... Akkor elkezdtem összehasonlítani a Tarjánban megjelenő versírókkal... És most is az a véleményem: Szepesi József mellett – sajnos, már ő is meghalt – Ravasz István a legtehetségesebb, ő az, aki a legjobb életművet hagyta hátra, annak ellenére, hogy nagyon rövid ideig élt. A város lelkületét szerintem költő ilyen szépen még nem adta vissza...

*

PETŐFI KÖRÖN

Izzó, felhevült arcokon
a vágyak izzadt gyöngye ég,
füst száll
és száll, feltör a szó rekedten
s ujjongva, mint elrepedt
kazánfalon robban a gőz.
– Zsúfolt terem.

Boldog, ki féllábát a lépcső alján megveti,
boldog, ki füstös-forró lehével eltelik,
ki a szó tiszta-szabad árjában megfürödhet. –

Barátaim

itt törvény a becsület,
s csak egy becsület van,
az igazságé.

Letűnt, gúzsos, embertelen korok
árnyékát űzi itt
néhány ezer

a szabad szótól ittas értelem:

mert szörnyű árny ez.

Nehéz lehelletével belédfullasztja a szót,

a tettet,

árny-testével zuhan rád,

ijedtté teszi éjszakád,

mocskos kezével beletép gyermeked lelkébe

s mint rongyból a vizet

csavarja ki az ember

legdrágább kincsét: az egyéniséget,

a holnapért reszkető lázadót.

*

Ravasz István hajdani iskolája, a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium vezetői és egykori diákjai fontos szerepet vállaltak a verseskötet megjelentetésében. A verseket a legkülönbözőbb helyekről kellett összegyűjteni. A szöveget az eredetivel a költő unokaöccse, az ugyanazon

nevet viselő Ravasz István hadtörténész, és Rácz Ágnes vetette egybe. A 180 vers között nyolc műfordítás is olvasható, a szocialista korszak kötelezően tanított idegen nyelvéből, oroszról fordítva. A fordító ízlését, nemes lelkületét dicséri, hogy remek költők – Nyekraszov, Puskin, Szimonov, Lermontov, Tyihonov – remek verseit választotta. A Makón született, Salgótarjában felcseperedett fiatalembert komolyan érdekelte az irodalom, és az orosz nyelv, hiszen az elsők között jelentkezett az iskolájában 1953 őszén induló orosz nyelvi tagozatra, másik huszonnégy társával egyetemben.

A *Levél* előszavában Herold László, Ravasz István osztályfőnöke emlékezik szép szavakkal – ahogyan írja – a fiúk egyik vezéralakjára, az otthoni „Istókra” és a gimnazista „Pistára”: „Most Pistáról van szó. Erről a fekete hajú, csillogó szemű fiúról, aki egy kicsit oldalra biccent fejjel, a szája széleit egy kicsit összehúzza, azt hiszem, kérdőjelekben gondolkodott. Nagyon sokat olvasott, tudott hozzátenni gondolatokat a hallottakhoz tanítási órán és barátai között... Másodikos korától az irodalmi szakkörben is magyaráz, előad, vitatkozik. Ennek a kis körnek a lapjában, a Hajnali Karéneknél már ott van a verspróbálgató társaival együtt két kis költői sóhajával. Az írásai nem jártak közkezen...”

A legendás híró irodalomtanár, a későbbi Bolyai gimnázium nem kevésbé legendás igazgatója egy amatőr színpadi esemény felidézésével valósággal életre kelti balsorsú tanítványát: „1956 tavaszán a szalagavatóra az évfolyam Vörösmarty *Csongor és Tündéjével* készült... Érdekesen és végül nagyon testre szabottan sikerült a szereposztás. A három ördögfiókat, Kurrah, Berreh és Duzzog figuráját a három jó barát: Csoro, Dugó és Pista játszotta. Fergetegesen. Pista-Duzzog örökségként a láthatatlanná tevő palástra vágyott.”

Ravasz István a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán folytatta tanulmányait, és a legkiválóbb diákok számára fenntartott Eötvös Kollégiumban lakott, amikor a gyilkos golyó pontot tett nagy reményekre jogosító életére.

*

Kmetyi (Kmetty Ferenc) életének egy jelentős szakasza, véletlenül, szorosan összefonódik a Ravasz család 50-es évekbeli történetével. Az 1912. november 30-án született, matuzsálemi korú férfi ugyanúgy pedagógus és idegenből jött Salgótarjánba, mint dr. Ravasz Dezső, a tragikus sorsú család feje. Előbbi matematikából és ábrázoló geometriából szerzett

tanári diplomát, az utóbbi történelemből és földrajzból. Az egyik az országhatár túloldalára ítélt nógrádi „nagyvárosban”, Losoncon született, a másik a dél-alföldi Viharsarokból, Békéscsabáról érkezett, s nem is csak szűk családjával, hanem a húgával, a szintén tanár Ravasz Magdával együtt. Kmetyi a megyei tanács oktatási osztályán Ravaszt váltotta az iskolai csoport vezetői beosztásában. Egyazon bérházban laktak a Rákóczi úton, szomszédos lépcsőházban, mindketten az első emeleten, szemben a megyei rendőr-főkapitánysággal. A családok összejártak, közel kerültek egymáshoz.

– Istvánt nagyon értelmes fiatalembernek ismertem meg: irodalmi érdeklődésű, ráadásul írói vénával megáldott ifjú volt, a szülők szeme fénye – rakosgatja össze emlékképeit a szellemileg még mindig friss tanárember. – Kitűnően érettségizett, és komoly elszántsággal, nagy reményekkel ment el Budapestre, az Eötvös egyetemre, hogy magyar irodalom és történelem szakon szerezzen diplomát. Idealista volt. A jót kereste az emberekben, és igyekezett megérteni a cselekedeteiket. Nem hitt abban, hogy emberek egymásnak ellenségei is lehetnek. Számára elviselhetetlen volt az emberi rossz, ezért is menekült a nemes és szép irodalomhoz. Nem volt haverkodó természet. Inkább gondolkodó, meditáló, magában is kutató egyéniség, kora fiatalságától fogva. Sokra vitte volna nagyon. Biztos... Én nem tanítottam ugyan, de nagyon jól ismertem.

Majd Kmetyi Ferenc váratlanul megszakítja a gondolatait, és így szól:

– Én az igazat mondom. Másképp nem is beszélgetnék magával. Kérem, eszerint kezelje az általam elmondottakat...

Megértettem a kívánságát, hogy negatív véleményét sem akarja véka alá rejteni, még akkor sem, ha valakiknek fáj is, és megígértem, nem élek vissza a bizalmával.

– Istvánnak volt egy bátyja, Dezső, homlokegyenest ellenkező természetű. Az én megítélésem szerint Dezső gátlástalan és modortalan gyerek volt. Ezzel kapcsolatosan csak egyetlen esetre utalnék. A régi Madách igazgatója voltam, és Dezső az egyik tanárával szemben elkövetett egy otrombaságot – hadd nevezzem egyszerűen csak így –, és kénytelen voltam behívatni az apját, aki tanfelügyelő volt a megyei művelődésügyi osztályon. Elmeséltem neki, mi történt, és hogy nekem kötelességem a tanár tekintélyének a megóvása érdekében a fiával szemben eljárást indítani. Felhívtam a figyelmét, vegye ki a gyereket az iskolából, vagy kizárom. A pedagógustárs apa megértette a dolgot... Ez mindenképpen hozzátartozik a család történetéhez, mert ez által válik érthetőbbé, miért

is István a család szeme fénye... István nem volt merész természetű egyén, nem bocsátkozott zavaros kalandokba. Éppen ezért, amikor Pesten kezdett ébredni a forradalom, gyorsan hazajött. Nem volt forradalmár. Itthon sem vett részt semmiféle politikai akcióban. Elzárkózott mindentől. Nem vett részt a felvonulásban, a tüntetésben sem... Halála a sortűz szerencsétlen következménye.

Szenet lapátolt a házuk előtt... A családdal nagyon jó viszonyban voltam. Szinte naponta találkoztunk. Ők jöttek hozzánk, mi mentünk hozzájuk, a feleségemmel. Kávéztunk, beszélgettünk... Mi a mostani gyógyszertár melletti, szélső lépcsőházban, ők az eggyel beljebbi lépcsőházban laktak. István itthon belebújt irodalmi és történelmi tanulmányaiba, a hobbijaiba, olvasott, írogatott. Hogy mit írt, milyen írásművei maradtak fenn, azt én nem tudom. Azt sem tudom, publikált-e egyáltalán valamit, vagy csak magának készített irodalmi alkotásokat... Irodalmi érdeklődését az apjától örökölte... Az édesanyja csodálatos asszony volt: Matolcsy Margit, kiváló énekesnő. Országosan ismert énekesekkel együtt lépett fel, Cselényivel meg a többiekkel. Képesítéssel nem rendelkezett, de a hangja kitűnő alt hang volt. Mindenhol nagyon szívesen vették a fellépését. Egyszer, a kérésemre, fellépett a megyei tanács egyik ünnepségén is. Fergeteges sikert aratott a nótázásával. Járt a vidéket, Pestet, s mindig mesélt a fellépéseiről. Sokszor hozta össze a szereplések véletlene Karády Katalinnal, gyakran járt az énekes-filmszínésznő lakásán különböző összejövetelek alkalmával. Matolcsy Margit családi élete harmonikus volt, ezért nem szívesen beszélt, csak unszolásomra, a régi időkről. Úgy értelmeztem a szavait, hogy nem érezte igazán jól magát a művészkörökben, a családi életet jobbnak, békésebbnek tartotta, és szakított is a művész-munkával. Megcsömörlött az énekesi pályától... István fia lett a mindene. Benne lelte örömét. És ezt a gyermekét veszítette el 1956-ban egy esztelen akció keretében.

Hát igen, az István halála... No, amikor az a decemberi szörnyű esemény történt, szenet hoztak, a Ravasz család szerencsétlenségére. Az utcán szórták ki, a pinceablak előtt. István vállalta a nagyapjával, az öreg Matolcsy Kálmánnal, aki velük lakott, hogy a tüzelőt behányja a pincébe... Ők ketten, az öreg meg a fiatal, lapátolták a szenet, amikor a munkások felvonulása elkezdődött... A történet előzménye, nem tudom, mondjam-e, mert az illető neve most is ismerős, a lánya ugyanis közszereplője a megye kulturális életének... Szóval K. L. (Kmetyi Ferenc végül kimondta a nevet, de személyiségi jogi megfontolásból ezúttal csak a

kezdőbetűket jegyzem le ide – *a szerző.*) elkotyogta nekem, hogy a megyetanácsról elment egy küldöttség Lőrincibe, az ott állomásozó szovjet harckocsi-egységhez, és az orosz katonaság segítségét kérték a salgótarjáni politikai helyzet rendezéséhez, illetve jelezték azt is, hogy Salgótarjában valami ellenforradalmi akció készül, segítsenek megakadályozni. Említette, milyen megalázó módon fogadták a küldöttségüket. A laktanya előtt hasra fektették, megmotozták őket, és csak ezután mehetek be a parancsnokhoz, és adhatták elő, hogy segítséget kérnek.

Salgótarjában, a megyei tanácson abban az időben két csoport harcolt a hatalom birtoklásáért. A pufajkás csoport volt a hivatalosan elismert, tagjait felfegyverezték, rendszeresen gyakorlatoztatták; meg volt egy nemzetőrség, a művelődésügyi osztály népművelési csoportja köré szerveződve. Tagjai a megyei újságban cikkeztek, előadásokat tartottak a politikai helyzetről, és igyekeztek megőrizni a megyetanács rendjét, mert a pufajkások gyakran randalíroztak, ittak, mint a kefekötő, csinálták a kalamajkát. Ez a két csoport rivalizált, kölcsönösen támadta egymást...

Azon a rettenetes napon nem tartózkodtam Salgótarjában.

– Mégis ismeri annak a napnak a történetét...

– A feleségem meg Ravasz István szülei beszéltek el, hogy mi történt, vagyis azok, akik részesei, közvetlen elszenvedői voltak az eseményeknek. Még aznap este... Külön története van a találkozásunknak is. Olyan idők jártak akkor...

Azon a napon a megyei művelődésügyi osztályról hárman, dr. Mojzes József, Pál Sanyi és én, óvodáskorú gyerekeket menekítettünk ki Pestről a felszabadult felsőpetényi kastélyba. Korábban itt őrizték az ávósok Mindszenty bíborost. Amikor elmentek, a kastélyt birtokunkba vettük, a helybeli Sztruhár házaspár segítségével, dr. Mojzes József irányításával. Autóbusszal hoztuk ide a gyerekeket, védelmet nyújtottunk nekik. Ez a gyermekotthon jelenleg is működik... Persze, próbálkoztunk mi más hellyel is, de azok a kísérleteink nem bizonyultak maradandónak... No..., hármasban jöttünk a busszal haza, Salgótarjába, mivel a buszt itthon rendeltük. Útközben mindenütt rémhírek fogadtak bennünket. Ahol csak megálltunk. Ne menjenek Salgótarjába, mert ott ölik az embereket. De hát nekünk haza kell menni, családuk van, várnak. Etesen a gépkocsivezető kijelentette: nem jön tovább, menjünk gyalog. Nehezen megalkudtunk vele, hogy behoz Károlyaknáig, Salgótarján határába. Így is történt. Aztán slusszpassz, tovább tényleg nem jött. Gyalog vágunk neki az útnak, hárman. Valahol útközben pufajkás-féle egyénekkel találoztunk.

Tanácsolták, ne a falak meg a kerítések mellett menjünk, hanem az út közepén, ahol látnak bennünket, mert a gyanús, a különböző ellenforradalmi elemek az út szélén osonnak... Mindenesetre ez ésszerű javaslat volt a részükről. Ettől fogva tehát nyíltan mentünk.

Otthon a lakásban senkit sem találtam. Elkezdtem járkálni, kutatni az épületben, mígnem az egyik ajtó mögött, a sötétben – decemberben korán esteledik – találtam egy tagot. Egy üveg bor mellett iszogatót. A házmester volt. Először ő tudatta velem, mi is történt Salgótarjában... Visszamentem a lakásunkba, és jobban szétnéztem. A megyei rendőrség szemben volt velünk, a Rákóczi út másik oldalán, ebből az irányból löttek a tüntető munkásokra; meg a megyetanácsról, de az a mi házunkat nem érintette... Csak az alaposabb szemlélés után vettem észre, hogy a lakásunk ablakait belőtték, lövésnyomok vannak a mennyezeten, a lépcsőházban, a lépcsőkön szintén, és össze volt törve sok minden... A Wankáék lakását, a földszinten, menekülésre használták a tüntetők. Ezek a lakások ugyanis olyanok, hogy két oldalra nyílnak. Az emberek behantak az ajtón, a kis szoba ablakán meg kiugrottak... Dr. Wanka Lajos osztályvezető volt a városi tanácson, anyakönyvvezető, ő regisztrálta és tartotta nyilván a halottakat... Amikor Wanka hazajött, tőle tudtam meg, hova tűntek a feleségemék, meg a Ravaszék. Elszaladtak a Forgách utcába, a közelbe, egy ismerős családhoz. Odamentem értük. Mondtam, gyerünk haza, itt már elcsitult a „zaj”, itt már nem lesz semmi vérontás. Haza is mentünk szépen. Ravaszék is. Nagyon rossz idegállapotban voltak valamennyien, azok, akik tanúi voltak a lövöldözésnek.

A feleségem és a fiam úgy úszta meg a sortüzeket, hogy lefeküdtek az ablak alá, a fal mellé, majd amikor a lövések elcsitultak, összekapták magukat, és gyorsan elmentek, mivel nem tudták, mi következik még, és nem akarták a lakásban átélni, hogy rommá lövik az épületet...

Egy szovjet tank még este is ott állt a rendőrkapitányság mellett, a rendőrségi udvar kapujának a szomszédságában, a közben. (Egy másik szovjet harckocsi a megyeháza északi oldalán állt – *a szerző.*)

Az egész esetben az volt a különös, hogy a tüzhelygyárból, a délről érkező felvonulók kezében semmiféle fegyver nem volt, csak jelszavakat kiabáltak. Így mesélte a feleségem. Jött egy másik csoport északról, az acélgyárból is, azoknál ugyan lehetett fegyver, hiszen jól szervezett gyári nemzetőrségük volt, de azokat a tüntetőket leállították sok száz méterre a helyszíntől, még az acélgyári vasúti átjárónál, ezért nem kerülhettek be a városközpontba.

A munkások, a tüntetők az akkor szokásos jelszavakat hangoztatták, kérték, hogy a rendőrségen ártatlanul fogva tartott papot – akkoriban az forgott közszájon, hogy egy pesti papot őriznek a rendőrségi fogdában – engedjék szabadon, hiszen semmi rosszat nem követett el. (Beszélgetőtársam nem említi a két letartóztatott bányászt, akikről a korabeli híradások szólnak – *a szerző.*)

Már a Forgách utcában megtudtam, a feleségemtől és a Ravaszéktól, hogy István meghalt, fejbe lőtték szénlapátolás közben... Elég sokan haltak meg ott, a téren, az utcaköveken. Az adatok, tudom, nem pontosak azóta sem, hiába kutakodnak utána, különböző számok szerepelnek össze-vissza...

Másnap aztán a Ravasz házaspárral és Bácskai János korábbi tanártársammal, aki a Madách gimnázium matematika–fizika szakos tanára volt, elmentünk a kórházba, megnézni a halott Istvánt.

– Kórházba vitték a halott fiút?

– Az apja vitte be... Talán a csodában reménykedett... Kerítettek neki valahonnan egy talicskát, feltették rá a fiát, és az öreg Dezső betolta a járgányt a kórházba. Oda gyűjtötték a sebesülteket, de a halottakat is... Fancsik doktor ezt jól tudja, hiszen fiatalemberként ott dolgozott... Aki már nem élt, azt kivitték az udvarra, egymás mellé fektették őket a fal mellett... (Holttesteket állítólag kivittek a régi temető halottasházába is, ahol szintén a fal mellett helyezték el a tetemeiket – ahogyan erről két szemtanú beszámolt nekem egy másik beszélgetésben –, mert az akkori kicsi, falusias építményben két-három halottnál több nemigen fért el. Hány ember kerülhetett így oda? Rég volt, a szemtanúk egyike sem tudta biztosan állítani, s végül, helyesen, a találgatástól is elzárkóztak – *a szerző.*) Mi, Bácskaival, negyvenegy halottat számoltunk meg. Köztük volt Ravasz István is... A feje alatt egy véres kispárna. Azért említem ezt a motívumot, mert érdekes folytatása lett...

Akkor lövés érte a nagypapát is, szerencséjére azonban csak a jobb felső karján; itt bement, amott meg kijött a golyó; átrepült az inakon, csontot nem ért. Mesélték, mennyire könyörögtek nekik: hagyják abba a lapátolást, menjenek be, mert baj lesz. De nem, ők tántoríthatatlanok maradtak, mert – mint említettem – István idealista volt: már hogy lenne baj, mikor itt van ez a tank, az megvéd bennünket, meg az egész helyzetet... És valóban – nekem így mesélték – a tankok nem lőttek. Bezzeg a pufajkások, azok vaktában, ész nélkül lőttek, mint az örültek... István és a nagyapja már az első sorozatban lövést kapott. A családot mélyen

megrázta ez az esemény, alapjaiban rendítette meg a szülőket... Úgy érzem én is, még ha túlzásnak is hat: a sortűz a jövő nagy magyar költőjét pusztította el; István emberszeretetének, nemes gondolatainak, optimizmusának esett áldozatul.

– Mikor temették el az ifjút? Hogyan zajlott le a temetés?

– Az már a megszokott, rendes körülmények között történt, vagy négy-öt nappal az események után. Csak amíg odáig eljutottunk, az nem volt mindennapi... István a régi temetőben nyugszik, közel a bejárathoz; a kapu mellett, mindjárt ahogy jobbra felmegyünk egy kis lépcsőn, aztán megint jobbra fordulunk, és pár méterre, ott a sírja. Van emlékműve is. Egy ideje koszorúzzák.

A temetést Bácskai Jánossal együtt intéztük. Miért? Kézbe kellett vennünk a dolgot, mert a szülők sokkos állapotukban képtelenek voltak rá. Csak sírtak és sírtak. Az asszony magánkívül volt. Semmit nem tudott; egyszerűen nem fogta fel a történeteket, a szükséges tennivalókat, azt, hogy az adott helyzetben mit kellene tenni. Ahogy én látom: a házaspár élete végéig nem tudta kiheverni a veszteséget, a szülők nem tudtak megnyugodni, egészen a sírig.

Egy temetés ügyintézése persze nem bonyolult dolog, no de akkor, abban a feszült, zavaros időben... Salgótarjánban nem lehetett koporsót kapni. Erre valaki azt tanácsolta Bácskainak, hogy menjünk el a sík-üvegyárba, ott majd az igazgató ad deszkát nekünk, aztán szerzünk egy asztalost, aki elkészíti a koporsót. Le is mentünk a zagyvapálfalvai sík-üvegyárba. Az igazgató rendes volt, mondta, vigyenek annyit, amennyi szükséges, ingyen és bérmentve. A deszkát talicskára raktuk, és elindultunk asztalost keresni. Baglyasalján ajánlottak egyet. Útba esett. Az asztalos minden további nélkül elvállalta a munkát, és ripsz-ropsz összeállította a koporsót, ugyancsak ingyen és bérmentve... Tessék elképzelni: egy baglyasaljai asztalos...!

– Mi a véres fejpárna története, amire korábban célzott?

– A fejpárna csupa vér lett... A gyerekből csurgott a vér... A párnát a szülők a kórházból hazavitték. Érthető. Szeretett gyermekük, István vére áztatta. Becsomagolták, őrizték, mint egy ereklyét. Berakták az ágyukba, a fejük közé tették, és azzal aludtak életük végéig... Ifjabb Dezső, aki szintén egyetemista volt a bölcsészkaron, hazajött a temetésre. Nem volt jóban a szüleivel. A szülei később sem igazán tartották vele a kapcsolatot. Igaz, mint mondtam: Dezső imb... (Beszélgetőpartnerem kimondja a dehonesztáló szót – *a szerző.*), egzaltált gyerek volt, de hát végül is nem

ő tehetett a történekről. A szülők számára István volt az érték, őt sajnálták, mint említettem, ő volt a reménység. Ezért gondolták azt, miért nem a Dezső... Mert Dezső nekik olyan volt, mint a mostoha... Jóval később elkerült Salgótarjából... Székesfehérvárra. Sajnos, meghalt már ő is. Egy vonat kerekei alá került Aszódon, ahol az anyja van eltemetve. Míg öreg Dezső – Magdával, a húgával együtt – Salgótarjában nyugszik. A család tagjai, az ifjabb Dezső kivételével, itt éltek halálukig...

*

Dr. Fancsik János – néhány éves kitérő után – ugyanabban a házsorban lakik újra, mint amelyikben annak idején a családja lakott együtt, jó szomszédi kapcsolatban, a Ravasz családdal. Földszinti lakását harminc-negyven méter választja el az emléktáblával megjelölt lépcsőháztól.

– Ezt a hármassort, emlékezetem szerint, 1950-ben adták át, s minthogy a hat lépcsőházban összesen harminchat lakás volt, röviden csak „harminchatosnak” emlegették. A gyógyszertár melletti épület földszintjén laktunk, édesanyám ennek fejében vállalt házmesterséget. A bal oldali ajtó volt a mienk, szemben a Wankáékkal, fölötte pedig Kmetyi Feri bácsiék laktak. Feri bácsi nekem egyébként nagyon kedves tanárom, sőt iskolaigazgatóm volt, és azóta is atyai jó barátság fűz hozzá. Szomszédaink orvosok, tanárok és mérnökök voltak, jóllehet ezeket a házakat eredetileg bányászlakásokként kezdték építeni. Itt lakott például Duchon János sebész főorvos, Majláthy Lipót, a közismert belgyógyász, s itt éltek közvetlen mellettünk Radicsék: a családfő sokáig művelődési osztályvezető volt a megyei tanácson, s kisebbik lánya az ismert salgótarjáni festőművész, Bojtor (Sztrapecz) Károly felesége lett... Ravaszék a szomszédos lépcsőházban laktak... A mi lakásunk, funkciója miatt is, a lakótömb egyik központja volt. Anyámat, Juliska nénit mindenki imádta, szívesen jöttek hozzá egy kis tereferére. Ha például túrós sztrapacska főzött, pirított szalonnával, a kiszűrődő illatra mindjárt bekukkantottak az ország más tájairól ide verbuválódott szomszédok, hogy megkóstolhassák a tót-palóc ízeket, egyszerűen csak a konyhában állva, vagy a hokedlira, kis sámlira letelepedve. Én akkortájt, Pécsen lévén egyetemista, csak ritkán jártam haza, de csaknem mindenkit ismertem a házból, hiszen folyamatos volt a vendégjárás, a közélet ott zajlott nálunk.

– Így ismertem meg Ravasz nénit is. Csodálatos asszony volt. Igen barátságos, közlékeny, középkorúan is csinos. Nagyon szépen tudott

énekelni, ami nem is csoda, hiszen ő volt Matolcsy Margit magyarnóta-énekesnő, akit gyerekkoromban sokszor hallottam a rádióban énekelni. Bizony nagy élményt jelentett mindannyiunknak, ha jó hangulatában elkezdett dúdolgatni, vagy netán dalra is fakadt a kis konyhánkban. A férje, Dezső bácsi korábban földrajztanárom volt a gimnáziumban. Épp ellenkezője volt a feleségének: szűk szavú, zárkózott ember. Nagyobbik fiuk, az ifjabb Dezső egy évvel alattam járt a gimnáziumban, s eléggé szeleburdi gyerek hírében állt. Istvánt, a köztünk lévő jelentősebb kor-különbség miatt, csak látásból ismertem. Az édesanyjától tudtuk, hogy nagyon szorgalmas, jól tanuló fiú. 1956 decemberében megdöbbenéssel hallottam, hogy ő is a sortűz áldozatául esett, teljesen véletlenül. Akkor én már nős voltam, és saját lakásban laktam, a Vásártér másik részén, a 76-os bérházban.

A Fancsik-család őseit a Felvidékről toborozták Salgótarjánba, a XIX–XX. század fordulóján, amikor a helyi nehézipar újabb fejlődési lendületet vett. A déd- és nagyszülők, férfiágon, bányászok és gyári munkások voltak, Fancsik doktor édesapja viszont már városi altiszt. A természettan iránt érdeklődő fiatalember orvosi egyetemet végzett. Eredetileg Budapestre jelentkezett, a behívóját azonban – tudj’ isten miért, akkoriban így működött az egyetemi felvételi rendszer – a háromszáz kilométerre fekvő Pécsre kapta. Az egyetemi évek alatt a mecseki város szerelmese lett; olyannyira, hogy pedagógus feleségét is ott választott magának.

– Az 1956-os kórházi eseményekről két sebész, Daubner Kornél és Fábián Zoltán szokott nyilatkozni, ami érthető is, hiszen ők voltak a legközvetlenebb kapcsolatban a sebesültekkel, ők operáltak. Én akkor kezdő, fiatal belgyógyász orvosként dolgoztam a kettes belosztályon, s ebbéli minőségemben működtem közre a tömeges sérültellátásban.

– Milyen képek, benyomások őriződtek meg az emlékezetében?

– Szombat délelőtt 11–12 óra között járt az idő, Telmányi főorvossal viziteltünk az osztályon, amikor fegyverropogást hallottunk. Megállt a vizit. Úgy hallottuk, mintha a hangok a Meszes-tető erdős hegyoldala felől jöttek volna, onnan, ahol később Szabó Pista bácsi partizánszobra állt. (A kórház épülete ma levéltár, illetve a megyei hadkiegészítő parancsnokság irodaközpontja, a piac mellett – *a szerző.*) Mi lehet az, találgattuk. Akkoriban hallott az ember itt-ott lövöldözést, s először azt gondoltuk, talán arra kószáló pufajkások lőttek kutyára, őzre, nyúlra. De ez a fegyverropogás azért más volt, mint az addig hallottak. Majd a

fegyverropogás sortűzszerűen ismét felmorajlott. Jó hosszú sorozatok voltak, mind a kettő. Minthogy az okáról még csak sejtésünk sem volt, napirendre tértünk fölötte, és tovább viziteltünk. Néhány perc múlva azonban az udvar felől a nagy vaskapu csapódásait, sikongatás, jajveszékelés, kiabálás hangjait hallottuk. Azonnal kirohantunk az udvarra. Hihetetlen látvány tárult elénk: teherautók, lovas szekerek, mindenféle szállító alkalmatosságok egymás hegyén-hátán, s lepedőbe csavarva, vagy csupaszon, szétszaggatott ruhákba bugyolált, véres sérültek sokasága. Az őket beszállító emberektől tudtuk meg, abban a pillanatban, hogy a megyetanács előtt sortűz dördült, és onnan hozzák a sebesülteket. A kórház nagy udvara pillanatok alatt megtelt hordágyakkal, sérültekkel és halottakkal. Azonnal hozzáláttunk a sérültek osztályozásához: kiválasztottuk a halottakat és azokat, akiken lehetett még segíteni. Közben megkezdtük a véradást, és az ehhez szükséges vérvételeket is. Három napig szinte éjjel-nappal folyamatosan dolgoztunk. Mindenkinek megvolt a maga szerepe. Még Pásztórol is jöttek át orvosok, nővérek segíteni. Az a néhány nap örökre emlékezetessé tette a pályakezdésemet. Megtapasztaltam azt a kivételes erejű összefogást, ami akkor jellemezte az embereket. Mindenkit. Az egészségügyi dolgozókat és a lakosságot egyaránt.

Jól emlékszem az első estére: a feleségem vacsorát hozott hazulról. Hátramentünk a kórház hátsó udvarára, ahol a garázs, az istálló, meg valami pinceféleség volt, és megnéztük a kiterített halottakat. Ott feküdtek sorban hanyatt, vagy oldalukra fordítva, szorosán egymás mellé helyezve. Nem voltak letakarva semmivel. Összeszorult a torkom, amikor közöttük felismertem Pécskő utcai volt iskolatársamat, a híres cigányprímás, Fényes Misi szelíd, csendes természetű Sanyi nevű fiát, mellette átlótt mellkasú hűgát, Ilonkát. Ismerősként láttam ott Wágner Jenőné, aki – mint később mesélték – az építőipari dolgozók béréért ment be a városba. S láttam azt a mások által is emlegetett sildes sapkás férfit is, akinek egy vekni kenyér volt a hóna alatt. Ezen egyébként azóta is elgondolkodom – mert az ilyen patetikus dolgok mindig továbbgondolkodásra készítenek, talán az orvosi anamnézissel felvevő készségemből fakadóan. Ugyanis nem tudom elképzelni, egy holttestet hogyan tudtak így beszállítani. Feltételezem, hogy vele együtt hozták, külön, és itt helyezték ismét a hóna alá a halála pillanatában ott szorongatott kenyeret... Hogy Ravasz István a halottak között volt-e, nem tudom, mert – mint említettem – személyesen nem ismertem őt...

*

Amit Fancsik doktor az események idején csak jóslott és remélt, a 80-as évek végére bizonyosodott be: az „ellenforradalom” valójában a Rákosi-rendszerrel szemben okkal és joggal elégedetlen magyar nép forradalma volt, sőt egy ránk erőszakolt idegen hatalom elleni szabadságharc.

Ahogy a közmondás tartja: Isten malmai lassan őrölnek. Viszont kétségtelen az is: a Sors igazságos, és a Teremtő Erő perspektivikusan kiegyensúlyoz, harmóniát teremt a valóság és interpretációja között.

Ravasz István történetét sem kötelező már elhallgatni. Sőt: Ravasz Istvánt – és mártírtársait – szabad szeretni. És beszélnek róla – és sokan szeretik. Ravasz István ily módon: „feltámadott”, és él a jelenünkben is.

A már idézett Herold László osztályfőnök tanítványának tehetségét, jellemét méltató sorai sokak véleményével egybecsengenek: „Az irodalomtól, a művészetektől, a nyelv varázsától elbűvölten indult el érettségi után Pestre... 18 évével, teljes szellemi fegyverzetben, nagy ívű pályára készülő ifjú ember volt.”

Bizonyítékként olvassák másik 1956-os versét:

EURÓPA NÉPEIHEZ

Fogunk között homok csikordul,
kezünk kőbe mar,
hideg szívünkben alvadt vér rezeg,
tépett sebünkön gennyes ing a var.

Halljátok a dalt? A gép duhaj dalát?
Ágyúk szavát szilaj imánkon át?

A Himnusz szólt, arcunkról vágy sikoltott,
és lőttek ránk és hullott a magyar,
tépett ruhában, megtépett szívével
fegyvert! – hördült fel öreg, fiatal.

Én láttam katonát sírva könyörögni golyóért,
gyermeket, rokkant aggot a tankok tetején,
én láttam köveken lassan iramló rőt vért,
láttam lánykát, mellében tört szuronnal,
holtan, kedvese kebelén.

Ó drága barátaim, magyarok Budapesten
éltek-e még?

Vagy a testeteken gázoló tankok alatt nyúltok el
alázatos-resten?

Van-e még töltényed, Gábor, s gránátod az övben?

Ó, Géza, elsiratott-e joggal özvegy anyád?

Bandi, te lomha, nyugodt, még szól-e

Kezedben a fegyver,

vagy ajkad a hús rögöt rágja földeteken?

Halljátok szavamat emberek s te vén Európa:

magyar sírok felett bolyong az őszi szél,

magyar sírokra ejt fehér könnyet a tél,

Csepelen, a Károlyi kertben, Budán.

Sírj, legjobbjaid hullanak, tespedt Európa.

Szabadság! – szívárványa vagy csak az

őrült emberi képzeletnek.

*

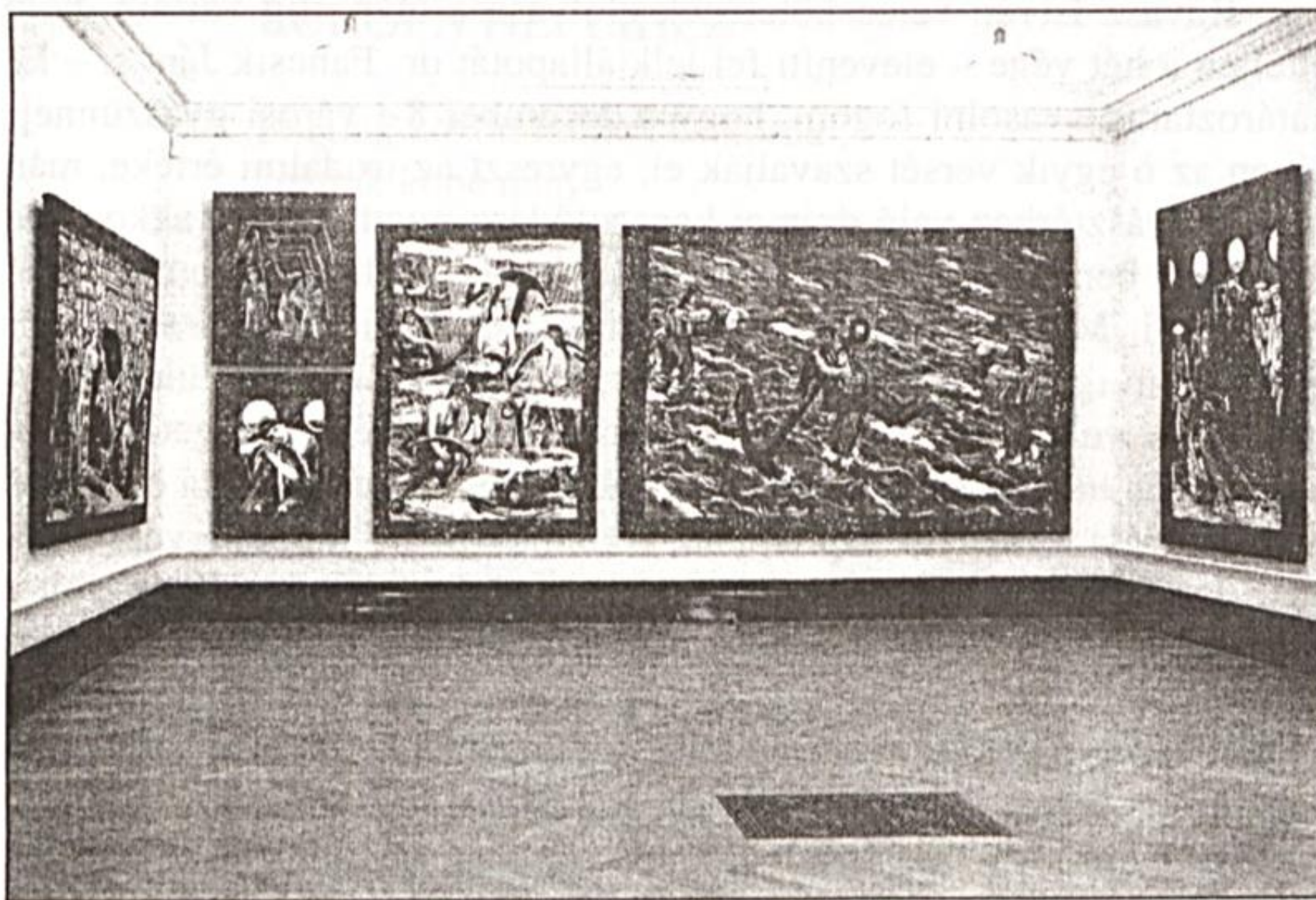
– Ravasz István verseskötetének elolvasása után alig vártam, hogy elteljen a hét vége – eleveníti fel lelkiállapotát dr. Fancsik János. – Elhatároztam, javasolni fogom, hogy a december 8-i városi gyászünnepeken az ő egyik versét szavalják el, egyrészt az irodalmi értéke, másrészt a gyásztérhez való drámai kapcsolódása miatt. S még akkor éjjel felmerült bennem az is, méltó lenne lakóháza falán egy emléktáblát elhelyezni. Mihelyst lehetett, felhívtam Attila barátomat és a Madách gimnázium igazgatóját, Kovács Tibort, s megköszöntem a küldeményt. Közöltem velük az érzéseimet, a gondolataimat. Az igazgató szerint ugyanilyen hatással volt másokra is a kötet, és pár nap múlva cikk jelenik meg róla a megyei napilapban, iskolájuk pedig már szervezi a Ravasz István versmondó versenyt. Nekem akkor ennyi elég is volt... Mígnem egyszer Attila szólt: Jánoskám, idén már meg is lesz az emléktábla...

Külön öröömre szolgált, hogy olyan szépen sikerült az avató ünnepség. '56-tal kapcsolatban ugyanis helyenként azt tapasztalom, hogy az én korosztályom már kiábrándult hangulatban van. De a lakók körében itt, nálunk, szívesen fogadták az emléktábla-avatást. Akik pedig ismerték is Pistit, kisgyerekként vagy kamaszként, hozzám hasonló, kivételes örömet éreztek. Jelen is voltak valamennyien a megemlékezésen... Remélem, hogy a jövőben rendszeresen megemlékeznek a salgótarjániak a

Rákóczi út 43. szám alatti táblánál Ravasz Istvánról és az 1956-os forradalomról. Talán emlékhely is lesz egyszer.

*

Ravasz István mintha megérzett volna valamit a végzetéből. 1956. november 23-án vetette papírra *Szonett egy álmhoz* című versét, amelynek utolsó három sorát rávésték a síremlékére is, melyet írásom mottójaként olvashatnak: „...Számomra nincs már szerelem...”

Kicsiny Balázs: A kapitány története (2001)

Fotó: James Howe

SZELLEMMÓRIÁSOK NYOMÁBAN

Balassagyarmat kicsiny település, egy dologra azonban jogosan lehet büszke: falai közt szellemóriások éltek. Volt, aki csak egy-két napra szállt meg itt, mások huzamosabb ideig munkálkodtak Gyarmaton, s e városban találkoztak a sorsukat meghatározó szerelemmel, de akadt e kiváló szellemek közt olyan is, aki gyermekkorának egy részét töltötte az Ipoly mentén, s „Tündérvárosként” vonultatta be a palóc fővárost a halhatatlanságba.

Petőfi Sándor, a magyar irodalom csodagyermeké, 1845-ben és 1847-ben szállt meg Gyarmaton, és úti jegyzeteiben örökíti meg élményeit. De hát milyen is volt az a fogadó, mely szállást adott neki? A ma már igen-csak átalakított házról, amelynek földszintjén üzlethelyiségek sora kapott helyet, s melynek kirakataiban konyhafelszerelések, szerszámok kínálják megvételre magukat, nehéz elhinni, hogy egykor fogadó volt. Az egykori klasszicista stílusban épült házat bizony az új keletű fogyasztói igények, a kényyszerűen szükséges átfalazások, ablaknyitások elcsúfították. A kétszintes épületre – a főutca felőli homlokzaton kívül – csak az emeleti szint hűvös eleganciája, a főfalak és a tömeghatás emlékeztetnek. Nem baj. Chesterton híres versében, amikor gúnyolják, szidják a szamarat nagy fülei miatt, a beszédes állat azzal védekezik támadóival szemben, hogy neki mégis adatott egy nap, amikor minden csúfsága ellenére fontossá válhatott: pálmák vasárnapján bevitte Krisztust Jeruzsálembe. Így vagyunk ezzel az épülettel mi is. Mindegy, hogy néz ki most: neki megadatott, hogy lássa a költőzsenit.

A gasztronómia, a vendéglátás, a szállásolás történetében a 18. század második felében történelmi fordulat következett be. A változás színhelye, mint Európa történetének annyi, egész kontinensre kiható fordulata, Franciaország volt. Megjelent a „restaurant”, a manapság is ismert étterem őse. Az új típusú étkeztetést a szentimentalizmus szellemi áramlata hívta életre, amely nem szégyellt az emberi lélek esendőségéről, fájdalomról, esetleges betegségeiről szólni. Diderot és köre, az enciklopédisták vetették fel az ötletet, hogy a lélek betegségeit a test ápolásával – főképp a választékos étkeztetéssel – lehet orvosolni. Ezért a francia „restaurir” =

helyreállítani igéből képzett szóval olyan éttermek létrehozását szorgalmazták, melyek a középkori fogadók kínálatával szemben nem csak egytálétellel, hanem választható ételek sorával fogadják vendégeiket. Eddig, a középkorias fogadóban rendszertelenül ízesültek egymáshoz a raktár, a fogadós családjának lakhelye, a konyha, az étkeztetés, a szállás helyiségei. A restaurant megjelenésével azonban kialakult a modern kor világos szállodaszerkezete. A földszintet a raktár, a fogadós szobája, a konyha mellett megnövelt étkezőtér képezte, míg az emeleti szinten a vendégek szállásai kaptak helyet.

A szállodáknak ez a típusa a nagyobb magyarországi városokban a reformkorban terjedt el, s kevés okunk van feltételezni, hogy a megyeszékhely Gyarmat városa ne rendelkezett volna ilyen fogadóval. Az épület Kossuth Lajos utca felőli, talán legépebben maradt része tekintélyes épületről tudósít. Itt található az az eredeti, ívelt kökerettel szegélyezett kapualj, melyen áthajtva a kocsival érkező vendégek a belső udvarra érkezhettek, s állomásoztathatták járműveiket. Elképzelhető, hogy ez volt a fogadó főbejárata is, s a földszint főutca felőli oldalán csupán ablakok nyílottak. Arra, hogy ez a kapualj cáfolhatatlanul az egykori fogadóhoz tartozott, a belépő jobboldalán nyíló pince szolgáltat kétségtelen bizonyítékot. Ez a pinceborozóként működő hatalmas földalatti terem az épület főutca felőli homlokzatáig húzódik, mintegy szerves tartozékaként az épületnek. Nehéz is elképzelni, hogy a szőlőtermesztéséről híres város, amely még pecséttrajzában is szerepeltette a szőlőfűrtöt, olyan fogadót működtetett volna, amelynek ne lett volna kiterjedt borpincéje.

Az Alföld csárdáihoz, egytálételeihez szokott költőt, akit utóbbi éveiben szerény pesti bérelt szobákban ért az éjszaka, gyarmati szálláshelyén merőben új hatások érhatték. Nem szűk, kármentős helyiségben fogyaszthatta vacsoráját. Az alföldi fogadókkal ellentétben nemcsak a parasztság különböző rétegei, hanem a társadalom széles palettája tárulkozhatott szeme elé: vidékről beutazó földesurak, vármegyei tisztségviselők, a helyi polgárság egyéb tagjai fogyaszthatták közelében a palóc konyha változatosságáról is tanúskodó ételeiket. A mindig anyagi gondokkal küszködő költő valószínű a legszerényebb szobák egyikét kaphatta éjszakára. Föltehetően ezek a szobák is az emeleten voltak, s a megemelt szinten, az ablakból az utcára kitekintve elégedett lehetett akkori létezésével. Aztán kora reggel a garabonciás költő leballagott a lépcsőn. Még intett egyet a fogadósnak, talán mondott is egy-két köszönő

szót a jó tartásért, míg a felkelő nap megvilágította karcsú, fiatal alakját az ívelt kapukeret között.

Tudjuk, hogy gyarmati útja során Petőfi a város „roppant börtönét” is megcsodálta. Nyilván az épület méretei nyűgözhatték le először. Az Ipoly lapályán, a Cserhát nyúlványai által övezett medence közepén meghökkenítő épület-óriásként magasodhatott az újonnan emelt börtön. Egy hatalmas talpára állított henger, mely ablakszemeivel már messziről fölfigyelt a felé igyekvő utazóra. A Balassák által építtetett katolikus templom, a vármegyeháza, s a dombon emelt evangélikus templom mellett ez az új épület határozta meg a 19. század első felében Balassagyarmat látképét. Az ókori Róma centrális alaprajzú építményeire emlékeztethette a kör alaprajzon fölépült börtön. Egy „nógrádi Colosseum” körvonalai bontakozhattak ki előtte.

A reformkorban épült börtönöknek valójában kevés közük volt az uralkodó építészeti stílusokhoz. A funkció követelményei szabták meg az épület téralakítását. A történeti közgondolkodás számára kevésbé ismert, hogy a reformkor haladó eszméi között mennyire fontos szerepet töltött be a fogházjavítási program. Eötvös József, Széchenyi István, Tóth Lőrinc, Szemere Bertalan, Bölöni Farkas Sándor, – hogy csak néhány nevet említsünk – értekeztek a kérdéstről. Ők úgy gondolták, hogy Magyarország korszerűsítése abban is megmutatkozik, hogy a társadalom miképpen bánik a társadalomból kirekesztett elítéltekkel. Nyugat-Európát és az Amerikai Egyesült Államokat ekkor kétfajta börtönrendszer jellemezte. Mindkettőhöz komoly liberális megfontolások fűződtek, melyek a börtönévek megkönnyítésére s a szabadulást követő társadalmi beilleszkedésre irányultak. Az egyik elképzelés szerint, melyet „magányrendszernek” hívtak, a rabok rossz hatással lehetnek egymásra, ezért a fogoly lelki-fizikai egyensúlyát a meditáció, az egyedüllét, s így az egyszemélyes cella biztosíthatja. A másik nézet viszont, amelyet „hallgatásos rendszernek” neveztek, megengedte, sőt szorgalmazta a nap nagyobb részében a rabok közös együttlétét valamely műhelyben munkálkodva – miközben tiltotta a foglyok egymás közötti társalgását, a beszédet. E rendszer támogatói szerint éppen a közösség őrzi meg a fogoly testi-lelki egészségét. Bölöni Farkas Sándor, a kolozsvári születű utazó az 1830-as évek elején Észak-Amerikában járva mindkét börtönrendszer példáit tanulmányozta, s talán a „hallgatásos rendszert” találta elterjedtebbnek és rokonszenvesebbnek. A két rendszer nyilvánvalóan a börtönök

térelosztásában is megnyilatkozott. Az előbbi apró cellák tömkelegét tételezte, az utóbbi a cellák mellett nagy termeket is megkövetelt.

A balassagyarmati börtön eredetileg a „magányrendszer” szerint épült. A külvilág felé nyíló emeleti ablakai valójában egy-egy körfolyosót világítanak meg. A cellák ajtajai – velük szemben – a belső gyűrűből nyílnak, míg az apró szobák ablakai a harmadik körfal által övezett úgynevezett világító udvarra, tehát befelé néznek. Nagy műhelyeket a börtönhöz eredetileg nem építettek.

Azt, hogy az itt raboskodó reformkori foglyok, szigorú magányban töltve napjaikat, mennyiben igazolták a „magányrendszerhez” fűződő reményeket, nem tudjuk. A gyarmati börtön azonban a reformkori fogházjavítási programok – végső soron az ember jobbá tételének szimbóluma is lehet.

De ha már Petőfi feljegyzéseinek tartunk, elmondhatjuk, hogy megnezte „az igen szép megyeházát” is. Az 1835. október 19-én ünnepélyesen átadott. Kasselik Ferenc által tervezett épület avatásán Déryné Széppataki Róza is részt vett *A bársony cipő* című színdarabbal. Zádor Anna, a magyarországi klasszicista építészet mindmáig legrangosabb kutatója meglepve tapasztalta, hogy az európai művészet utolsó egyetemese érvényű stílusa, a klasszicizmus mennyi helyi ízzel gazdagodott Magyarországon. Kasselik megyeházája, miközben alkalmazza a klasszicista építészet jól ismert elemeit: a timpanonnal ékesített homlokzatot, az egyszerű keretezésű – ókori hagyományokat idéző – ablakokat, gazdagon merít a barokk építészet eredményeiből. Ráadásul olyan vívmányokra támaszkodik, melyek a magyarországi kastélyépítészetben alakultak ki. A megyeháza főutca felőli frontjának erőteljes központi épülete, az ívelt záródású, széles kocsibejáró egyaránt az úgynevezett gödöllői kastélytípusból átvett örökség. Így Kasselik műve szerves folytatása egy korábbi építészeti irányvonalnak, ám híven tükrözi az akkor újszerű klasszicizmushoz való igazodást is. Az építészet az általa kiváltott esztétikai élményben, valamint az általa létrehozott lakásra, munkára alkalmas terekben nyeri el értelmét.

A balassagyarmati megyeháza az iméntiek okán mind látványa, mind terei szempontjából az otthonosság érzetével tölthette el a reformkor polgárait. Ez a hatása számunkra is megmaradt: egyszerűsége, stílusának helyi zamata nélkül el sem tudnánk képzelni a főteret. Kilenc évvel az avatóünnepség után, 1844 telén jött el az a bál, amikor a pompás nagyteremben, az ifjú táblabíró, Madách Imre egy oszlophoz támaszkodva a

szilaj táncú, kacér bihari leányt, Fráter Erzsikét figyelte. S leesett az a bizonyos karkötő, amely az első táncot hozta magával, s ezzel együtt azt a végzetes szerelmet, mely nélkül – közhelyszámba megy – szinte bizonyos, hogy nem születik meg a magyar irodalom egyetemes érvényű műve, *Az ember tragédiája*. Éva alakját köszönhette Madách Balassagyarmatnak s a megyeházának, éppúgy ahogy a „szalmaesküdt” Mikszáthot is e városban, ebben az épületben hivatalt vállalva hozta össze a sors majd harminc évvel később a regényes szerelemmel, Mauks Mátyás főszolgabíró leányának, Mauks Ilonának személyében. Itt csempészte a „principális úr” aktái közé az iratot, miszerint: „Én alulírott szavamat adom, hogy Ilonka lányomat egy éven belül Mikszáth Kálmánhoz adom feleségül.” Aztán minden szülői tiltakozás ellenére valóban feleségül vette Ilonkát, azt a nőt, akivel kétszer is házasságot kötött az életben.

A megyeházától szinten közhajításnyira, a katolikus templom és az Ipoly között található egy varázslatos kis ház, a Templom utca 10. Kell-e érdekesítőbb színtér egy gyermek életéhez? Egyik oldalon a zömök arányú katolikus templom, a „hit kövülete”, a másikon a kanyargó Ipoly, melynek környéke sűríti mindazt a csodát, amit a természet az ember számára nyújthat. A titkoknak ezt a két birodalmát, a természet ősszállapotát tükröző Ipoly-mentét és az emberi szellemet jelképező templom-épületet, mint valami köldökzsinór köti össze az a kis utca, melynek oldalán Szabó Lőrincék balassagyarmati háza állt. Ilyen térbeli határok közé esett a gyermek, a majdani költő otthona.

Voltak időben is kijelölhető pontjai a gyermek hajlékának. Közöttük fölfénylett a napnak az a szakasza, melyben felhőtlenül örülhetett a gyermekkor világának. De eljött a napnak az a része is, melyben megszűntek játékaik s eltűnt jókedve. A napok kétfelé váló hangulatát Szabó Lőrinc vasutas édesapjának kedélyállapota szabta meg, aki a mindennapi robotba belefáradva hazahozta keserűségét, s véget vetett az otthoni vigalomnak. Az érett költő a *Tücsökzene* című versciklusában így ír erről: „ha munkába, a gond vele ment, vele jött vissza, mikor megjelent”. Mindennek színhelye egy apró polgári ház, az Ipoly felé tartva a bal oldalon. Az épület még a mezővárosi, paraszti múltra emlékeztet, nem hivalkodó, szerényen belesimul az utcaképbe. Keskeny sátozott díszíti a homlokzatot, piciny ablaktükrői megszeppenten néznek az utcára. A boltív alatti míves fakapu olyan kapualjat zár be, melynek küszöbét inkább iparosok, kereskedők, tisztviselők koptatták. A kapualjból egy cserepes virágokkal övezett udvarra nyílik kilátás. Bent, a faburkolatos szobákban

szinte nappal is homály dereng. A polcokon a többre hivatott apa könyvei sorakoznak, aki „kimaradt a negyedikből a latin miatt”. Felmenői papok, tanítók, nyomdászok voltak – írta róla később a sorsát megértő fiú, aki apja távozta után a nyomasztó sötétből alighanem kétszeres erővel rohant ki a napsütötte udvarra. Mámoros világérzékelés lehetett az apai szigor alól kimenekülő gyermek élethabzsolása, a szabadság intenzív átélése a korlátoktól való ideiglenes szabadulásban. Épp ezért a maga teljességében élhette meg gyermekkorát. Számára ekkor „még egy volt a világ”. Hitte, hogy a sárkány „éppúgy él, csak egy kicsit távolabb, mint mi a Templom utca 10. alatt”.

Szabó Lőrinc gyarmati élményei verssé formálva helyet kaptak költészetében is. Az apa, aki évtizedekkel később mégiscsak megsejtett fia költői nagyságából valamit, a versek olvastakor balassagyarmati éveit is felidézhetette. E költemények megértése során történhetett az a megható eset apa és fia között, melyet az utóbbi így jegyzett fel: „megigazította pápaszemét s szégyellősen magához szorított: Hát ez, fiam... valami... nagy dolog”.

T. Pataki László

KÉTARCÚ EMBER – ESZE TAMÁS

A vezérlő fejedelem tarpai brigadérosának vérszerinti rokona, dr. Esze Tamás, száz éves lenne. Szekszárdon született 1903-ban, kilencven évesen, hosszú betegség után tíz éve, 1993-ban hunyt el a fővárosban. Történész, irodalomtörténész, a református konvent levéltári és könyvtári előadója, tudományos gyűjteményeinek főigazgatója.

Hatalmasra duzzasztott (17 évesen kezdte) irodalomtörténeti és Rákóczi korabeli tárgyi dokumentum gyűjteményeit jóval halála előtt gondosan válogatva, szó szerint szétsztozta. Balassagyarmatra, a helytörténeti tárba, a híres Szinnyi-féle magyar irodalomtörténet „dúsgazdag” folytatásának tekinthető, továbbfeldolgozásra érdemesült, ám kevésbé ismert forrásanyag került – majd’ hetven év! folytonos gyűjtésének gyümölcse.

Húsz sornyi szócikk az *Új Magyar Irodalmi Lexikonban* és további 18 sűrűn szedett kisbetűs sor műveinek felsorolására – mindössze ennyi, ami megjelent róla. Nem írt önéletrajzot, naplót, sem kései, összegző visszaemlékezést, nem írt róla biográfiát mindmáig senki. Ő maga megírta a 16–17. századi magyar protestantizmus történetét, feldolgozta a Rákóczi-kor társadalom-, egyház-, irodalom és pénztörténetét, művei között találjuk a nagybányai, kassai, kolozsvári pénzverőházak történetét II. Rákóczi Ferenc korában.

Összeállította a kuruc költészet hiteles antológiáját Köpeczi Bélával közösen, leírta Rákóczi tiszántúli híres hadjáratát, készített antológiát a magyar költészetéről, a Bocskaytól Rákócziig terjedő időszakról, revízió alá vette az úgynevezett „Mercurius-kérdést” – a *Mercurius Hungaricus* a Fejedelem és Ráday Pál latin nyelvű lapja volt –, a nemzet önvédelmét szolgálta az európai uralkodók előtt a szabadságharcot lejáratozó vádaskodásokkal (Habsburgokkal) szemben.

Közreadta a Fejedelem kancellárja és első számú diplomatája, a Nógrádhoz kötődő Ráday Pál iratait, leírta a magyar reformátusság útját a reformációtól napjainkig, könyvet írt nagy elődje-szellemi-vérrokon öse, *Esze Tamás és Tarpa* kapcsolatáról. Hetvenötödik születésnapján megkapta a Magyar Népköztársaság Zászlórendjét. Balassagyarmat díszpolgárának választotta nem sokkal végzetes betegsége és bekövetkezett halála előtt.

„MA DÍJNOK LENNÉK GYARMATON”

Buda, 1985 április eleje. A Fehérvári úti nagy sarki skálaáruháztól nem messze lévő otthonában fogad, már túl van a megtisztelő díszpolgári elismerésen. Iratokkal, könyvekkel, régi tárgyakkal zsúfolt lakás, a falon, a fűtésrendszer csövére dróttal felerősítve, nehéz, díszes keretben a tarpai ősi nemesi oklevele. Ez azonban megszólalásig hű fotómásolat csupán.

– A református teológián kezdtem 1921-ben, de már a második évet a bölcsész egyetemen folytattam Pesten, majd Debrecenben, mert aki a teológiáról egyetemi tanulmányokat akart folytatni, azt elkerülhetetlenül fel kellett venni. Így lettem először „kétlaki” ember. Végtelenül hálás vagyok a református egyháznak, mert ha nem segít, akkor én ma díjnok vagyok valahol Balassagyarmaton. A családnak nagyon nagy a hűsége a

református egyházhoz. Az Esze család jobbágy volt, az egyház emelt ki bennünket. A nagyapám nagyapja árva gyerekként bekerült a kollégiumba. Az egyház kitaníttatta, öbelőle híres Szatmár megyei szenátor lett. Ő építette a szatmári „láncos templomot”, s ő volt a szatmári színészek pásztora.

– Nem vagyok különösen kegyes ember. Egyetértek mégis Illyés Gyulával, aki fölvetette: ha nincs reformáció Magyarországon, volna-e ma magyarul beszélő ember? Azt felelte rá, hogy nem. Tehát, nem annyira a vallási jelleget hangsúlyozom az egyházban, hanem a hálát és megbecsülést, amiért ez az egyház a magyar nyelv és művelődés fennmaradásáért végzett. Erről valóban sokat írtam. Sok előadást tartottam. Professzorként a budapesti teológiai kollégiumban, ami úgy ért véget, hogy megválasztottak a Duna-melléki kerület főkurátorává.

– A református egyház nem hierarchikus szerkezetű. Nincs püspöki hatalom. Az egyház kormányzásához mindig két ember kell: a püspök és a főgondnok. Ez utóbbi olyan magas státus volt korábban, hogy például egyik elődöm Tisza István volt. Külön egyházi törvényerejű rendelet határozza meg a püspökök és a főgondnokok státusát. Ma is kétarcú ember vagyok, mert például minden évfordulón külön hangsúlyozzák az elismeréskor, hogy nem csupán a régi egyházért, a történelemért is cselekedtem, amikor ötvenhatban a szociális megbékélést szorgalmaztam. Vállalom ezt a korszakot, bár én keresztyén ember vagyok, nem szocialista, de már gyermekkoromban tisztában voltam azzal – látva a gyarmati úri osztály dolgait –, hogy ez valamikor összeomlik majd. Nem volt más út. Nem lehetett. A végső lehetőség volt ez akkor. Sok tévedés után olyan országban élek, ahol az ember otthon érzi magát.

„NEM HALLGATHATOK A VAJAI ESETRŐL”

– *Professzor úr a vajai múzeumnak is jelentős gyűjteményt adományozott.*

– Nem szeretek erről beszélni, „ügy” lett belőle, elsősorban azért és még folyamatban van. Mindenesetre megjelent nálam egy fiatalokból álló kis csoport, jó tíz évvel ezelőtt. Ők felajánlották, hogy életművemet három nagy kötetbe összegyűjtve kiadják. Ezt a munkát egyszerűen szólva megakadályozta Vaja azzal, hogy nem adta ki még nekem sem a megfelelő anyagot. A szerződést a minisztérium sem hagyta még jóvá,

tehát a kérdéses dokumentáció ma is a tulajdonom. Mégsem nyúlhatok ahhoz, ami jog szerint egyébként ma is az enyém, s ezáltal megakadályozom azt a munkát, amit egykori tanítványaim följánlottak (a munka nem készült el – *a szerk.*), mert az óriási méretű gyűjteményhez nem tudok hozzáférni. Életem legnagyobb válságában élek. Alig egy hónap múlva választ kell adnom vagy végérvényesen visszautasítanom tanítványaimat.

– Vajával úgy kezdődött a baj, hogy azt az emlékszobrot, amely alatt Vay Ádám, Rákóczi után az első ember, a marsall van eltemetve, egy helybeli ember meggyalázta. Ismeretes, hogy Rákóczit, Bercsényit, Vay Ádámot és a kuruc emigráció többi tagját is az állam hazahozta a század elején. Vay Ádámot, református lévén, a vajai reformátusok templomkertjébe temették el. A korszak nagy művésze, Holló Barnabás készített föléje emlékmű-szobrot, amelynek csúcsán a magyarok legősibb szent madara, turul szárnyal. Kétszer egymás után traktorral lehúzta az a valaki a szimbólumot. Az elidegenedett viszony köztem és Vaja között voltaképpen erre vezethető vissza. Szabolcs és Nyíregyháza is igyekezett a szégyent meg nem történnétek tekinteni, vagy inkább tekinteni, én pedig azt követeltem, hogy szolgáltatassanak elégtételt Vay Ádám tábornagnak. Mégpedig úgy, hogy a múzeumban alakítsanak ki egy reprezentatív emlékszobát. Ez húzódik immár hosszú évek óta, mindig megígérik... Azt az embert, aki ezt a gázságot többször elkövette, egyszerűen futni hagyták. Hogy' vigyem a világ elé az esetet?

– Magyar ember vagyok, mégis elgondolkoztat, hogy a csehszlovákok, meggondolván a dolgot, szépen visszaállították a kassai dóm termére a Rákóczi emléktáblát. A felvidéki magyarság engem kért ünnepi szónoknak. Míg a csehek nem törték össze, múzeumba vitték a korábban lecsavarozott emléktáblát, körülbelül ezzel egyidőben Rákóczi legjelentősebb emberének emlékét itthon kétszer meggyalázták. A méltó emlékhelyet a vajaiak nem valósították meg, emlékszobácskát alkottak, azt azután az Esze Tamás laktanya egyik fiatal tisztje szemlélte: „*Amit ott láttam, az egyszerűen felháborító...*” – ez állt a fiatal hadnagy jelentésében. Mindezekben érintett a református egyház is, mert a kert, ahol a Vay emlékoszlop állott – egyházi tulajdon. Ezt a helyet is gyalázat érte. Roppant érdekes, hogy a helybeli emberek, amikor látták, hogy ott forgolódom magam is és próbálok rendet teremteni, elégtételt szerezni a marsallnak – miként a mesékben, a nép elküldte hozzám a falu legöregebb emberét.

„Mi már csak magában bízunk – mondta az öreg –, tegyen meg mindent a falu becsületéért, hogy a turulmadarat visszahelyezzék.”

Történt ez akkor, amikor a nagy nyelvész, Pais Dezső kimutatta, hogy szinte tízezer év távolságból örök jelkép a turulmadár. Azt vette rossz néven a város, a megye, hogy rákényszeríttem őket: hozzák rendbe az emlékhelyet. Ez nem valamiféle személyes keserűség, ez nemzeti ügy és előttünk a kérdés: Magyarországon egy nemzeti hőst lehet-e minden következmény nélkül meggyalázni? Az Akadémia jogtanácsosát megkérdeztem, jogilag hogy minősíthető az eset? „Nemzeti hős és szimbólum meggyalázása” – a pontos meghatározás. Nevemnél fogva is – Vay és Esze Tamás együttműködtek, becsülték egymást – adósa vagyok Vay Ádámnak. Nem hallgathatom el az esetet, mert másként önmagamot sem tudom elviselni.

MIKSZÁTH FIGURÁI VALÓBAN LÉTEZTEK

– *Professzor úr, megmaradva a párhuzamnál, milyen rokoni ágon kötődik Rákóczi ezredes brigadérosához, Esze Tamáshoz?*

– Nem vagyok a leszármazottja, édesapjának vagyok a leszármazottja és egyben annak az ágnak az utolsó férfi tagja. Ezért van az, hogy a gyűjteményeimet életemben elajándékoztam mindenhova. Meg akartam akadályozni azt, ami sajnos gyakran előfordul még, hogy nemzeti kincsek elkallódhatnak. A vajai károkozást például megelőzte egy rablás a Széchenyi Könyvtárban, annak előtte az Országos Levéltárban, ez egy folyamat, ami mostanában elkezdődött. Ezért adtam oda sok minden más értéket Balassagyarmatnak, Vajának, Szekszárdnak, a honvédeknek, mindenütt díjmentesen adta azt, ami a helyhez illő. Biztos kezekbe kerültek ily módon. Nem tudom eléggé dicsérni, milyen nagyszerű emlékszobát hoztak létre, például az adományomból a vajai Esze Tamás lakatya katonái. Érdeemes felkeresni őket. Családi iratokról van szó elsősorban, tárgy szinte csak ez az egyetlen címeres oklevél van nálam, amelynek eredetijét az utolsó pillanatban mentettem meg, mert ahol volt, ott elhanyagolták. Repedések kezdték ki a felületét, a Nemzeti Galéria küldötte megtekintette, azt mondta: „azonnal restaurálni kell”. Esze Tamás nemesi levele, kelt 1708-ban, egész kis vagyonba került, amíg restaurálni tudtam. Magyarországon nincs iratrestaurátor, csak egy nagyon öreg úr. Egy szál egymaga merte csak vállalni. Nemzeti, felbecsülhetetlen értékű kincs mindenképpen. Negyvenötben, amikor kezdték kihordani a romokat és

feltárni, menteni a még hozzáférhető dokumentumokat, az amerikai államokbeli Minnesotai Egyetem magyar származású, magyar tanszéki professzora annyi pénzt kínált érte, hogy azon a pénzen bármelyik balatoni villát megvásárolhattam volna akkoriban. Gondolják el a keserűségemet, nemet mondtam, pedig a háborúban mindenünk odaveszett, és akkor itt egy hazai múzeumban megy tönkre. A Nemzeti Galériának kellett közbelépni, hogy ne pusztuljon el.

– *Professzor úr, kérem, ismertesse, mit tartalmazza az a gyűjtemény, amelyet Balassagyarmatnak ajándékozott és amelyet úgy emlegetnek: „a Szinnyei lexikon folytatása?”*

– A Szinnyei-féle irodalomtörténet tizennégy kötet. Ezt azonban valamilyen okból kiindulva nem gazdagították elég bőkezűen balassagyarmati, sőt nógrádi életrajzokkal sem. Gulyás Pál professzortól kértem, hogy amit ő a Szinnyeivel elkezdett, azt én olyan mértékben gazdagíthassam, hogy az egész gyarmati és nógrádi kultúra benne legyen. Hóman Bálint volt akkor a miniszter, nem tudta tovább finanszírozni a munkát, így az egész folyamat a „D” betűnél megakadt. Később mégis végig folytattam, gazdagítottam 1788-tól 1944-ig terjedően. Egész falnyi területet betakarna élére állítva minden kis cetli, és ezt csinálom tovább azóta is. Igazi örömet találok benne, az újabb megjelent részeket a városnak továbbítom.

– Nyolcvan éves lévén, még frissen emlékszem Mikszáth Kálmán írói figuráira. Tőlük önéletrajzi visszaemlékezéseket kértem, igazi gyarmati különlegességek, ők is benne foglaltatnak a gyűjteményben. Madách dokumentumokat is szép számban találtam. Átnéztem azt is, amit azt hiszem eddig csak én tettem meg – a Széchenyi Könyvtár úgynevezett aprónyomatvány gyűjteményét töviről-hegyire. Kilométer hosszan húzódhatnának, ha egymás mellé tennénk valamennyit. Ezt adtam oda, ugyanezt, ugyanígy még egyszer valaki nem csinálja már meg soha. Sajnos, sok minden elpusztult negyvenötben, az ostromkor, a bombázáskor és előtte. Balassagyarmat története – bár remek monográfiája van a városnak – sokkal gazdagabb, miként mondják vagy hiszik az emberek egyáltalán.

ISKOLA, SZÍNHÁZ, HECCKÁPLÁR

A reformáció idejében például olyan iskolája volt, hogy Szenczi Molnár Albert meglátogatta és megdicsérte. Ez szenvedély, valódi hobbi, ezt nem lehet másként csinálni csak valahogy ily módon. A családom mindig

csodálkozik, hogy én milyen régi játékokkal játszom, hogy nem az élőkkel törődöm, hanem a holtakkal.

– *Nógrád megye értéktudatát bizonynyal erősítheti a gyűjtemény, ha beépülhet a közfelfogásba. Nem túl erős ez a tudat, nem elég ismert-széleskörű és talán azért is, mert eddig hiányosak voltak a dokumentált részek.*

– Az ismeretlenség miatt dolgoztam.

– *Hogy folytatható a munka?*

– A város nagyszerűen viselkedett. Van egy kis kastély-féle épület a főutcán, a Csillag-ház, ott kapott helyet a gyűjteményem. Kevés megye van olyan, mint Nógrád, él ott egy egészen kiváló irodalomtörténész is. Életerős szervezete működik hosszabb ideje már a helyi gyűjtésnek. Nagyon értékes dolgok jelennek meg a *Palócföldben*. Nagyszerű történeti könyv jelent meg a megyéről, városról, amiket kiválóknak tarthatunk. Ám azokban is csak azt foglalhatták össze, amiről egyáltalán tudtak. Azt keresem – ami hiányzik. Azt gyűjtöm össze. Balassagyarmatnak érdemes színház-története is van egyebek mellett, amilyen csak a budaiaknak lehet még, esetleg. Olyan plakátgyűjteményt hagyott hátra például Nagy Iván, s olyan dokumentumok kerültek előtérbe, amelyek mindig is hiányozhattak. Körülbelül ötszáz folyóiratot és minden újságot végignéztem az évtizedek alatt. Remélhetjük-e vajon, hogy például az említett színházi gyűjteménynek, amelynek vidéki mását sehol sem láttam, jut valahol, valamikor, valamiféle állandó hely?

– Az iskola Gyarmaton egyben a színház helye is volt, erről többnyire megfeledeztek. A főispántól egy kiváló koponyájú városi ügyvéd, bizonyos Bodnár István, aki például sikerrel védte 1850-ben a cenzualistákat, engedélyt kapott arra, hogy az akkor még nem katolikus, hanem magyar nemzeti iskola egyik termét a város színház céljára igénybe vehesse. A tanító volt a színház gondozója. A gyümölcsöző, példásan jó kapcsolat a színház és az iskola között úgy ért véget, hogy jött egy hecckáplár, aki kihajigálta a színház egész apparátusát, és akkor aztán sokáig meg is akadt ez az ügy. A tanító azonban otthagya a tanítóságot és operett énekeket, betéteket, színházi dalokat szerzett. Amíg működött a kettő egy fedél alatt - kölcsönhatásban voltak egymással. Színház és iskola! Az az iskola mindenkit befogadott, három nyelven folyt a tanítás, a szlovák lutheránusoknak külön iskolájuk volt. Ha azonban magyar származék lutheránus gyerekről volt szó, akkor őt a nemzeti iskolába írták a szülei. Az iskola történetét egy kiváló plébános megírta ugyan, de ezt az egész színház-iskola ügyet valahogy elhallgatta. A dokumentumokban elég

bizonyíték van minderre. Faluból mezőváros lett, s abból meg megyei székhely, Balassagyarmat engem csakis így érdekelhet: nem adatokban élek, folyamatokban gondolkozom. Hogyan változott ebből az, s abból hogyan-mivé nőtt ki valami egészen más. Például a törökkorban, amikor magyar kézen volt Balassagyarmat, milyen nagyszerű református iskola működött! Hadd mondjam még el azt is, hogy a legértékesebb vitézi énekünk egy balassagyarmati várkapitányról szól: „*Felemeli Kádár szemeit az égre...*”

TANÁR URAIMÉK, KÉREM...

– A városi elnök szívvel-lélekkel támogatja a helytörténeti munkát, erre mindig jut pénz. Balassagyarmatnak minden változás közepette olyan vezetőjének kell lennie, akinek van érzéke, sőt szíve-esze a történelemhez, én ezt ott nagyon fontosnak tartom. Gondolom, más is így lehet ezzel. „*Az a nép, amelyik életben akar maradni – múltját el ne feledje és meg ne tagadja, mert ha elfelejti vagy megtagadja, akkor tulajdon jövőjét és becsületét tiporja el*” – tanította meg velünk gimnáziumi tanárunk, ma is szó szerint ismétlem. Koltai Gyula és Arдай Pál tanáraimra emlékszem szeretettel, hálával. Úgy mentem az egyetemre, hogy a történeti módszertant már eleve ismertem. Ezt Arдай tanár úrnak köszönhettem. Ragaszkodom Balassagyarmathoz, így talán még ez is érthető. Olyan magyar tanárunk volt, hogy ha nem nőül meg és nem kell igazi nagycsaládot eltartania, nagyon kiváló történelemtanár lehetett volna az egyetemen. Szabó Sándorra gondolok. Az ő tanítási órájáról soha nem hiányzott senki, még a betegek is eljöttek. Nem adatokat hallottunk halmazatban, élénk tudta varázsolni, szinte színpadszerűen megjelenítve mindig a témát, mintha élne minden, amiről beszélt. Voltak aztán komisz emberek is. A gyarmati komisz embereket sem emlegetem fel rossz érzéssel. Megtanultam, hogy például úgy nem szabad viselkedni, ahogy éppen ötölük láttam. – Talán feszengek és ez érzékelhető, annyira különös az életem, annyira sokágú, hogy mindig zavarba kerülök, ha tőlem életrajzot kérnek.

– *Azt a kettős arcot, amelyről az imént szó volt, a jövőt tekintve, hogy nézzük?*

– Úgy kell nézni, hogy amikor én nyolcvan éves voltam, följánlottam: visszavonulok a főgondnoki tisztségből. Ehhez azonban az egyház és a hivatal sem járult hozzá. Említettem, hogy törvényerejű rendelet

szabályozza a főgondnoki státust. Roppant érdekes mozzanata például, hogy nem lehet sem püspököt, sem főgondnokot választani a mi népünknek, reformátusainknak sem, de lemondani sem lehet, csak ha előzőleg az Elnöki Tanács hozzájárul. Ha nem ad előre engedélyt – nem vonulhatnak vissza. Nem kaptam meg az engedélyt. Még legalább egy évet kértek tőlem. A főkurátori posztot tehát tartanom kell egy ideig. Öt püspökségünk van, én a budapesti Tóth Károly püspökkel együtt most továbbszolgállok. Diplomátának és püspöknek is kiváló ember.

– *Ez emlékeztet arra, hogy a reformátusság egész fennállása, megmaradása mindig összekapcsolódott valamilyen kényszerítő kötelezettséggel, mint akár Ráday Pál fejedelmi kancellária-vezető esetében is.*

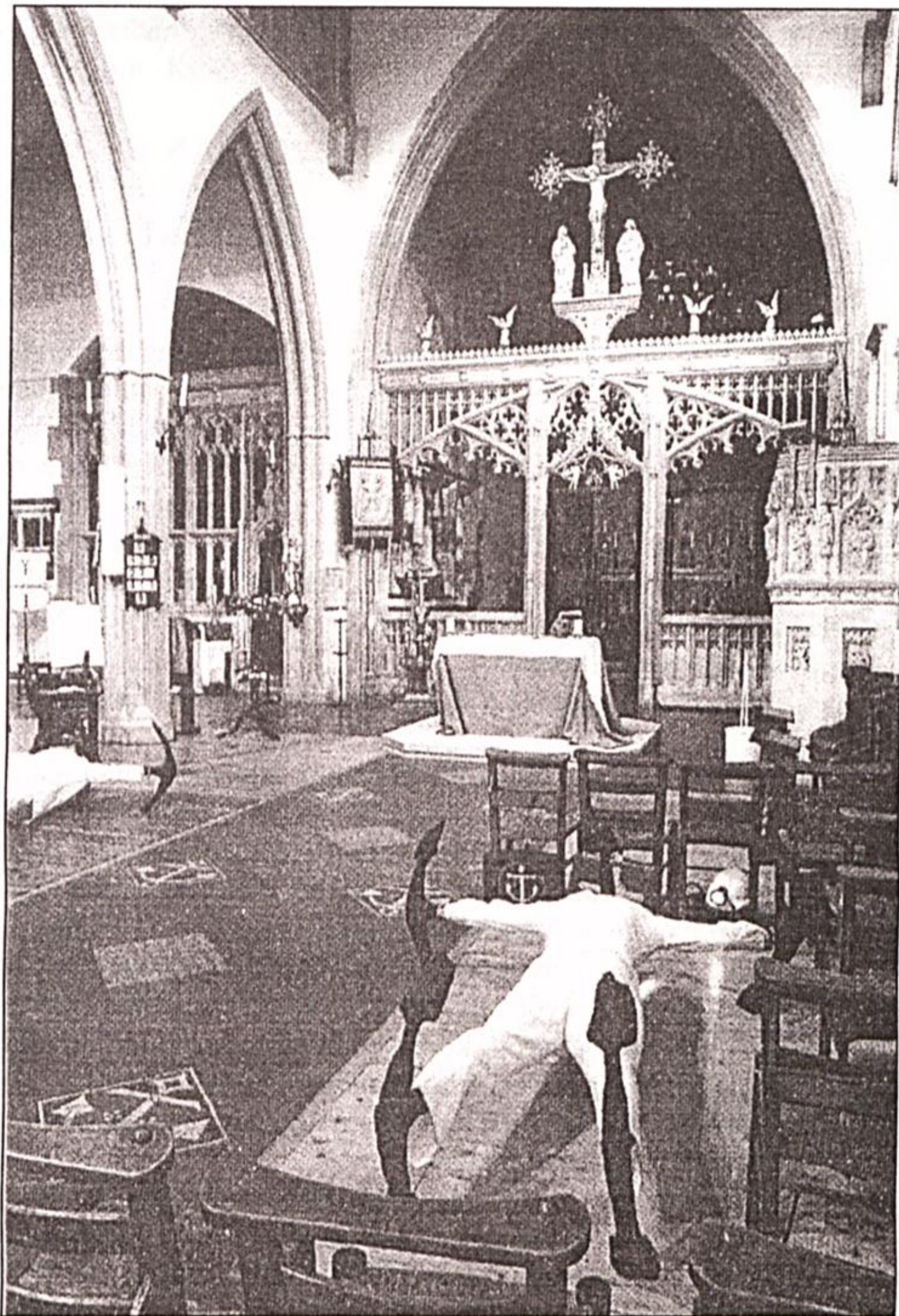
– Rádai Pálról van elnevezve a kollégiumunk. Kossuth előtt a legnagyobb magyar diplomata volt. Ezek persze itt most mind idézetek, nem az én egyedülvaló gondolataim.

– *Mostanában Rádayról jelent meg egy tanulmány gyűjtemény kötet, Ráday Pál születésének 300. évfordulójára professzor úr szerkesztésében.*

– Erről a kötetről nem valami jó érzéssel emlékezem meg. Egyszerűen nem adtak időben korrekturát, tele van a könyv sajtóhibával. Hogy érthetőbb legyek: a református etikát komolyan veszem. Olyan családi hagyomány ez nálunk, mint ahogy időnként puliszkát főzünk, mert eredetileg erdélyiek voltak az őseink. Ne beszéljünk inkább erről sem. Nem akarok az egyháznak reklámot csinálni, kritikusa is vagyok, majd' azt mondják néha, hogy már-már ellenzéke, amiről aztán egy egészen jó tanulmányt tudnék most mondani, ami senkit nem érdekelne. Nem feladatom, hogy dicsérjem az egyházat. A nemzet becsülete előbbre való.

– *Általában véve, a reformátori elveknél gyakorta a nemzeti becsület kerül előtérbe.*

– Roppant egyszerű ez. Nálunk minden magyarul hangzik el. Az első magyar nyelvű bibliát kiadták hasonmásban, egyenként és egymás után adják ki újra és újra egyházi irodalmunk 16–17. századbeli dokumentumait. Egész sorozata van már ily módon a magyar kincsnek. Mégis azt mondom, mindent csak folyamatában tudhatunk jól elképzelni. Másként is megfogalmazva: mindennek megvan valahol már csírájában az örök folytatása. Az ember arculata lehet kettőzött. Az élet egy.

Kicsiny Balázs: Szent Kelemen napja (2000)

Fotó: James Howe

A TRAGÉDIA SZOLGÁLATÁBAN

Dr. Szabó József (1902–1986) emlékezete

Balassagyarmat szellemi életéért a legcsekélyebb felelőséget is érzök, e szellemi életet szívükön viselők –, soha meg nem bocsátható, helyre nem hozható – bűnnek tartják, hogy 1973-ban Dr. Szabó József nyugdíjas püspök úrnak el kellett hagynia a várost és magával vitte min-tegy 7–8000 darabra tehető Madách gyűjteményét Győrbe. Ezzel Balas-sagyarmat elvesztette azt a nagy lehetőséget, hogy e legteljesebbnek tartott Madách gyűjtemény birtokában és ilyen nagyszerű tudóssal, ku-tatóval, aki ekkor még erejének, munkabírásának teljében volt, a Madách kutatás központja lehetett volna.

Ki volt Szabó József, akiről az utókor elnevezte a Szabó püspök utcát a városban?

A dunántúli Kemenesalja egyik kis falujából, Alsómesteriből, paraszt-családból származott, ahol apja és bátyja bíró is volt. 1902-ben született. Ezt a származását mindig büszkén megvallotta. A tehetséges kis paraszt-gyerek a soproni evangélikus líceumba került, majd ott a teológiai fakultá-son végzett 1926-ban. Felavatása után lelkészi szolgálatát Győrött kezdte mint segédlelkész, majd vallástanító lelkész. Három év múlva már püspö-ki segédlelkész, majd a győri gyülekezet lelkésze, később igazgató-lelkésze. 21 évig szolgált Győrött, közben több hónapot töltött Angliában és kiválóan elsajátította a nyelvet, de tökéletesen beszélt németül is.

Győrből nősült, felesége igen művelt, nagyszerű asszony volt, aki mindvégig hűséges segítőtársa maradt.

Az egyházi emlékezők, – elsősorban Veöreös Imre, aki győri lelkésztár-sa is volt, – elég részletesen elemzik nekrológokban Szabó József egyházi működését. Kiemelik, hogy milyen kiváló hitszónok volt, ezt a balassa-gyarmati még élő hívek is bizonyíthatják. Beszédeit jellemezte a kristály-tiszta szerkezet, világosság, tömörség, tartalmilag pedig a biblia, a teológia tökéletes ismerete mellett nagy szociális érzékenység és mély magyarságtu-dat. Bár ettől messze állt, mégis megvádolták nacionalizmussal is.

Egyik írásban is megjelentetett beszéde 1940. szeptember 15-én, Horthy Miklós Kolozsvárra történt bevonulásának napján hangzott el Győrben.

Beszédében a „magyar bűnöket” vette sorra: testvérgyűlölet, személyválogatás, úrhatnámság. *„A hazának éppen ezek ellenkezőjére van szüksége: személyválogatás nélküli testvérszeretetre és szolgálatos lélekre”* – foglalja össze mondanivalóját. Igen keményen fogalmazott: *„Ebben az országban még ma is vannak első-, másod-, és harmadrendű polgárok. Bíborban feszít az egyik, rongyokban gyalázkodik a másik. Dúsan lakozik az egyik, nyomorog a másik. Sehol nem tudják olyan bántó éllel kiejteni ezt a szót, hogy paraszt, mint nálunk, sehol sem tesznek olyan felszínes és helytelen alapon különbséget úriember és nem úriember, úriasszony és nem úriasszony között, mint nálunk. Sehol sem bélyegzik az embert olyan könnyen kommunistának, ha szociális igazságot követel, mint nálunk. Isten nem azért teremtette Kánaánnak ezt a földet, hogy az egyik habzsolva éljen rajta, a másik pedig megszökjék róla.”*

Nem igen volt azokban a napokban az országban ilyen beszéd, amely a visszatért Erdély feletti örömmámor közepette, a haza és magyarság forró szeretetével együtt, Istennek ilyen figyelmeztető szavát is hirdette volna.

Szabó József az evangélikus egyházi sajtónak is kiemelkedő egyéniségévé vált a győri évek alatt. Átvette a *Harangszó* országos hetilap szerkesztését, megteremtette a *Harangszó*-nyomdát. Tíz éven át szerkesztette a *Harangszó* című naptárat, mely a kezében szinte egyházi évkönyv lett. Szellemiségére jellemző, hogy az 1944. évi naptárban megtalálhatjuk Veres Péter *Parasztors – magyarsors* című írását, ugyanitt olvashatjuk Sinka István, Kodolányi János, Erdélyi József, Tamási Áron prózáit, verseit...

Szabó József egyik itt megjelent 11 oldalas dolgozatában Ady Endre vallásos költészetével foglalkozott. Idézzünk egy kicsit ebből az Ady tanulmányból, hogy közelebb kerüljünk Dr. Szabó József lelkületéhez:

„Jókai valamelyik regényében olvasunk egy kőről, amely behull az olvadt kristálytóba s nagy dübörgéssel nyomban megmerevedik a tó – bazaltoszlopok merednek fel jobbra – ballra... – Ilyen volt Ady Endre is. Hatalmas választó a magyar irodalomban, sőt az egész magyar életben. Ahogy megjelent, nyomban felsorakoztak a rajongók is meg a gyűlölők is. Ez a két tábor ma is megvan. Mi egyikhez sem tartozunk, mert senki emberért nem rajongunk és senki embert nem gyűlölünk. Ady Endrét

azonban szomorú – sorsú nagy magyar költőnek tartjuk s a vele való foglalkozást pedig érdekesnek. – Hatalmas új fejezet a magyar költészetben, Petőfi, Arany s a többi nagy lantosunk új társa...”

Igen kemény beszéd ugyanebben a naptárban *Megüresedett keresztyén életformák* című írása is, amelyben nem kíméli a közéletet sem, sőt felteszi a kérdést: „Beszélhetünk-e a szó igazi értelmében keresztyén Magyarországról és keresztyén Európáról?”

A *jó magyar könyvek* cím alatt ajánlottak között a klasszikus magyar irodalom mellett a népi írók szinte teljes munkásságának felsorolását megtaláljuk. Többek mellett Illyés Gyula (6), Féja Géza (4), Erdei Ferenc (3), Szabó Zoltán (2), Kovács Imre (3), Darvas József (2), Sinka István (3), Szabó Pál (2), Szabó Dezső (5), Kodolányi János (9), Veres Péter (7), Makkai Sándor (6), Karácsony Sándor (3), Németh László (3 munkával) szerepelnek az ajánlati jegyzékben.

Szabó Józsefnek igen gazdag az irodalmi munkássága. Számos fordítása, írása jelent meg különböző formákban...Egy teljesebb, alaposabb életmű elemzés, áttekintés e területen is még várat magára.

1948 elején megválasztották a dunáninnyi egyházkerület püspökének. Március 18-án történt beiktatása Balassagyarmaton, ahol egyúttal a gyülekezet papja is lett. Nehéz időszak következett az egyházak életében. A Rákosi vezetésű államhatalom megkezdte az egyházak működésének korlátozására az intézkedéseit. Még azon nyáron megtörtént az iskolák államosítása, majd az egyházi rendeket tiltották be, lelkészeket, papokat személyükben is sok támadás érte.

Bár Szabó József inkább azok közé tartozott, akik keresték az egyházak működési lehetőségeinek formáját az új helyzetben, anélkül, hogy bármit is feladnának a hitelveikből, 1952-ben lemondásra kényszerült, sőt az evangélikus egyház négy egyházkerülete helyett, csak kettő maradt meg.

Szabó József lemondása után is megmaradt balassagyarmati lelkésznek és még 21 éven keresztül szolgált ebben a minőségben. A tekintélyét, elismertségét bizonyítja, hogy hét évvel később 1959. júniusától decemberig Vető Lajos püspök betegsége alatt ő helyettesítette teljes püspöki jogkörrel.

Szabó József neves Madách kutató és a legnagyobb, legteljesebb Madách gyűjtemény tulajdonosa lett az évek során. – Madách és *Az ember tragédiája* című drámája iránti érdeklődése még a soproni líceumban

kezdődött. Irodalom tanára Hollósy Kálmán volt rá legnagyobb hatással e téren. A gyűjteményét már diákkorában kezdte megalapozni, amit győri működése alatt is folytatott. 1948-ban Madách földjére érkezve csak újabb lendületet kapott ez az érdeklődés és szinte szenvedéllyé vált, rendszeres kutatómunka kezdődött. Itt még talált családokat, melyeknek élő kapcsolata volt a költővel, értékes leveleket kap meg a gyűjteménye számára, közben kiépíti hallatlanul szerteágazó kapcsolatrendszerét hazai és külföldi Madách-kutatók sokaságával. Nyelvtudása, bámulatos kapcsolatteremtő képessége, következetes és szívós kutatómunkája, szorgalma segíti mindebben. Végigkutatott minden lehetséges forrást, könyvtárakat, levéltárakat, másolt, jegyzetelt. Antikváriumokban állandó megbízatásai voltak, így gyarapodott a gyűjtemény.

Szabó József „Madách ügyben” jelentős sajtótevékenységet is folytatott. Különösen a jelentősebb évfordulókon jelentkezett cikkekkel cikksorozatokkal. Ilyen volt 1964-ben, Madách Imre halálának 100. évfordulóján, az Evangélikus Életben megjelent cikksorozata. Megélénkült ez a sajtótevékenység 1972-73-ban, Madách születésének 150. évfordulója táján. Ekkor már a sajtó is „felfedezte” Szabó Józsefet. Az *Ifjúsági Magazin*, az *Élet és Irodalom*, az *Új Ember* riporterei látogatnak Balassagyarmatra és adnak igen színes és gazdag bemutatást a Madách-gyűjteményről és gondozójáról. Sok évtizedes Madách kutatói munkásságának egyik csúcsa volt, hogy 1972-ben, Madách Imre születésének 150. évfordulójára Dr. Szabó József gondozhatta *Az ember tragédiája*, Bálint Endre illusztrációjával megjelentetett díszkiadását, az általa „helyreállított” szöveggel.

A közvetlen kapcsolatom Szabó Józseffel nem sokkal Balassagyarmatról történő elköltözése előtt kezdődött. Végigfotózhattam a gyűjteményét. 2x15 tekercs filmet és mintegy 400 diakockát készítettem azzal az engedéllyel, hogy az anyag elsősorban a Madách kultusz ápolására használható, különösen az ifjúság nevelésének szolgálatában. Még eltávozása előtt el is készült egy Madách kiállítás a Balassi Gimnáziumban, amit maga Szabó József nyitott meg. Örzöm az 1973. március 15-én tartott megnyitó szövegét, amely a beszédeire jellemző kristálytisztaszerkezettel, tömörséggel fogalmazta meg a madáchi életmű számunkra legfontosabb üzenetét:

„Ha Madách Imre életművének csak saját kora számára lett volna inspiráló mondanivalója, születése 150. évfordulóján akkor is illenék tiszteletadásra megállnunk. Madách azonban saját kora eszmei, politikai, társadalmi problematikáját egyetemes emberi szintre tudta emelni, ezért

műve, mindenekelőtt főműve *Az ember tragédiája*, időtlenül időszerű, mindenkori, tehát mai.

Ahogy Babits Mihály mondja: »Olvasd újra művét, s úgy fog hatni rád, mint véres aktualitás, korod és életed legégetőbb problémáival találkozol, szédülten, remegő ujjakkal teszed le a könyvet.«

Madách aktualitása azért mindenkori, mert felveti az emberi lét legmélyebb alapkérdéseit, s magas művészi szinten igyekszik azokat megválaszolni.

Felveti az egyéni élet alapkérdését: mi ad, mi adhat célt, tartalmat az életnek, tehát boldogságot az embernek? Fáraó piramisépítő dicsősége? Miltiádész vitézsége? Sergiólus mámor pohara? Tankréd lovagi erénye? Kepler tudománya? Danton közéleti sikere? Lovel teli erszénye? Ez ma is kérdése minden embernek.

Felveti a közösségi élet alapkérdéseit is:

Melyik jobb, emberibb, előbbre vivő közösségi életforma? Az individualizmus: milliók egyért? A kollektívizmus: egy milliókért? Vagy ami a kettő között – mellett még sokárnyalatúan elképzelhető?

Felveti Madách az egészen nagy – a végső távlatok problémáját is, ahogy ez a mű végén Ádám összegezõ hármaskérdésében kap szót:

»Oh mondd, ...minõ sors vár reám? – – –

Megy-é előbbre majdan fajzatom, – –

Van-e jutalma a nemes kebelnek?»

Ezek az alap – lét – kérdések minden embert, minden nemzedéket egzisztenciálisan érdekelnek, s egyik ember, egyik nemzedék sem oldhatja meg azokat a másik helyett, s mert ezek a nagy kérdések soha se jutnak olyan értelemben végsõ megoldásra, hogy a következõ kor készen kapná a megoldást az elõzõtõl, hanem mindenkinek magának kell a saját feleletét megalkotnia, ezért igaz Hubay Miklós plasztikus megállapítása – az Akadémia emlékülésén hangzott el: »Madách bejött a mi utcánkba.«

Ezt igazolja egyébként a *Tragédia* állandó újra-kiadása, páratlan színpadi sikere, egyre szaporodó külföldi fordítás és könyvtárnyi Madách irodalom.

Mindig születtek úgynevezett nagy művek, de hányat halványított jelentéktelenné az idő, ez a legkérlelhetetlenebb kritikus. Vannak ránk maradt, ma is jelentős művek, csak éppen hidegen hagyják a mai embert. Madáchnak pedig egyre több műve ragyog fel a feledettségéből, főműve pedig ma is izzó viták fókuszában van, a Madách-kutatás reneszánszát éli itthon is, külföldön is...

A Palóc Múzeumban egy nagy kiállításon még találkozhattunk búcsúzóul a Szabó-féle Madách-gyűjtemény legértékesebb darabjaival. Ezt a kiállítást a Balassi Gimnázium akkori igazgatója, Versényi György, igen nagyhatású beszéddel nyitotta meg, ahol szemrehányást tett a megye politikai vezetésének, amiért ennek a gyűjteménynek el kell mennie Gyarmatról.

1973 nyarán Dr. Szabó József gyűjteményével együtt Győrbe költözött.

Idézek Szabó József egyik hozzám írt leveléből:

„Csak megemlítem, hogy a Nógrádi útikalauz 1976-os, nagyon szép kiadása a 145. oldalon írja balassagyarmati anyagában: „Itt gyűjtötte össze Szabó József püspök a világ egyik legteljesebb Madách-gyűjteményét. Ez azonban 1974-ben Győrbe került...”

Nem én akartam így!”

A megyei vezetést jellemzi, hogy a Madách-díjat, e díjra talán legilletékesebbnek, csak közel 20 évvel a díj alapítása után, 1983-ban adták át, az akkor már nagybeteg embernek. Sokan nem is értették, hogy miért is vette már át...

A Nógrádban megjelent nyilatkozatában is vall az „elkerülésről”:

„Huszonöt évig voltam püspök Balassagyarmaton, de a megye nem vett sem a gyűjteményről sem rólam tudomást. De ezt hagyjuk! Nem akarom kipoentírozni. A lényeg az, hogy én ide akartam adni a gyűjteményt, hiszen Madách Imre minden atomjával Nógrádhoz kapcsolódik. Sajnálom, hogy nem így történt...”

A gyarmati kötődés és Farkas Andráshoz fűződő szoros barátság jele, hogy az 1975-ös diákkönyvtári kiadású Tragédiában, amelynek szövegét Szabó József gondozta, s a jegyzeteket és az utószót is ő írta, Farkas András művészi Madách portréja található a belső címlap mellett.

Az ide kötődő baráti szálakról vall egy későbbi levélrészlet is:

„Nagyon köszönöm a Gyűjteményünknek küldött nyolc szép és fontos tartalmú fotót. Farkas András arcképének külön is örülök. Boldog vagyok, hogy ezt a ragyogó tehetségű, talpig jellem embert Veled együtt barátomnak mondhatom és bár – nem az én és a mi hibánkból – közénk „tolakodott” az elválasztó tér, Ő szívünkben marad az utolsó dobbanásig...” (1978. szeptember 13.)

Szabó József nyugdíjba vonulása után neki is, gyűjteményének is Győr adott otthont. A Xantus János Múzeumban, méltó helyen rendezhette az anyagot, és tematikus kiállításait Madáchról: Madách Imre a politikus, Madách a művészetben címekkel készített nagyobb kiállításokat.

Levélváltásainkban rendszeresen beszámolt munkájáról:

„Legutóbb a Komárom Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya meghívására tartottam Madách előadást. A nagykanizsai Olajbányász Művelődési Ház március elejére hív háromnapos Madách-sorozat megtartására.

130 db eredeti Fráter–Madách vonatkozású eredeti kéziratot és egyéb dokumentumot kaptunk ajándékozásból. Nincs nap, hogy ne érkezne a gyűjteménybe valami” (1977. január 17.)

„Ebben az évben már két Madách kiállítást rendeztem: »Madách Imre a politikus« és »Az ember tragédiája színpadon«. Ez utóbbit az új győri Kisfaludy Színház márványtermében a Színház kérésére. De máris készítgetjük az őszi kiállítást: »Madách és a művészet« címen. A kiállítás anyagát Madách portrék, szobrok, és műveinek az illusztrációi adják, Farkas Bandi barátunk tehát igen kiemelten lesz jelen műveivel.” (1979. március 14.)

„Régóta vagyok adós kedves leveled és gazdag küldeményed megköszönésével. Legyen mentségem, hogy május 8.-án kórházba vonultam és majdnem két egész hónapot töltöttem ott, úgy, hogy műtéten is átestem. Most már azonban teljesen jól vagyok és újra dolgozom a Múzeumban is... Őszre három előadást vállaltam: Sárvárott, Budapesten és Esztergomban...” (1979. augusztus 3.)

„...Hála Istennek és sem unatkozom. A Gyűjtemény mindennapi bőgyarapodásának számontartása, rendezése mellett munkatársi meghívást kaptam a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének két most induló vállalkozásához: Madách Összes Művei új kritikai kiadásához készítek anyagot és tanulmányokat írok egy készülő Madách-tanulmány kötethez. E két nagyszabású mű megjelenéséhez természetesen évek kellenek.

A Petőfi Irodalmi Múzeum pedig Magyar Írók Topográfiaja címen lexikont ad ki. Ehhez is kéri a munkámat.

Nagy öröm, hogy a Múzeum minden általam javasolt Madách-vonatkozást megvesz. Még most is meg-megdobban a szívem, ha arra gondolok, hogy hosszú évek kutatásai után végre sikerült megszereznem a 17 éves Madách első kis könyvét, 1840-ben kiadott Lantvirágokat, 12000 forinton. A napokban pedig egy fafaragású Madách szobrot vett meg Gyűjteményünknek a Múzeum. Kiállítási darab, 10000 Forint volt.

Május közepén érkezik hozzánk Anna Maija Raittila finn költő, mert megkezdte a Tragédia finn fordítását. Nagy örömmel várom. Úgy tudom Bandit is szándékozik meglátogatni...” (1980. május 6.)

A Győrben megjelenő Kisalföld rendszeresen beszámol a nagyobb rendezvényekről, a levelekben is említett kiállításokról.

1980-ban a *Műhelyben* jelenteti meg Szabó József *A Xántus János Múzeum Madách-gyűjteménye* című részletes, 6 oldalas ismertetőjét, majd 1983-ban az *Új Tükörben* olvashatunk erről *Nyolcezer darabból áll a győri Madách-gyűjtemény* címmel.

Már előbb említettem, hogy a Nógrád Megyei Tanács 1983-ban szánta el magát, hogy az általa 20 évvel azelőtt alapított Madách-díjban részesítse a már erősen megromlott egészségű, tudós, Madách-kutatót, de alaposan megkésett az Evangélikus egyház is, amikor csak 1984-ben avatta *díszdoktorrá* az Evangélikus Teológiai Akadémia.

Az *Evangélikus Élet* 1984. március 11-i száma szépen idézi fel az ünnepélyes eseményt a győri Öregtemplomban. „*Te nyertél tőle dísz, ha megengedi, hogy tégy helyette*” – stílusosan Madáchtól kölcsönzött címmel. Felsorolja Dr. Káldy Zoltán püspök-elnök vezetésével megjelent egyházi méltóságokat és teológiai professzorokat. Montag Andor, a Teológiai Akadémia professzora ismertette Dr. Szabó József életútját és azt a hatalmas munkát, amit kifejtett a Madách-gyűjtemény létrehozásában, az egyházi irodalom művelésében, valamint egyházkormányzati munkában.

„*Győrben érlelődött, Balassagyarmaton teljesedett ki*” – olvashatjuk az egyik alcímet. „*Hazajöve tele volt ajándékkal a városnak, a hazának...*”; „*A gyűjtemény, amit hozott a magyar nép kincse...*”

Ez alkalommal már csak egy nyomtatott kis kártyán kaphattam meg:

„*Tiszteletbeli doktorrá avatásom alkalmából küldött gratulációt hála-lásan köszönöm*”

Egy meghívásunkra 1984. október 14-én a felesége válaszolt:

„*Sajnos férjem egészségi állapota nem teszi lehetővé, hogy a balassagyarmati szép ünnepségeken részt vegyen. Ismételten köszönöm nevében a meghívók szíves elküldését. Gondolatban ott lesz és áldást kíván a megemlékező ünnepségekre...*”

1986. október 17-én „*Venit summa dies...*” – eljött a végső nap Dr. Szabó József életében is – ahogyan T. Pataki László idézi a *Nógrád*-ban írt nekrológban.

A *Kisalföldben* Rédey Pál *Egy élet Madách vonzásában* címmel írta meg Szabó József emlékezetét.

„*Közel fél évszázados papi szolgálatából alig négy évig volt püspök, s ama honoris causa doctort is halála előtt néhány hónappal kapta, zseniális képessége pedig inkább irritált, mintsem elismerést váltott ki. Szakadozott volt nagyságának palástja, de ezt a rongyos palástot szokratészi*

bölcsességgel és egyszerűséggel viselte. »Parasztivadék vagyok«, hangoztatta öntudattal, mint a witembergi professzor, Luther, akinek hitéből merített, s aki ugyanezt vallotta magáról... » (1986. november)

A legalaposabb emlékezést, bátran mondhatjuk tanulmányt a *Diakonia* 1987. 1. számában olvashatjuk *Veöreös Imre* tollából. Ez a 10 oldalas dolgozat a volt lelkésztárs tollából a leghitelesebb és átfogóbb méltatás, elemzés Dr. Szabó József életútjáról, melyből ezen összeállításához magam is sokat meríthettem. Idézem a megemlékezés befejező sorait:

„Az ember tragédiája tartalmáról, szépségéről és mondanivalójáról előszóban rengeteget beszélt Szabó József. Telítettsége vele kifogyhatatlan volt. Személyes beszélgetések, előadások özönében váltotta aprópénzre a hatalmas mű szellemi értékeit.

Ameddig rá nem szakadtak az utolsó években az öregség, a betegség terhei, Győrött még prédikált, diákoknak tartott előadásokat a Tragédiáról. 1984-ben, a Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűlését megelőzően részesült egyháza kitüntetésében: az Evangélikus Teológiai Akadémia tiszteletbeli doktori címmel ruházta fel. Az ünnepségen a nyelv egykori művészi mestere megtörten csak egy szót tudott válaszolni: köszönöm. Kis unokája és egyik leánya halálát már jótékony alkonyi ködben érte meg. A memória ugyan akadozhatott, a test romolhatott, a megfogyott, kicsivé vált arc – hol volt már a daliás férfiétől – személyisége ugyanaz maradt: mások felé fordulva, nyitottan, azonban tele érdeklődő szeretettel. Aligha lehet nagyobb ajándék Istentől az élet végső rokkantságában.

Visszafojtom érzéseimet, az emlékek feltörő árvját. Csupán egy olyan valamást idézek, mely elhunytakor fakadt, és átfogja Szabó József egész életét:

*A magasban szerény és irgalmas maradt,
a mélyben igényes és csüggedetlen.*

*

A balassagyarmati evangélikus gyülekezet 2002. április 7-én hálaadó istentiszteleten emlékezett meg a 100 éve született Dr. Szabó József püspökről. Ez alkalommal ígét hirdetett Szebik Imre elnök-püspök, emlékezett Dr. Harmati Béla a déli egyházkerület püspöke és Zólyomi Mátyás lelkész. Az istentisztelet után Szebik Imre felavatta Szabó József emléktábláját, melyet a Réti Zoltán által készített és adományozott bronz portré dombormű díszített.

Balassagyarmat Város Önkormányzata 2003. január 29-én díszpolgári címet adományozott posztumusz Dr. Szabó Józsefnek. Az erről szóló oklevelet lányai vették át a városi ünnepségen.

KÖNYVTÁR A KÖZÖSSÉG ÉS A SZELLEMISÉG SZOLGÁLATÁBAN

Oroszlánné Mészáros Ágnessel Baráthi Ottó beszélget

A több mint félévszázados múlttal rendelkező balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár 1989-ben foglalta el méltó helyét az akkor újonnan épült Oktatási, Művelődési Központ és Könyvtár épületegyüttesében. Hagyományos szolgáltató tevékenységükön túl kiemelkedik rendezvényszervező és a helyi tradíciókat továbbéltető hivatásuk. 1978-ban hívják életre a Honismereti Kört, 1979-től adják közre a Honismereti Híradót, mindkét fórummal a „genius locit”, a hely szellemét szolgálva. Ugyanez évtől működtetik a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságot, amely antológiáival, köteteivel, Röpke Ívek című időszakos kiadványával, kiállításával is gazdagítja a város irodalmi és képzőművészeti életét.

A könyvtár már számos balassagyarmati – vagy a városhoz valamilyen módon kötődő – szerző könyvének, kötetének volt kiadója. Rendre jeleskedik különböző kulturális, művészeti, irodalmi rendezvények szervezésében is. Utóbbiak sorából is kiemelkedik az 1990 óta minden évben megrendezett Madách ünnepség, melynek idei rendezvényén éppen maga a Madách Imre Városi Könyvtár kollektívája is Madách-díj kiüntetésben részesült. Ennek apropóján beszélgettünk az intézmény igazgatójával, Oroszlánné Mészáros Ágnessel, aki korábban maga is megkapta – kiemelkedő vezetői, szervezői, előadóművészi munkája, méltó elismeréseként – azt a Madách-díjat, amellyel most kiváló könyvtári kollektíváját ismerték el.

– 1992-ben Önt, most kollektíváját tüntették ki Madách-díjjal. Melyiknek örült jobban?

– A Madách-díjat valamennyi kitüntetésem között a legnagyobbak között tartom számon. Gondolja el, Madách Imre nevét kapta ez az intézmény, a rendszerváltás után, 1990-ben átkerülhetett Balassagyarmatra

a Madách ünnepség, s a rendezés jogát megkapta a város, illetve az intézmény. Én pedig, két év múlva Madách-díjban részesülök. Megtisztelő és felemelő érzés volt átvenni ezt a kitüntetést, bár már akkor is úgy gondoltam, hogy az én elismerésemben a kollektíva munkájának értékelése is benne van. Mint ahogy az most ki is derült, ezért talán ennek a Madách-díjnak örülhetek jobban, nemcsak azért, mert ez a frissebb, hanem azért, mert bizonyítva látom, hogy 15 év alatt, amióta az intézmény igazgatója vagyok, sikerült egy olyan csapatot kialakítanom, amelyikkel gondolataink nagyon sokszor találkoznak. Ez az intézményi kitüntetés is visszajelzés nekem, egyrészt arról, hogy vehető és fogható az az elképzelés, amit én gondolok a könyvtári munkáról, másrészt arról, hogy olyan partnerekre találtam – akik időközben képezve, kiművelve magukat – elismert szakembereivé váltak ennek a területnek.

– *Dr. Praznovszky Mihály irodalomtörténész a díjátadás alkalmával laudációjában Madáchot idézte – miközben részletesen is méltatta a könyvtári kollektíva munkáját – azt mondta: „Ahol a szellem van ott a győzelem”.*

– Megtiszteltetést jelentett számunkra, hogy Praznovszky Mihály vállalta a Madách-díjasok közül, hogy elmondja azt az értékelést, és összefoglalta mindazt, amit a könyvtár kollektívája évek óta végez. Hangsúlyozta, a Madách-díjjal a közösség szolgálatát ismerik el, s hogy könyvtárunk kiemelkedő intézmény a megyében, hiszen a lakosság-számhoz viszonyítva a beiratkozott olvasók aránya lényegesen magasabb az országos átlagnál, és így tovább...

Nagyon lényegesnek tartom, hogy Oroszné Katona Anna, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár igazgatója terjesztett fel bennünket erre a kitüntetésre, hiszen ha a szakma is úgy látja, hogy egy kollektíva megérett az elismerésre, az hallatlanul jól eső érzés. S hogy ehhez partner volt a megyei önkormányzat – amely a díjjal rendelkezik, és odaítéléséről gondoskodik – az egy további jelentős és megtisztelő dolog számunkra. Ezt tenném hozzá a laudációhoz.

– *Az intézmény végzett tevékenységéről még fogom kérdezni, de először arra kérem, mutassa be a könyvtár legfrekvenciáltabb szolgáltatásait, részlegeit esetleg személy szerint az ott dolgozókat is említve.*

– Az egyik legfontosabb és hagyományosan alapvető könyvtári tevékenységünk az olvasószolgálat, amelynek vezetője Pálinkás Katalin. A helytörténeti gyűjtemény – melyet óriási értéknek tartunk – vezetője Vas Ágnes. Fontos feladatunk a tájékoztatás, az információátadás, két tájékoztató

könyvtárosunk Cserni Tünde és Kosik Szilvia. A gyermekkönyvtárban Bárány Ildikó és Hatala Lászlóné tesz nagyon sokat azért, hogy megbecsülésünket a legifjabb korosztály és a szülők körében is növelje. Nagy érdemei vannak Piatrik Valériának a rendezvények szervezésében, pályázataink eredményességében. Kovácsné Frankó Viktóriának, mint a ház rendszergazdájának köszönhető az integrált rendszerre történő áttérésünk, a mai napig tartó hálózatbővítés. Bárány István kollégámról elég, ha csak – igazi érdeként akár – annyit mondok, elmúlt húsz éve, hogy hozzáértéssel teszi a dolgát nálunk módszertanosként, számítógépesként és a technikáért felelős munkatársként.

– *Bocsánat, de mindenkit most nem említhetünk itt meg, noha bizonyára megérdemelnék valamennyien.*

– Huszonkét szakmai státusszal rendelkezünk, s három takarító biztosítja környezetünk rendjét, tisztaságát, de ők a gondnoksághoz tartoznak. Gondolja el, ezzel a szakmai stábbal biztosítjuk a heti 61 és fél órás nyitva tartást, s összes kötelező és vállalt feladataink ellátását. Reggel fél 8 órától este 7-ig állunk rendelkezésre a város lakóinak és a körzetben, illetve a Felvidéken élőknek, valamint a Szent-Györgyi Albert Gimnázium tanulóinak. Itt mondom el, hogy fiókkönyvtárként üzemeltetjük a Dózsa György Általános Iskolában fenntartott kettősfunkciójú intézményt, az ipolyszögi könyvtárat és a Helytörténeti Gyűjteményt. Letéti anyagot juttatunk el az Idősek Otthonába és az Idősek Klubjába. Elvégezzük ellátóközpontunk tagkönyvtárainak szakmai feladatait, úgymint beszerzés, nyilvántartás, feldolgozás, ellenőrzés is.

– *Kiemelné az eltelt 15 évben bekövetkezett, a könyvtár életében meghatározónak is tekinthető változásokat, főbb eseményeket, tevékenységeket?*

– Azt gondolom, hogy az egyik legjelentősebb – ha nem a legmeghatározóbb – változás 1989-ben következett be életünkben, amikor az akkor új – mostani – otthonunkba költözhattünk. Korábban a volt kaszinó épületében 256 m² alapterületen, új helyünkön 1 108 m²-en működhattunk. Ott olajkályhával fűtöttünk először, s egy faházban volt a raktárunk, itt szőnyegpadlós, levegős, kulturált, összkomfortos a könyvtárunk. A 8 311 m²-es épületegyüttes legszebb része a könyvtár kupolaterme, ahol kézikönyvtárunkat, olvasótermünket alakíthattuk ki, s ez rendezvényeink többségének helyszíne is. Vadonatúj bútorokat kaptunk, növekedett, korszerűsödött eszközparkunk, gyarapodott állományunk és még sorolhatnám.

Az intézmény életében jelentős új szakasz kezdődött 1998 elején, amikor a kulturális törvénnyel – amely a nyilvános könyvtári ellátást is szabályozta – könyvtárunk működésének új jogi alapja teremtődött meg, ami a máig tartó időszak tevékenységét is erőteljesen befolyásolja. A törvény kimondja többek között, hogy „a könyvtári és információs szolgáltatás állami fenntartása stratégiai jelentőségű. A könyvtári rendszernek az állampolgárok érdekeit kell szolgálnia.”

Van nálunk egy alapelv – mondhatnám munkánk vezérmotívuma –, nevezetesen az, hogy az olvasó mindenekelőtt. Bármit tervezhetünk, gondolhatunk, cselekedhetünk – az olvasó diktál. Szakértelem, igényesség, emberközelség az, ami még munkál bennünk. Nos, mindezek jegyében és szellemében, no és persze az önkormányzattól kapott és a minisztériumtól pályázat útján megszerzett érdekeltségnövelő támogatásból biztosítottuk a legszükségesebb szak- és szépirodalmat. Örömmel mondhatom, hogy sikerült követnünk az információhordozókban bekövetkezett, forradalmi változásokat, és így s legkorszerűbb dokumentumtípusokat is biztosítjuk közönségünk számára. 2002-ben már a DVD-k kölcsönzését is megkezdjük. Csak néhány számadattal terhelve az olvasót: az elmúlt öt esztendőben 14 500-nál is több könyvet, közel 700 folyóiratot (kötetve), mintegy 200 CD-ROM-ot, ettől is több CD-t, számos videó- és hangkassetát és 20 db DVD-t is vásároltunk, közel 21 millió forint értékben.

– *Az árak drasztikus emelkedése hogyan befolyásolta a beszerzést, az állománygyarapodást?*

– Vannak összehasonlítható adataink is a beszerzett dokumentumok árai-ra, melyek emelkedése valóban kíméletlen hatást gyakorolt ránk. Amíg 1998-ban 3 445 darabot vehettünk 3 millió 580 ezer forintért, addig tavaly 2 669 egységért 4 millió 660 ezer forintot fizettünk. (Azaz: 1998-ban 1 039 Ft/db, míg 2002-ben 1 746 Ft/db volt a dokumentumok ára, a növekedés mértéke pedig 68%.) De nem kedvezőbb a helyzet a periodikáknál sem!

Ugyanakkor – az említett 68%-os árnövekedés ellenére – az állománygyarapodás csökkenése csak (amint az a fentiekből is kitűnik) mintegy 33%-os volt, hiszen mindent megtettünk azért, hogy olvasóközönségünk ne érezze meg az áremelkedés okozta nehézségeinket.

– *Azt mondják – és az előbbiek is igazolják –, hogy a rendszerváltás utáni időszak nem igazán tartozott a felhőtlen korszakok közé, a kulturális intézmények számára különösen nem.*

– Izgalmas időszakot éltünk, ez tagadhatatlan. Hallottunk arról például, hogy az ország különböző pontjain, hol, melyik intézménytől, hány

létszámot vettek el, hogyan csökkentették a költségvetés volumenét, milyen megszorítások következtek be stb. Nekünk sem volt könnyű, de segített az a mentalitásunk, miszerint nekünk minden nap bizonyítani kell létünket, mindennap meg kell győzni környezetünket arról, hogy ha hagynak bennünket dolgozni, akkor mi azt úgy háláljuk meg, hogy a nyújtott szolgáltatásainkkal közönségünk, de az önkormányzat is jól jár, amelynek meg kötelessége fenntartásunkról gondoskodni. Az állomány 2002 végén 94 ezer könyv, mintegy 4 500 archivált folyóirat, 3 500 körüli hanghordozó, közel 800 műsoros videókazetta, 7 600 térkép, dia, számítógépes CD, vagyis összesen 110 ezer hatszáz dokumentum, 35 millió forinton felüli értékben.

Itt kell elmondanom, hogy a dokumentumokat a TextLib integrált számítógépes könyvtári rendszerben tartjuk naprakészen nyilván. Cédulakatalógusainkat 1999. június 30-án lezártuk, s a keresett irodalomról olvasói terminálokön tájékozódhatnak az érdeklődők így megbízhatóbb módon, és gyorsabban jutnak az állománnyal kapcsolatos információkhoz – a több szempontú keresés lehetőségével, segítségével. A Helytörténeti Gyűjtemény teljes anyagának adatait is számítógépen kezeljük, s a képi információhordozókat digitalizáltuk az elmúlt öt év alatt. Ez több mint húszezer régi és a rendezvényekről készült új fotót, képeslapot, aprónyomtatványt, diát, filmet, a Horváth Endre Gyűjtemény 744 tételét jelenti. Az Esze Tamás Gyűjteményt a Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtárából 24 polcfolyóméternyi irattal bővítettük 2002-ben, s a számítógépes feldolgozását is megkezdjük.

– *Most már igazán sok mindent tudunk a könyvtár értékeiről, csak még azt nem tudjuk, kik veszik ezeket igénybe?*

– Valóban ez egy nagyon jó és lényegi kérdés, hiszen mi az olvasókért vagyunk, őket szolgáljuk. Kiemelkedőnek tekinthető könyvtárunk látogatottsága és a beiratkozottak száma szempontjából is, elsősorban a város lakosságának számához viszonyítva. 2002-ben látogatóink száma meghaladta a 72 ezer főt, ami közel négyszer annyi, mint Balassagyarmat népessége. Ugyanakkor a beiratkozott olvasók száma, ugyancsak az elmúlt évben 4 321 fő volt, amely a város lakóinak mintegy 24%-a, miközben ugyanezen országos adat mindössze 14–15%. Hazai viszonylatban tehát igazán jók vagyunk, de én azt szeretném – még ha ez egyelőre álomnak tűnik is –, hogy elérnénk egyszer az északi országok (Dánia, Norvégia stb.) 65–75%-os hasonló mutatóját. Ami pedig beiratkozott olvasóink megoszlását – egyféle társadalmi struktúráját – illeti, az az iskolai tanulók nagy fölénységét mutatja.

Az összes beiratkozottat (a 4 321 főt) 100%-nak tekintve az alábbi főbb arányok mutatkoznak: általános iskolai tanuló 35%, középiskolai tanuló 20,9%, felsőoktatási intézmény hallgatója: 8,6%. Jelentős még a szellemi foglalkozásúak aránya (17,2%), míg a legalacsonyabb arányt a háztartásbeliek és egyéb alkalmazottak (0,8%), illetve a vállalkozók (0,9%) képviselik.

– *Érdekes, de számomra egyáltalán nem meglepő ez a struktúra, talán még azt is mondanám jellemző Balassagyarmat városára. A megoszlásból viszont kitűnik az is, hogy érdemes a könyvtárnak a legkorszerűbb technika alapján álló szolgáltatások nyújtására felkészülni.*

– Nyugodtan mondhatom, fel vagyunk készülve. 1999. december 3-án áttértünk a korszerű, számítógépes kölcsönzésre. Előtte minden dokumentumot és olvasójegyet vonalkóddal láttunk el. 1999. június 1-jétől elkezdtük az audiovizuális hordozók kölcsönzését, köztük a CD-ROM-okét is. 2002. január 1-jén indítottuk közhasznú információs szolgáltatásunkat, amelyhez a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adatbázisát vásároltuk meg.

A világháló elérését már 1998-ban – egy sikeres pályázat útján, egygépes modemes megoldással – lehetővé tette számunkra a Soros Alapítvány. Újabb nekifutással ugyanonnan 5 gépes ingyenes hozzáférést nyertünk. 2000-től Hungarnet tagok lettünk, s kedvezményt élvezhettünk a csatlakozásban. 2000-ben az Informatikai Kormánybiztosság pályázatán jutottunk 6 új konfigurációhoz, s korszerűsítettük hálózatunkat. Egy évig ingyen biztosítjuk a lakosság számára az Internet elérést. 11 tanfolyamon képeztük a jelentkezőket 108 előadás keretében alapfokú számítógépes ismeretekre és Internet használatra.

– *Pályázati tevékenységüket eredményesnek ítéli meg?*

– Nem voltunk – nem is vagyunk és nem is leszünk – restek, ha megláttunk egy pályázati kiírást. Az elmúlt időszakban, 1998–2002 között, 110 pályázaton több mint 27 millió forintot sikerült megszerezniük. Ezt az összeget rendezvények megtartására, kiadványok megjelentetésére, számítógépes, valamint elektrotechnikai fejlesztésre és más szükséges és hasznos eszközök, berendezések vásárlására fordítottuk.

– *Hogyan lehet manapság még kiegészítő forrásokhoz jutni?*

– Például támogatók, szponzorok felkutatásával. Volt úgy, hogy egy kötet kiadása érdekében a város összes vállalkozóját, tehetősebbnek vélt polgárát megkerestem és összegyűjtöttem tőlük 400 ezer forintot. Így adtuk ki többek között Szabó Károly irodalomtörténész három kötetét. Ilyen sikeres akciók után viszont kutya kötelességemnek éreztem, hogy akár az

országos szakmai, vagy helyi sajtóban is köszönetet mondjak, s leírom – név szerint – ki mindenki támogatta egy-egy szép könyv kiadását, rendezvényt vagy bármit, ami a közösség, s mindannyiunk javára vált.

– *Mióta is foglalkoznak könyvkiadással?*

– Immár 25 éve. A *Honismereti Híradót* 1978-tól jelentetjük meg, s csupán az elmúlt öt évben tucatnyi száma látott napvilágot. Ebben az időszakban közzétettük Bacsik Katalin három verseskötetét, a *Röpke Ívek* három számát, és a fentebb említett Szabó Károly köteteket. A felsoroltakon túl számos könyv szöveggondozását, nyomdai előkészítését végeztük, és közreműködtünk a Duna Televízió Balassagyarmatról készített filmjének előmunkálataiban. Intézményünk szervezi két nagy múltú közösség életét. A Honismereti kör programjait a Helytörténeti Gyűjteményben tartjuk, míg a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság foglalkozásait a könyvtárban rendezzük havonta. Az „előbbi” fóruma egyébként a *Honismereti Híradó*, utóbbié a *Röpke Ívek*.

– *Tudom, nagyon gazdag a rendezvényi tevékenységük. Kérem, említse meg a visszatérő legfontosabbakat, legjelentősebbnek tartottakat!*

– Januárban rendezzük a megyei Madách-ünnepséget és kísérő programjait. Áprilisban költészet napi zarándoklatot és megemlékezést tartunk a város középiskolásaival. Május–június az ünnepi könyvhét ideje. Szeptemberben Balassagyarmat barátai találkozójára invitáljuk az elszármazottakat, a fővárosba. Októberben az Őszi emléknapot rendezzük meg, míg decemberben karácsonyi összejövettel búcsúztatjuk az évet. Azért azt még meg kell említenem, hogy a középiskolákkal is több közös rendezvényt tartunk, segítjük egymás munkáját. Részükre és felnőttek részére is számos alkalommal rendezünk programokat, kiállításokat, író-olvasó, művésztalálkozókat, könyvpremiereket, konferenciákat, emléküléseket, tudományos tanácskozásokat, ismeretterjesztő előadásokat. Öt év alatt 906 eseményen 34 ezer résztvevő volt jelen. Munkánkat nagyon sokan kísérik figyelemmel és segítik tevékenységünket. Partnereink támogatását napilapokban és folyóiratokban is megköszönjük időről időre. De hogy konkrétabb legyek – ha csak példászerűen is – rendszeres a kapcsolatunk a megye kulturális intézményeivel, a múzeumi szervezettel éppúgy, mint a megyei könyvtárral, az önkormányzatokkal, civil szervezetekkel, a már említett iskolákkal és így tovább. A határainkon túl élőknek is igyekszünk minden lehetséges eszközzel szolgálni. A januárban például Désre küldtünk, a korábban általunk összegyűjtött, feldolgozott és eljuttatott 3 360 db könyv mellé 70 ezer forint értékű kiadványt.

– *Önnek milyen szerepe van a kapcsolatépítésben?*

– Negyven éve élek ebben a városban és nincs jószerivel olyan ember és kollektíva, nincs olyan intézmény, akivel és amellyel azok képviselőin keresztül ne lenne személyes kötődésem. Említettem korábban a szponzorok keresését és megtalálását, ennek alapján is úgy gondolom, valami szerepem lehet mind a kapcsolatok építésében, mind azok ápolásában. Mindig van kihez fordulnom, ha segítség, támogatás kell az intézménynek. A dolog fordítva is igaz, mi is mindent megteszünk – jómagam is – együttműködési készségünk, partnerségünk mindennapi bizonyításáért. Itt érdemes megemlítenem, hogy visszajelzésnek tekintem eddigi tevékenységemre vonatkozóan, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogram kurátora lehetek, immár két éve. Ez óriási segítséget jelent számomra, hiszen az évente beérkezett több mint 600 pályázatból naprakész lehetek arra nézve, hogy mi az újdonság az ország más tájain a szakmában, megismerhetem az irányítás elvárásait, visszajelzést és megerősítést kapok, hogy jól gondolom-e, amit elképzeltem. És nem utolsósorban – azért is jegyzem meg itt – újabb meg újabb kapcsolatok létesítésére ad lehetőséget.

– *Mi az intézményvezetői hitvallása?*

– Ezen még nem gondolkodtam el. Azt hiszem, hogy amit föl vállaltunk a város kulturális életében, az akkora falat, hogy azt nem lehet egyedül, úgy értem intézményként sem magunkra maradva, véghez vinni. Tehát maximális együttműködésre van szükség intézményen kívül és belül is. Azt gondolom – és ez lehet talán vezetői ars poeticám is –, hogy tisztelni kell és elfogadni a másik ember, a kolléga véleményét, de egyúttal iránymutatást kell adnom, a hitem szerinti legjobbakra kell vezetnem munkatársaimat. Ha én hiszek a munkában, annak értelmében, és ezt aktív cselekedetekké tudom váltani a kollégákban, akkor annak beéri a gyümölcse. Mint most a Madách-díj esetében.

– *Van példaképe?*

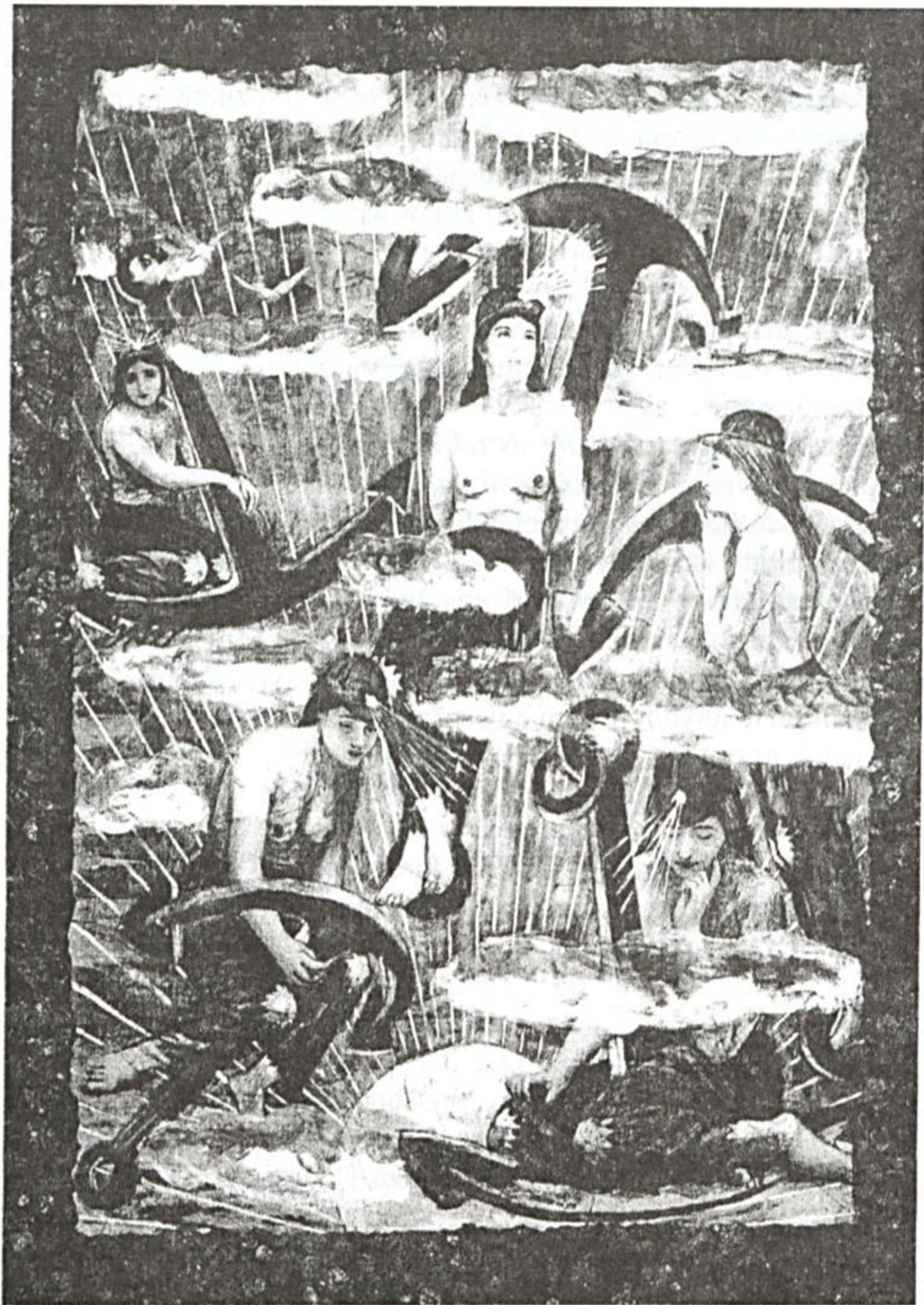
– Igen, az édesapám, aki 28 évig volt kántor Mohorán –, ahol magam is születtem –, és ma 83 évesen is olyan vitalitással teszi a dolgát, fáradhatatlanul, nap mint nap, hogy azt a sokkal fiatalabbak is megirigyelhetnék. Nem múlhat úgy el nap, hogy ő ne tegyen le valamit az úrasztalára.

– *Sokan beszélnek ma a Gutenberg-galaxis „haláláról”, legalábbis a könyv szerepvesztéséről. Ön szerint hogyan fér meg egymás mellett az Internet, a könyv, az olvasás kultúrája...?*

– Remélem, hogy egészséges arány fog kialakulni közöttük. Szerintem jól megfér egymás mellett a könyvet olvasók és az Internetet felhasználók tábora, sőt egy személyben is élvezhető mindkettő. Én, aki naponta több órát ülök a számítógép előtt, tudom, hogyha olvasni szeretnék, akkor azt nem az Interneten teszem meg. Amikor a könyvvel szeretnék barátságban lenni, akkor azt nekem a kezembe kell vennem, meg kell simogatnom, éreznem kell a friss nyomdaillatot, és még a lapok zizegését is hallanom kell. Sokan lehetünk így, ezért gondolkodom arra, hogy a szükségleteinknek megfelelő arányok fognak kialakulni, s én nem szeretném megérni nemhogy a könyv halálát, de mellőzését sem!

– *Ha jönne egy jó tündér és teljesítené három – mondjuk két szakmai és egy magánéleti – kívánságát, mi lenne az?*

– Az első, hogy az internetes honlapunk elkészüljön, és az amit mi dokumentáltunk, az közvetíthető legyen a világ számára. A másik kívánságom pedig, hogy a kábeltévé vonalán –, amivel jóval többen rendelkeznek a városban, mint Internet-elérhetőséggel – még közelebb kerüljünk a település lakóihoz. Végül a személyes kívánságom az, hogy mielőbb szüljön a lányom nekem egy szép, egészséges kis unokát.

Kicsiny Balázs: Jephtah esküje: A szabadban, Edwin Long után (1995–98)
Fotó: James Howe

KI VAN FENT, ÉS KI VAN LENT?

Beszélgetés Kicsiny Balázs képzőművésszel

Kicsiny Balázs munkáiról, kortársai, de a művészettörténészek és a műkritikusok is elismerően szólnak. A kortárs magyar művészet egyik meghatározó – rendszerváltó – alakjaként is emlegetik. Már a nyolcvanas években készült munkáin is érződött vizuális érzékenysége. A szülőföld, Nógrád megye, a gyermekkor színterei: Nagybátony, Etes-Amália telep, Salgótarján. Vizuális élményei, korai munkáiban is visszaköszönnek; a lepusztult szocialista város(ok) abszurd hangvétellő ikonográfiáin. Londonban és Budapesten él. E kettős kötődés tovább gazdagította alkotásait, tágítva világlátását is. Angliai korszakát, a klasszikus kiállító helyek újra értelmezése, (ki)tágítása jellemzi. Munkáit nagyvonalúnak, látványosnak és katartikusnak írják le a szigorú ítések; megjegyezve, hogy Kicsiny, nem provokál: keveset dolgozik és nagyon koncentráltan.

– *A fent és lent fogalomköre, megkérdőjelezése (ki van fent, és ki van lent?) foglalkoztat; a tér-idő reláció, a munka és a néző. Otthonosan mozogsz különböző korokban, más-más helyszíneket választva: bányában jártál már?*

– Igazi bányában még soha, csak az utóbbi években a salgótarjáni és az angliai Leeds bányamúzeumaiban, de ettől függetlenül, úgy érzem, hogy ismerem a bányászok életét. Mert Nagybátonyban, ahol gyerek voltam, abban a bérházban, ahol laktunk, bányászok vettek minket körül. Emlékszem, a családi légkörre; átjárhattunk a szomszédokhoz televíziót nézni, de az ágyba is bebújhattunk. – Mindez együtt járt tragikus pillanatokkal is. Megőrződött bennem, amikor egyszer karácsony előtt bányaszerencsétlenség történt, a legjobb szomszédunk halt meg, akit nagyon szerettünk. Tehát, a bányával egy furcsa, áttételes kapcsolatban voltam. A jó és a rossz emlékkép is megmaradt; keveredik bennem, a szimbólumokkal együtt. Vannak belém égett motívumok, amik, szinte üldöznek. A kettős kalapács, összefonódik a gyermekkorommal. Mindenütt

megjelent Nagybátonyban. Az iskolában is „Jó szerencsét!”-tel köszöntünk, nem „Jó napot!”-tal. De talán még ennél is fontosabb: Etes-Amália telepen laktak a papám szülei. Erre az apró bányatelepre egy kisvonattal lehetett kijárni, nagyon nagy élmény volt számomra az alagutakon át, halovány lámpafényben, ezen a fapados vonaton utazni.

– *Az alkotásokon keresztül letisztulhatnak a gyermekkor élményei is?*

– Igen. Erre, hogy erről a háttérről beszélni kell, a 80-as évek közepén, a főiskolán ébredtem rá. Ez egy nagyon érdekes pillanat volt. Az első irány, ami felé elindultam.

– *Olyan alkotások megszületése következett, ahol a jelképek használata mellé, az anyag, a szén is odakerült.*

– Valóban, így volt. De most egy nagy „kanyart” vettem, munkáimból eltűnt, mindenfajta szénnel kapcsolatos ügy. Az igazi felismerés akkor történt, amikor Szondy Lipótot olvastam, kirajzolódott előttem, hogy miként függ össze az őselem, a foglalkozás és a személyiség. Majd Körner Éva, az egyik kiállításom megnyitó szövegében, és egy katalógusban is említést tett, egy svéd pszichoanalitikusról, aki kiderítette, hogy Luther Mártonnak is volt bányász háttere. Ezek az élmények is hatással voltak rám: a bánya téma sokkal mélyebb perspektívában jelent meg előttem.

– *Mi változott meg?*

– Pesten, az elit avantgárd kultúrkörben (ami szinte feudális hierarchia szerint működő „intézmény”), azt gondolták rólam, hogy én egy, a munkásosztállyal szemben elhivatott művész vagyok. Úgy hitték, hogy a bánya ábrázolása, egyenlő a kommunizmussal – ott van a munkásosztály.

– *Elhitték, hogy Nógrád megye a baloldal fellegvára. Ezt mondták, tanították, évtizedekig; ezt hirdette az állampárt, meg azt, hogy: „Itt élnek a legmegbízhatóbb kommunisták...”*

– Igen. Ezért hosszú idő volt, mire sikerült kiverednem, elérnem, hogy észrevegyék: itt másról, többről, van szó! De észre vették.

– *Közrejátszott ebben az angliai megmérettetés, a pártatlan elismertség, a siker.*

– Hozzásegített, mert sznobok az emberek. Azt hiszik, ha ott sikered van, akkor biztos, hogy jó művész vagy. Ami abszolút nem biztos.

– *Új szimbólumokkal gazdagodott viszont a jelképrendszered?*

– Szerintem ez a legfontosabb; az, hogy munkáimban új megfogalmazások jelentek meg: a bűvár vagy a matróz; s abban a környezetben már helyére került a bánya. A bányász tematika, a ki van fent, és ki van

lent, meg fog maradni, és persze folytatom a gondolatot, megyek tovább – most épp egy tűzoltó témán dolgozom.

– *Megtaláltad, amit kerestél, azt az egyensúlyt, ami eloszlatja a korábbi kételyeket is?*

– Addig erőltettem a bánya témát, még a végén kezdett önisméltlássé válni. De ezt megéreztem. Rádöbbsentem, hogy még nem elég világos, miről van szó, ezért azonnal leálltam.

– *És megjelent, Jézus, matrózzruhában. Honnan az ötlet?*

– Salgótarjánban, az acélgyári – Szent József – plébániatemplom stációi adták az ötletet. Megőriztem a mozdulatokat, de átöltöztettem a szereplőket. Így született meg Jézus-matróz a bányászokkal, a latrok és a római katonák stb.

– *Milyen volt a fogadtatás, a közönség reakciója?*

– Az a kiállítás, ahol bemutattam, 1995-ben, Budapesten, a Bartók Galériában volt. Nagyon jól sült el. Ez a mű újra ki lett állítva Angliában, 2000-ben, egy plébánia templomban, ahol a templom eredeti stációit helyettesítették.

– *Mégis, még ebben az évben Nagy-Britanniába, Londonba költöztél. Miért?*

– A feleségem angol; 1993-ban átjött Magyarországra, de amikor terhes lett, úgy döntött, hogy otthon szüli meg a gyerekünket. Akkor kaptam meg az Eötvös-ösztöndíjat, tehát minden összeállt ahhoz, hogy elmenjünk. Kilenc hónapot Bristolban töltöttünk, amikor a gyerek még pici volt. Majd Londonba költöztünk.

– *Ráadásul, ahogy említetted: itthon már „unalmasnak érezted magad...”*

– Éreztem, hogy új kihívásokra van szükségem. Ami engem itthon, válaszra provokált, arra megadtam a választ; de elfogytak a kérdések is...

– *Kockáztattál, bejött: ismert, elismert alkotó vagy Nagy-Britanniában is. A winchesteri katedrális megmentőjeként tisztelt nehézbúvár, William Walker alakjának megidézése, a Munkavégzés folyamatban című installációd, Magyarországon is sikert hozott.*

– Ne túlozzuk el. Még abszolút a periférián vagyok. Most indulnak talán el a dolgok. De mindehhez hagy tegyem azt hozzá, hogy a siker, mint szorongáskeltő tényező nem foglalkoztat igazán. Az, számomra elég, ha a következő munkámat, kompromisszumok nélkül létre tudom hozni, azon a helyszínen, ahová elképzeltem.

– *A Munkavégzés folyamatban kedvező fogadtatásra talált, a Ludwig Múzeum jóvoltából egy reprezentatív katalógus is megszületett – „indulásnak” nem rossz...*

– Nem rossz. Mintha a dolgok kezdenének simábban futni. Épp most vált véglegessé, egy nagy londoni kiállításom időpontja, a Museum of Londonban, ami London nagyszerű helytörténeti múzeuma. A kiállítás *Tűzre várva* címmel, ez év november közepén fog megnyílni, az angliai Magyar Kulturális Év részeként. Témája, a metropoliszok katasztrófa várása, az elkészülendő mű, a burleszk filmek hangulatát idézi majd. Valójában, a winchesteri kiállításnak köszönhető, hogy a Museum of London felkért erre a kiállításra.

– *Winchester előtt is voltak már figyelemre érdemes művészi teljesítményeid Angliában, amit 2001-ben, a „Művész éve” ösztöndíj elnyerése is visszaigazol.*

– Nagy-Britanniában meghirdettek egy, a galériákon kívüli, eltérő térben megrendezendő kortárs művészeti fesztivált. Olyan kiállítások megvalósítását támogatták, amelyek kívül vannak a hagyományosan megszokott kiállító helyeken. Én a Kiscelli Múzeumban bemutatott matrózokkal pályáztam. Erre a tervre kaptam meg az ösztöndíjat. Egy dél-angliai város Szent Kelemen plébániatemplomában hét életnagyságú figurát állítottam ki, s megható volt, ahogy a hívek befogadták a matrózaimat. Talán ezzel indult el minden – valaki látta a kiállítást vagy egy diát...

– *Ezen múlik, egy kis szerencse is kell.*

– Persze az ösztöndíj – ismét – jókor jött. Egy jó katalógust is ki tudunk adni Angliában, aminek kedvező visszhangja volt.

– *Izgalmas, hogy egy-egy gondolatkör, az alkotások, különböző helyszíneken is megjelennek.*

– Engem ez nagyon érdekel. A Kiscelli Múzeum matrózai is háromszor voltak kiállítva, teljesen másképp.

– *A különböző helyszínek, új, sajátos értelmezést adhatnak az alkotásoknak?*

– Az érdekel, hogy mennyit tud megőrizni az alkotásom, van-e állandó magja a munkámnak és van-e egy rétege, ami alkalmazkodik az adott környezethez. Gondold végig, ha megérkezel egy épületbe, fontos, hogy azt hogyan közelíted meg, hogy lépsz be, kultúrtörténetileg hogy érzed. Ez az egyszerű fizikai érzés, valahogy mindig előhózzák belőlem azt, hogy új megfogalmazásban rakjam ki az anyagot.

– *Lehet, hogy eretnek gondolat, de talán egyszer érdemes lenne abban a környezetben is bemutatni a munkáidat, ahonnan az ötletek, a szimbólumok valók, Nógrád megyében valahol...*

- Nagyon szívesen megtenném, de van egy probléma...
- *Hogy nem kértek fel a kiállítás elkészítésére?*
- Nem csak ez; a dilemmát igazából az okozza, hogy munkáimat nem kiállításokra szakosodott intézményben, kellene bemutatni, hanem – például, az egykor volt Állami Áruházban. Az áruház, utcára néző emeleti fülkéi, kirakatai izgalmasnak tűnnek; a buszra várva, fél órán át, azt néztem, hogyha ott állhatnának, milyen jól néznének ki, azokban a fülkékben, a búvárok. És itt kezdődik a magyar művészeti élet korlátoltsága. Képtelenségnek tűnik, az áruház vezetőit meggyőzni arról, hogy átadják a vitrineket, néhány hétre...
- *Mit szólnál, ha azt mondanák: Tiéd a terep.*
- Megvalósítanám a tervemet. S folytatnám tovább: az acélgyári templomban is szívesen készítenék valamit.
- *Kortárs kiállítás szakrális terekben, kockázatos vállalkozás...*
- Az angliai Szent Kelemen plébániatemplomi kiállításom volt, eddig a legnagyobb élményem. Eljártam a misékre, ott ültem a gyülekezettel, de voltak ott drogosok, prostituáltak is, akik be-betévedtek pénzt kunyerálni – ez egy ilyen környék. Én ott voltam, köztük éltem egy hétig; életem legnagyobb élménye volt.
- *Magyarországon még a pénz határozza meg a tudatot: egyből azt kérdeznék, hogy mennyi pénzbe kerül egy kiállítás; mennyit kér a művész?*
- A Szent Kelemen plébániatemplomi kiállításom esetében a templomnak nem kellett semmit sem fizetnie, mert az Angol Művészeti Tanácstól kaptam egy nagyvonalú ösztöndíjat. Ki kellett számolni, hogy hány napig tart a mű előállítása, kértek egy kalkulációt. Ha az ösztöndíj pályázaton, elfogadják, megkapod ezt az összeget, mint egy fizetést. Tehát itthon, Magyarországon is meg kell pályázni az alkotás elkészítésének költségeit. Mert én, a saját zsebemből nem tudom megfinanszírozni, létrehozni.
- *Az alkotónak Londonban is meg kell vívnia a saját harcát, miközben élnie is kell, hogy alkot hasson...*
- Két szobás lakásban élünk Londonban. A munkáimat otthon, egy nagy asztal mellett ülve tervezem meg, és egy nagy szekrényben gyűjtöm össze a cuccokat. Szóval, nekem nincs műtermem.
- *Nem is szeretnél...*
- Dehogynem, de Londonban ez teljes képtelenség. Ezért tanultam meg minimális háttérrel dolgozni.
- *Hol tartod az elkészült alkotásaidat?*

– Szerencsére a Ludwig Múzeum megvette a bűvárokat, a Kiscelli Múzeum is vásárolt néhány figurát, a matrózokból, de a többit is ott tárolhatom.

– Véletlen, hogy nem említetted meg a Nógrádi Történelmi Múzeumot - vásároltak már tőled?

– Ha jól emlékszem, a nyolcvanas években egy pasztell rajzot.

– Elcsépett szlogen: *senki nem lehet próféta saját hazájában. Igaz, valamikor volt egy kiállításod, Somoskőújfaluban, az általános iskolában, Földi Péter osztályában.*

– Ez 1987-ben volt, máig meghatározó élmény maradt számomra. Földi Péter tanítványai, a gyerekek olyan őszinte szövegeket írtak a munkáimról, amiket többször fel is használtam, egy-egy kiállításra készülve; mert sokáig nem találtam olyan, hiteles művészettörténészt, aki nek az elemzése felért volna, a hetedikes gyerek írásaival. Tehát, valami innen indult.

– *A „perifériáról”... – és ezzel be is fejeződött Nógrád megyei, salgótarjáni pályafutásod...*

– Mondhatni, de 1987-ben festettem egy képet, aminek az egyik barátom azt a címet adta, hogy *A Bányavíztől az Óceánig...* Ez most elég profétikusnak hat mindezzel kapcsolatban, amiről beszélünk. Amúgy ismerem, hogy mi az a politikai reprezentáció. Látom, hogy nem sokat változott a helyzet. Én nem a megye nagy művészeivel akarok kapcsolatba kerülni, hanem azzal, ami lent bűvópataként zajlik.

– *Fent, a hatalom által szeretett művészeti elgondolások megvalósításában nem akarsz részt venni?*

– Nem akarok benne lenni, mert apám révén láttam, hogy miként zajlanak a dolgok. Láttam, hogy teszi tönkre az alkotó embert az a gépezet.

– *Salgótarjában jó tizenöt esztendeje mellőzött vagy: nem kerestek, nem keresnek, nem adtak megbízást, nem vásároltak tőled. Gondolkodtál már azon, hogy miért?*

– Nem, mert már máshol annyi kiállításom volt és annyi minden történt velem, hogy ez a téma nem került soha napirendre.

– *Félnek, hogy valami olyat mondasz, üzensz alkotásaidon keresztül, ami „fájhat”?*

– Azt hiszem, ez a város nem szereti, ha az orra alá dörgölik, hogy milyen.

– *Salgótarjában valóban kockázattal jár, ha valaki tükröt vesz elő, és tükröt tart...*

– Igen, mert, ami itt megtörtént, az nyomasztó, engem is nyomaszt. Talán sokan azt mondják majd, hogy a rendszerváltás után, hülyeség ilyenről beszélni. De azt, hogy 1956-ban, itt, Salgótarjánban, lövöldöztek, nem lehet elfelejteni. Évtizedekig, mégis, mindenki hallgatott, erről a közösségi traumáról. Ismerem anyám családjának a családi hátterét. Itt nyomás alatt voltak az emberek. Hatása ma is érződik. S vagy erről beszélsz, vagy nincs miről beszélni ebben a városban, ebben a megyében.

Nagy Gáspár

IDEGVÉGZŐDÉS-VERSEK; AVAGY TÖRTÉNETEK A FÖLTÁPÁSZKODÁSRÓL

Elfogult sorok Szokoly Tamás: *Nem történt semmi*
című kötetéről

Ha Szokoly Tamás eddig publikációinak és az ugyancsak erősen megrostált válogatásainak, tehát köteteknek figyelmes olvasói vagyunk, akkor azt a megállapítást tehetjük, hogy bizonyos versek átemelődnek az előző, az első Szokoly-kötetből (*Tarkódnak fordítva*, 1995, kiadta a Márkus Emília Alapítvány, Szombathely) a második kötetbe, az újba, a *Nem történt semmi*be, amely Veszprémben látott napvilágot 2002 decemberében.

Ilyen például *A manézsbán* című vers is, ahol ezt írta anno:

„már megint már megint a nézeteiddel
van baj bitang sosem tanulsz meg élni
te lehetetlen kolonc tízezer voltos
felesleges feszültség a világ szívében”

Jól megjegyeztem ezeket a sorokat, nem ma volt már!, mert a Szokoly Tamás nevű hiperérzékeny egyén, aki ugyancsak rendesen szétsugározza az élet tűszúrásait, halál pontosan rávilágít az okra és az okozatra.

Máshogy, másképpen ugyanerről vall Ady és József Attila is, akiket Szokoly legfontosabb igazodási, örök magaslati pontjainak gondolok.

Ady Endre úrral egy emlékezetes 15 részből álló versciklusban vívja csatáját, hogy megértse őt s közelebb kerüljön önmagához is: rálásson démonaira. Ez a ciklus az első Szokoly-kötetben olvasható.

Személyes sorsában, küzdelmeiben (magánéleti és közösségi kudarcokban), betegségeiben vannak ugyan József Attila sorsára rímelő mozzanatok, látszólag hasonlóan futó párhuzamos sorsvonalak (vigyázat: nem sínek!), de én inkább a rövid, dalszerű, szépen megformált, a formába mindenáron kapaszkodó, és eminensen József Attila kép- és szóhasználatú (ám mégsem áthallásos!) Szokoly-versekre mutatnék rá. Elsősorban is a korábbi és a mostani új kötet szerelmes verseire gondolnék. Ebben a kötetben a *Szerelem rítusa* cikluscím alatt. (Ilyenek pl.: *A kezéd; Oldozz fel!; Ha nem; Kedvesem, Te!; Fehérben fehérén; Megmarad; Az én utam; Titokvédő; Pillanatfelvétel.*)

Másfelől néha-néha a fájdalom és bűnök kivallásának *szabad ötletei* is, elvarratlan szálakkal, ám beszédes nagybetűs szavakkal verses, kórházi leltárába, *jegyzék-be* kíváncsoznak. (*A hét főbűn egyike; Hegymagasi dél körül.*) De vannak más típusú rövid, létösszegző, vagy a „létismeretlenes” nagy „egyenlettel” viaskodó, filozófiába hajló frappáns versei is, amelyekre, hitem szerint Attila úr is bólintana. (*Hexameter; Summa summárum; A fájdalmak; Az élet; Virradat néked; Megrepedt örömök; Hetedízigen; Pillanatfelvétel...; Úgyse leltár, Nem történt semmi; Freskó; Tettetem magam; Hatsoros; Olykor; Az öröm kellene; Ez van; Az idő ver le; Maradok továbbra is az; Ha volna még; Megállapítások.*)

Mindjárt ezekkel a versekkel szalad neki a kötet élén az emelkedőnek, ahol aztán a *Manézs* környékén, a hosszabb, zaklatott szabadversekben megértsük azt, mit is jelent a „tízezer voltos felesleges feszültség a világ szívében.”

Szóval nagyon magasan kezdi a hangot. A kötet első harmadában, ahogy Ottlik Géza mondaná: *minden megvan*. Utána már csak kiegészít, tapsrendet vált, visszaidéz és „éles késekkel” játszik. Igazi szerepet is fölvezet, szerepet is oszt, de aztán bekattintja élesebb késeit. Ironizál, önironizál... és végül belát. A játékra neki csak ez a fehér lap maradt, holott... Ez lesz a színtér: rendező és színjátékos redukált, ám szabad terepe, melybe senki nem szólhat bele... szavalhatná éppen egy Hamlet–Latinovits.

Elméje szikrázóan okos és meglepő mutatványokra képes; nyughatatlan ez a forgó köszörűkő-agy, a „köszörű-időben”-korban kalligrafikus játékaiban, a blaszfémia és frivolság kétes élén egyensúlyozva is azt üzeni: *légy fegyelmezett!*

De profundis, tehát a mélységből kiáltoz, vagy szakadék fölött egy *hajszálhídon* (Határ Győző szép képe) sétál, talán így akarja – a csöppnyi szeretetért – megszarolni környezetét, akik visszafojtott lélegzettel figyelik a mutatványt.

Egy költő kortársunk, Csoóri Sándor fogalmazott így: *Ha élni tudnék, nem írnék verset.* De hát rengetegen nem tudnak élni, nem tudnak úgy élni, ahogy az méltó lenne ember-voltukhoz, vágyaikhoz, tehetségükhöz, és mégsem írnak verset.

Amióta ismeretem Szokoly Tamást, s ez bizony legalább 35–36 éves ismeretség, ő bizony mindig írt verset. Publikált a híres szombathelyi diákfolyóiratban, a *Jelentkezünkben*, aztán országos folyóiratokban, nagy-nagy kihagyásokkal, el-eltünedezve, aztán hirtelen előbukkanva.

Való igaz: a színházat, a játszást, a rendezést, a színház körüli közösgépteremtést életének fényesebb szakaszában hivatásának tekinthette. Csak hát az ő „útjai is megcsavarodtak”; sziklákat robbantottak eléje. S nyilván ő is tett azért, hogy a történések így alakultak, hogy a sziklák magasabbról zuhanjanak rá, sebesebben guruljanak feléje... (Életének ezt a szakaszát nem ismerem, vagy csak nagyon homályosan.)

A vershez való hűségére, a folyamatos készenléti állapotára magam is akkor döbbsentem rá, amikor 48 éves korában képes volt debütálni a föntebb már emlegetett *Tarkódnak fordítva* című kötettel, melyet talán egykori diáktársai (Németh Gyula középiskolás osztálytársa írta a fülszöveget), és szombathelyi főiskolás tanítványai (Böszörményi Attila nevű hallgatótól kaptam értesítést a kötet megjelenéséről) muzsikáltak ki belőle. Holott a kötet megszerkesztettségéből látszott, hogy Szokoly Tamás sok mindennel leszámolva csak a vershez maradt hűséges. A verset író ember életbenmaradásának értelmét a versek fájdalommal, megszült, gyönyörűsége teremtés-aktusa jelentette. A keserű, ítélkező, leszámoló, sokszor kegyetlen, sokszor túlságosan is okos, aztán önironikus, képversekben és szóviccekben, blaszfémiákban, nem enyhe frivolitásokban játszó ember (színjátékos) végül is ugyanazt kiabálja ennek a világnak, amit Ady: *szeretné, ha szeretnék.* (Még ha az *Engem ne!* című versében a sajnálat, a dicséret és a szeretet felkiáltójeles elutasításáról beszél is.)

És végeredményben bízik a versek „megváltó”, megtisztító erejében. A versekre bízta magát. Más kommunikáció már nem fontos; vagy nem is lehetséges számára.

Úgy látom, ennek a kötetnek a létrejötte sem nélkülözte a szeretet.

A gondosan megtervezett kötet (fényképek, a grafikák Kass János és Bálványos Huba művei), a segítőik száma, önzetlensége, és nem utolsósorban a veszprémi Faa Produkt Kiadó igényes munkája nyomán valóban esztétikus, szép műként került az olvasók kezébe. A fülszövegben Kemény Géza költő, irodalmár, tanár (sajnos már ő sem él!) pontos és fontos észrevételeket tesz Szokoly Tamás költészetének természetéről. Két jelzővel illeti ezt a lírát: *keserű* és *forró*.

Én azt mondom: csupa idegvégződés–versek; hol kétségbeesetten ránganak, hol hirtelen kisimulnak, s éppen ebben az ambivalens, nyugtalanító hullámvészében van az erejük. S abban a megszenvedett személyességben, amelynek dacos üzenete ez: „Föltápászkodtam, holott rég kiterítve.” Olvasásuk közben unatkozni nem lehet; és nagy figyelemmel, igazi intellektuális erőfeszítéssel kell illetni őket a vers másik, tehát az olvasó oldaláról is.

Felzaklató kötet, holott szinte lemondóan sugallja címében, sőt kétszer ismétli is a megfelelő dramaturgiai pontokon e címadó verset, mondván: *Nem történt semmi*.

Kedves Tamás! Hidd el, nagyon fontos dolog történt. Ez a kötet is megjelent. Jöhet a harmadik. Azzal ne várj ennyit, lehetőleg még a 60. éved előtt tedd le asztalunkra. Hűségese olvasóid, megmaradt barátaid asztalára.

AHOGY A MADÁR ÉNEKEL

Kerék Imre: *Virágvölgy*. Összegyűjtött versek 1961–2000.

Akár Kerék Imre is írhatta volna az alábbiakat: „Fontos számomra a stílusdemokrácia, a közérthetőség, de nem a gügyögés. Az én ideálom az volna, hogy a szó és a tett, a költő és az ember ugyanazt jelentse.” Az idézet Kányádi Sándortól való, de valami hasonlót Kerék Imre is megfogalmazott ars poétikáiban.

Kerék Imre azonos a verseivel, vagyis az ember a költővel, itt nem csupán esztétikáról, hanem etikáról van szó. Az igazi költészet esetében etikát és esztétikát nem kell, nem lehet szétválasztani. „A nem etikai bázison termelt esztétikai értékek önnön ellentétükbe, nevezetesen giccsbe csapnak át.”(Hermann Broch)

Kányádi versbéli tünődéseire „lassacskán el kell tünődnöm / miért is írunk pajtás verseket / s van-e vajon költészet még a versben / vagy már régen elmúlt megszökött / nem ül a rímek bilincsébe verten / s a versek kongó cellák börtönök” (*Kuplé*) rímelnek Kerék Imre sorai: „Képernyőkön villogó megasztárok / évadja ez [...] Verseid sorsa? Örülj, hogy élsz, amíg e bornírt / század lesajnál, s magából kivet.” (*XX. század végi poéta verse*) Ugyanezen gyötrő gondolatokat fogalmazza meg, a költészet elértéktelenedéséről, megbecsülésének hiányáról beszél az *Epistula Szepesi Attilához és Epistula Alföldy Jenőhöz* című versekben. Mint rozsdás vaskampó, mered a kérdés: kinek ír a költő?

A Kerék Imre-i versvilágban nem elhanyagolható a lírai alany jelenléte, a vershős erős empátiával bír az általa értékesnek tartott életjelenségekkel szemben. A szülőfölddel való kontemplatív azonosulás példája a címadó vers, sok más verse mellett. Kerék nem tépte el a gyökereit, máig erősen kötődik a szülőföldhöz, a szülőföld és a gyerekkor élményei táplálják líráját, hol megrendülten múltidéző, hol derűsen szemlélődő, ez a kettősség adja verseinek a feszültségét, dinamikáját.

A folklórnak hangsúlyos szerepe van ebben a költészetben, ez látás- és kifejezőmódjában is tetten érhető, versei olykor a népdalok hangján

szólalnak meg, a tárgyias leírás keveredik a személyes vonatkozásokkal. Arany János-i epikus nyugalom (*Virágvölgy, Niklai ősz, Arany estéje*), gyermekkori tisztaság, idill (*Dél, Virágok nyílnak*) idéződik meg a Kerék Imre-i versekben. A gyerekkor, a falusi élményvilág intenzíven továbbél a verseiben, versbe emeli a tárgyi világot, megjelenik a táj flórája és faunája, nem különben az ember, akinek sorsával azonosulni képes a költő, így hitelesen tudja kifejezni örömét és bánatát.

Kerék Imre is megszenvedti a faluról városba kerültek sorsát, az elmagányosodást, amiből csak a vers lehet a kiút.

Láng Gusztáv megállapítása Kerék Imrére is vonatkoztatható: „korszerűségét nem azáltal nyeri el, hogy a népi hagyomány fölé emelkedik, hanem oly módon, hogy azt emeli a költészet magasába.”

Noha Kerék nagy szakmai felkészültséggel bír, mindenféle versformában meg tud szólalni, sohasem érezni a rutint, ami a művészetek megromtója, ugyanakkor az erőlködés, izzadtságzagát sem érezni művein. Természetes, mint a hullámozó búzatábla, mint a napsütés. Természetes az észjárása, tematikája és motívumrendszere. Kerék nem dugja struccként fejét a homokba, számol a költészet – sőt az egész civilizáció – válságával, de múló divatok kedvéért a hagyományt és a művészi integritást nem adja fel, értékeihez ragaszkodik. Az értékválság idején értékvállaló. Kerék Imre verseit olvasva a szülőföldhöz való ragaszkodás tűnik föl elsőként. Táj, kultúra és ember szerves egységben jelenik meg.

„Nem az egyetemesben keresi a sajátost, hanem a sajátosban, a provinciálisban az egyetemes érvényűt.” (Pécsi Györgyi)

A művészi integritásra törekvő, eszményörző lírai hős nem szakad el a szülőföldtől, magánmitológiáját történelmi kontextusba helyezi. Tradicionális költő, ragaszkodik ahhoz az értékrendhez és magatartáshoz, amit őseitől örökölt és költőelődjeitől tanult. Amire egész költészetét alapozta.

Alföldy Jenő írta róla egyik kötete kapcsán: „Gyapodó számú verseskönyveiben mégis egyre inkább érzékelem a hendikeppel sújtott vidéki költősors aggasztó jeleit. Nem a versek hangjában, szellemében, és nem a teljesítményben. Kerék Imre vékonyka, olykor igen szerény kiállítású és nyomdahibákkal megjelenő kötetei arra figyelmeztetnek, hogy ma nehezebb vidéki költőnek lenni, mint korábban bármikor.” (*Centrális költészet a provincián – Műhely, 2000/1. sz.*)

Nem tudom, Takáts Gyulának, Csorba Győzőnek, vagy az egész életét Szalonnán leélő Kalász Lászlónak távol a szellemi élet centrumától könnyebb volt-e, mint most Kerék Imrének, a Kerék Imréknek.

Mindenesetre egybegyűjtött verseit tartalmazó kötete, a *Virágvölgy* szép kivitelű, kemény borítójú könyv, méltóan reprezentálja a negyven éves költői pályát. Hanem azt szomorú dolognak tartom, hogy a tucatnyi szponzor között nem találjuk egyik hivatásos folyóirat- és könyvkiadást támogató alapítvány nevét sem, tehát a szerzőnek úgy kellett összekalapolni a kiadás költségeit. Skandalum!

Kerék Imre verseiben fontos szerepe van a vizualitásnak, nem véletlen, hogy olyan sok festőt (Kondor, Chagall, Van Gogh, Vermeer, Cezanne, Klee stb.) idéz meg verseiben. Számos költőtársat, elődöt is megidéz, reminiszcenciák, parafrázisok sora olvasható a kötetben. A *Poéták: csodanyelvek* című kötete csupa olyan verset tartalmaz, amelyekben más poéták hangját próbálgatja. A legszorosabb szálak Weöres Sándorhoz, Csanádi Imréhez és a nemzedéktárs-baráthoz, Szepesi Attilához fűzik. Tagadhatatlan Takáts Gyula és Fodor András hatása. Kipróbálta Si King, Li Taj-po, Omar Khajjám, Hölderlin, Francis Jammes, Jeszenyin, Weöres Sándor, Lator László, Fodor András hangját, akik hangütésben, költői világkép tekintetében merőben különböznek egymástól. Kerék Imre Weöreshez hasonlóan próteuszi alkat, de amíg mestere lemond az egyéniségről, addig Kerék tudatosan megőrzi azt: személyes, azáltal hiteles.

Kerék Imrét a pannon költők közé sorolta be a könnyen skatulyázó szakma, nem indokolatlanul persze. A *pannon* dunántúliast jelent, bukolkust, latinost. A pannonság tradíció és szemlélet, magatartásforma. Létezik, legalábbis úgy hisszük, létezik valami időtlen pannon derű, de ne feledjük, a mindig változó természet derűs színeinek felmutatásán kívül ott van benne az örök emberi dráma, megjelenik a halál árnyéka is. „A halál az a sötét bevonat – mondja Bellow –, amely nélkül semmit sem látnánk a tükörben.”

Kerék Imre pannonsága nem jelent feltétlen idillt, példa erre *Ha* című szonettje: „Ha nem esik el Voronyezs alatt / apám s nem lett volna hősi halott; / ha örökül rám nem csak megkopott / kofferje és hegedűje marad; // ha nem halottam volna szüntelen / anyám faltól-falig-sírt panasztát; / ha nem lesöpört padlásunkonát / ordít arcomba a történelem: // akkor talán most lenne rá okom, / volna hozzá helyszín és alkalom, / hogy furulyázzam a pannon derű // mítoszát árnyaltan, cirkalmasan; / hogy nekem ez miért nem egyszerű – / ítélje meg, kinek türelme van.”

Fölvetődik a kérdés, mennyire eredeti, saját hangú a Kerék Imre-i költészet? Hiszen versei között sok a pastiche, parafrázis, tudatos reminiszcencia, áthallás, allúzió, utalás. Utánzó-másolóművész volna, formaérzékeny verscsináló? Tudjuk, Weöresre is rásütötték a Babits-epigon bélyeget.

(Lukács György) A költészet az életen kívül a művészetből is táplálkozik, a költő nemcsak a saját élményeivel szembesül, hanem az elődök tapasztalataival és gondolataival is. Kerék sajátossága, mondjuk így stílusa az idézés és továbbgondolás módjában rejlik abban, hogy a különböző korok különböző tapasztalataiból, élményeiből mit hasznosít, mit tud igazán a magáévá tenni.

Kerek Imre első verseit a hetvenes évek elején olvastam a *Magyar Ifjúságban*, ahol elég gyakran szerepelt Vasy Géza értékkereső figyelmének köszönhetően. Szimpatikusak voltak ezek a versek: tiszták, nemesen egyszerűek, mentesek minden manírtól, ugyanakkor gondosan kimunkált formában öltöttek testet. Üde leheletű, természetközeli versek voltak, lombok zúgtak, patakok csörgedeztek bennük. Olyan magától értetődő természetességgel szólalt meg, ahogy a madár énekel. „Tócsában szellő rovásírása. / Sugarak késelik a levegőt. / Egy ág, mint órainga / sétál szemem előtt. // Imbolygó, lusta harangszó. / Szögre akasztott kapa cseng. / Két szalmavirág szára közt / függőágyat feszít a csend.” (Cél) Főleg az utolsó sor természeti képe, metaforája szép. Ne feledjük, a hetvenes éveket írjuk, amelynek poézisére Nagy László képteremtő ereje nyomta rá bélyegét. Hatott Kerek Imrére is, noha versépítő technikája különbözik az övétől. A népdalok hangulatát idéző *Dal* című versében a metafora allegóriává terebélyesedik: „holdba nyújtózó fa lennék / te meg szarvas lennel / dörgölőznél oldalamhoz / árnyékomban megpihennél // agancsod kifényesíteném / gyöngyöt pergetnék nyakadra / jobban kívánkoznál hozzám / mint a szép híves patakra”

Kerek Imre gyarapodó életműve, jelentős költői teljesítménye eddig sajnos nem került a figyelem középpontjába. Talán vidékiségből adódik ez a mellőzöttség, abból, hogy nem a fővárosban, hanem a hűség városában, Sopronban él és alkot a *somogyi Próteusz*. Vagy a hagyományokhoz való ragaszkodása nem tetszik az irodalmi közéletet uraló korifeusoknak. Szinte ars poétikaként hatnak alábbi sorai, melyeket Takáts Gyula versei kapcsán vetett papírra „Nemcsak táj és történelem, természet és kultúra kapcsolata ragadott meg költészetében: a klasszikusok, Csokonai, Berzsenyi tanulása közben az ő révén ismerkedhettem meg közelebbről a költői nyelv és stílus szépségeivel, versformákkal, a képalkotás titkaival – egyszóval az élő irodalommal, a költészettel”

(*Hazánk Kiadó, Győr, 2002.*)

A REMÉNY LEHETŐSÉGÉNEK IGÉZETÉBEN

Az igazán érvényes művészet alapvetően sajátos tulajdonsága az emberség és az érzelem mozgatóereje. Ez jutott az eszembe először Romhányi Gyula összegyűjtött verseinek olvasásakor. A közelítés persze sokféle lehet és pontosan ettől színes a kortárs hazai líra palettája. Azután Gárdonyi Géza néhány mesteri hasonlata vetődött fel a gondolataimban: „A tudós azt keresi, ami igaz. A művész azt, ami szép. Mindenki más azt, ami neki hasznos.”

„A mélybe leszálló bányász magával visz mindenféle szerszámot egy börtarisznyában. És egy lámpást csatol a fejére, hogy világítson magának. Így száll az emberi lélek is a Földre. A nagy költő nagy rendeletre jött nagy bányász. Tudja, hol a rejtőző kincses ér, amelynek vagy alatta, vagy fölötte, vagy mellette gyanútlanul járkal el a többi. Már korán kibontja képességeit. Korán, gyermekkorban, ösztönösen. S lámpása nemcsak magának világít, hanem nemzetének is, és a nemzet határain túl elvetődnek a sugarai.”

„A bányász rátalál egy aranyrögre. Bizonyára nem a sarat vizsgálja, amely rátapadt, hanem az arany értékét. A kritikusnak is csak az aranyat kell keresnie az irodalmi termelésben.”

Lássuk tehát, melyek Romhányi Gyula szellemi bányászatának *Ködben* című verseskötetébe rejtett aranyai. A tíz ciklusba tagolt versanyag a költő fülszövegi eligazítása szerint a közösségben is magányos ember elhagyatottságát, nyomorát igyekszik számba venni. „A beszédes, könnyörgő csönd” valódiságának keretében mutatja be, hogy a magány gyógyíthatatlan mélységét felismerők egyetlen adománya a lehetőség a reményre. Köz- és magánszociográfia – lírában. Ezzel a szándékával és olykor kiragadott témáival s modorában is Ladányi Mihály követőjének tetszik. Minden megkeseredettségét is az élet szeretete növi túl, ezzel is bizonyítja – többször megszólítva Istent –, hogy a valódi értékeket áhító, azokért a maga módján küzdeni képes, hívő ember.

Így indítja az első ciklus címét adó verset: „Csak hordod a sorsot, / vagy a sors hord téged... / Nyelved alatt / elporladt pecsétek.” (*Szemben magammal*)

Mégis a beletörődést kérdőjelezi meg a vers végén. Az ember feltérképezi helyzetét és a legreménytelenebb környezetben is azon munkálkodik, ha hagyják, hogy abból kikerüljön. Figyelemre méltóan naprakész filozófiai fejtegetés a *Kinek játszom?* című, amelyben az egymásnak feszülő ellentétet a következőképpen dramatizálja: „Ragadj vésőt, kalapácsot, / ecsettel varázsolj szépet. / Füttyülj, játssz hangszeren, / tollal szolgálj az egészséget... / A virtuális valóság / korában / az ember csupán / káprázat a tudat felszínén.”

Az első ciklus végső sorával tanácsolja: „Hitedbe oltva élj!”.

A részeg magány kocsmasztali nézetének álsága, hazugsága, és annak múltban gyökerező motívuma bontakozik ki a *Csengődi kocsmá blues* című ciklus verseiben. Külön érdekesség itt a különböző hangulatokhoz illő borfélék felsorolása. A mámor nélkülözése, a mindennapi szegénység sincsen elhallgatva. Szociál-lírikus versek egyfajta lét negatívjairól. A parkban átaludt éjszakát követően felméri a szembejövők tekintetéből a vádló rémületet, s a táncoló poharak nyelik el személyiségét. A reménytelenség alkoholistáit elnyelő pohár? Szükséges valami nagyon is józanság ahhoz, hogy ilyen képet alkothasson valaki.

A *szerellemmel...* ciklus címe megelőlegezi a témakört. „Akkor hát ne legyen többé hajnal, / ha nem arcoddal kel fel a nap. / Füstös ködökbe füljön a reggel, / hulljanak a hűtlen madarak, / ha énekük nem rólad nyelvel.” (*Huszonöt sor*)

Formailag tökéletes vers első szakaszát idéztem, merthogy a hosszabb verset mégsem másolhatom ide terjedelmi okból, ám a ragaszkodásnak legjelesebb példája ebben a kötetben. A szerelmes versek háttéréből olykor Ladányi Mihály és Nagy László zümmögése hallatszik át. Az előző ciklus ellentétpárja a *...vagy szerelem nélkül*.

Helytörténeti motivációt őriz a T. Pataki Lászlónak ajánlott, *Mádách asszonyával* című, tömör ciklus, tisztelgés néhány emlékidéző, köztük a *Jajgathatnék* című verssel. „Most ősz van. / Az idő / szívembe mártott ecsettel / festi a tájat. / Mégis most hajt érte lelkem / az emlékezés földjéből / barkaágot.”

A keresztre feszítés érdeméért esdekel az Esti imádságban, puritán fohásza elhalványodó vallomás.

Szülők, nagyszülők, s egy költő emléke tűnik elő abban a ciklusban, aminek a *Tapogatózás egy szó után* cím adatott. Valami furcsa gyász temetkezett a szokatlan utolsó utakba: hiányuk örök jelenléte. A *Kórházi anziksz* ciklus a szenvedésé, a betegség okozta kiszolgáltatottságé, A *Grimaszok* ciklusban ismét, mint e könyvben annyiszor, a „ladányis tónus” kap erőteret az *Interpellációban* is: „Mint ki elhagyta kulcsát, / s nincs a zsebében kapupénz, / mert féli a házmester morcát, / túri a hajnali reszketést: / úgy ácsorgok ajtód előtt Hazám – / várva a szegények reggelét.”

Sorra korszerű témákat láttat, érvényes leleményeket felvonultatva. „Üres vagyok, / mint egy tegnapi hírlap, / mint »A címzett ismeretlen!« / felirattal visszajött levél, / mint szerszám után ásító / marok a zsebben, / mint hirdetőtáblák / a gyárkapuk mellett / fényért kolduló, / sóvár szememben.” (*Helyzetjelentés II.*)

Egy-két epés közéleti vágy-vers groteszkje közül kiált ki a *Szöveg-pótlás egy meghívóhoz*: „... ha mégis eljönnél, / ne köszönj! / Úgysem akar neked már / visszaköszönni / itt senki.”

A következő, *Tükör* című ciklus darabjaiból egy kiemelkedő fegyelműt – a Közénk ül címűt – magyarázat nélkül idézek, hiszen önmagáért beszél: „Mikor a csend szoknyája se lebben, / és akácméz csordul / az üres pohárból, / néha ilyenkor közénk ül / az Isten, / s beszélget velünk / sorsról, magányról.”

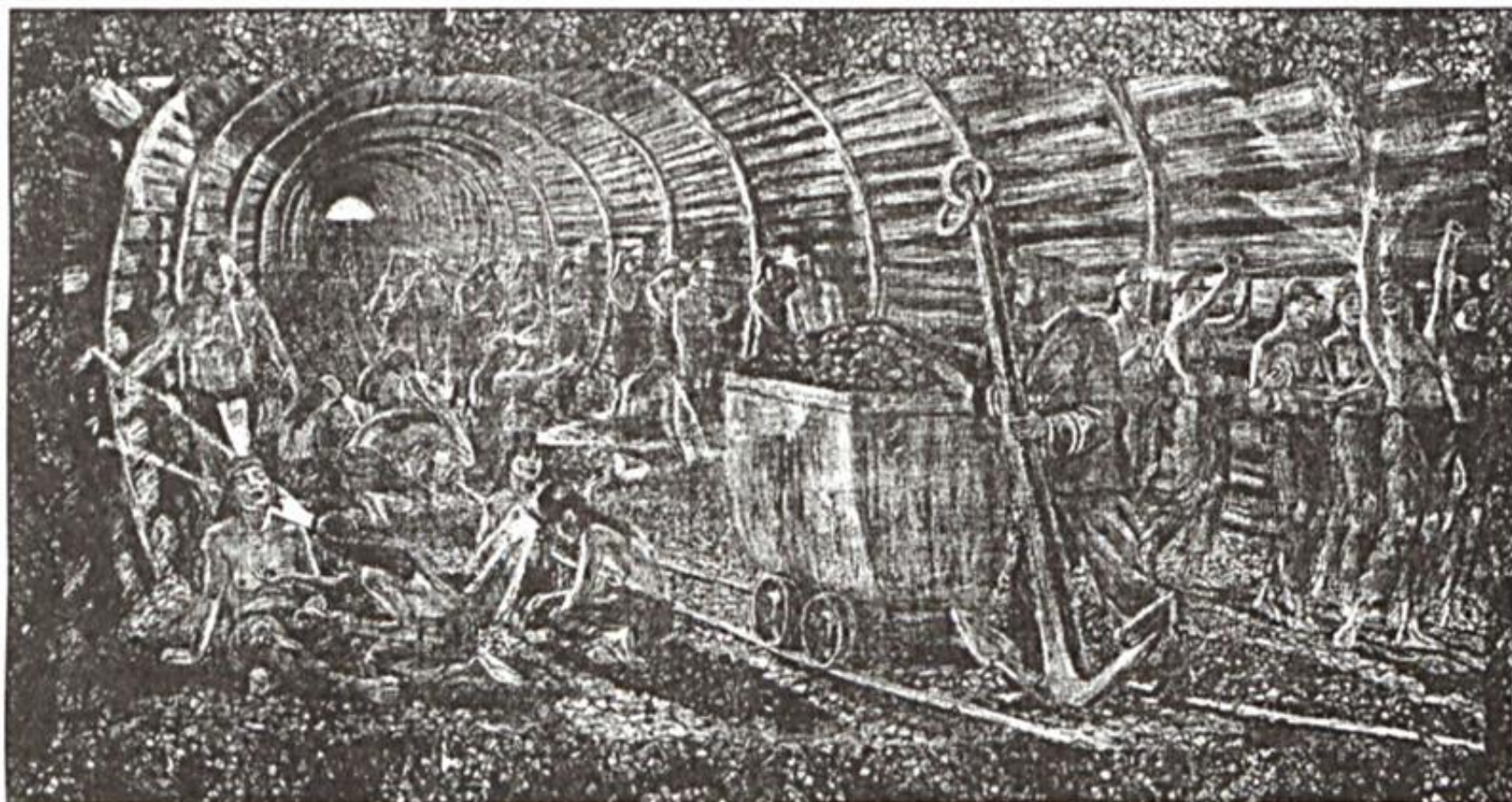
A kötetzáró *Földközeli* ciklusban hangsúlyozódik ismét a remény. A visszatalálás igénye, a „jó volna még egyszer átélni azt az életérzést” reménye. A valamire valóság hasznosulni, szolgálni kívánó reménye. „Talán lehetnék madárijesztő, / fa tövén bolondgomba, / csigaház-gondnok, / tücskök hangszerésze, / vagy egy leveles, virágos ág, / mi éjjelente illatával / reményt lop a szélbe.” (*Mi lehet majd a dolgom?*)

Szonettben és dalban, szabadon szárnyaló sorokban egyaránt aranyrögökre bukkanunk a *Ködben* lapjain. Értéke a mélyből felemelő erkölcsi vonzerő nehéz feladatának tisztességén túl a képek kifejező erejében rejlik, amikor a hétköznapi szavak közé rejtve úgy fogalmaz például, hogy „mackó léptű éjjel”, meg „vágyaim bársonyszíj ostora”, vagy „részeg lelkünk sótlan könnyei hullnak az üres poharakba”. Kétségtelenül hétköznapi érdem a Romhányi-féle küzdelem, a személyes belső vívódás és állandó analízis. Ezek a kapaszkodók készítetik a padlóról emelkedni újra, visszatérni a remény védelmébe.

„Bevallottam már minden szégyenem / és felosztottam az álmok bűneit.” Az iménti sorokkal fejezi be a kötetzáró, *Epilógus* című versét és búcsúzik olvasóitól, akik talán hasonló érzéseket-gondolatokat táplálva, vagy akár az eltévedt bárány visszatérésének tudatában integetnek a Balassagyarmaton élő és alkotó költőnek e sorok és e könyv elolvasását követően.

A kötetet az időközben elhunyt Csikász István grafikáival illusztrálták, a borító Bárány István munkája.

(Madách Imre Városi Könyvtár, Balassagyarmat, 2003)

Kicsiny Balázs: Anno Domini (1999–2000)

Fotó: James Howe

VASÚTI ÜGYEK

Új tanulmánykötete jelent meg Majdán Jánosnak a Pécsi Tudományegyetem docensének. Miért szól erről a *Palócföld* recenziója? Majdán Jánost gyökerei Szügyhöz és Balassagyarmathoz kötik, itt kezdte pályáját, kutatásait. A szerző személyes kötődésen túl témaválasztása is érdekessé teszi a kötetet a „felsőmagyarországi” olvasó számára. Majdán Jánost, mint az életmód- és közlekedéstörténettel – ezen belül leginkább a vasúttal – foglalkozó történészt tartjuk számon. Olyan történészként, aki nem zárkózik be saját szakmájába, kutatásaiban szívesen merít más tudományterületek eredményeiből; aki divatos kifejezéssel élve a multidiszciplináris, magyarul a több tudományterületen átívelő, azok eredményeit összefogó és alkalmazó kutatók iskolájához tartozik.

A beszédes: *Modernizáció – Vasút – Társadalom* című kötetben az utóbbi években megjelent tanulmányait gyűjtötte össze. A 11 tanulmányt a közös téma, a vasút fűzi egybe. Több nézőpontból, különböző módszerekkel vizsgálja a vasútépítésnek, a vasúthálózatnak kisebb régiók, országok gazdaságára, társadalmára gyakorolt hatását.

Az első tanulmány – a *Vasúti ügyek 1848-ban az első felelős magyar minisztérium működéséig* – a már széles körben ismert terveken túl képet ad Széchenyi minisztériumának belső működéséről és a miniszter korát megelőző koncepciójáról, az államilag épített és fenntartott vasútvonalokról. Ezeket a terveket majd Baross Gábor váltja valóra, akinek győri tevékenységéről külön tanulmány szól.

A kötet egyik izgalmas „újdonsága” a szinte feledésbe merült Edvi Illés Sándor féle áruforgalmi statisztika ismertetése és az adatgyűjtés alapján egyes térségek áruforgalmának, a vasút körzetszervező hatásának a bemutatása. Egy új eszköz a korabeli települési hierarchia vizsgálatához. Az adatfelvétel az 1895-ös esztendő minden napján rögzítette az egyes állomásokon feladott áruk forgalmát, az országos kereskedelmi forgalomba került cikkek kiindulópontját. Az állomásokra érkezett áruk listája a települések vonzáskörzetének pontosabb lehatárolását teszi lehetővé. Így ismerhetjük meg az alföldi hálózat adatait, a Budapest napi

ellátásában részt vevő kiskörzetek elhelyezkedését, a Nagyvárad környéki vicinálist, a Murány- és Csetnekvölgyi helyiérdekű vasutak jelentőségét.

A „Vasszekér diadala” című könyvében megkezdett utat folytatja a *Vasút polgárosító hatása* című tanulmány, ami a vicinálisoknak az életmódra, kisebb közösségekre gyakorolt hatásáról szól. „A történettudomány – véleményem szerint – akkor adhat átfogó és összegző képet a hazai polgárosodásról, ha bemutatja a mindennapi életben bekövetkezett változásokat is” – mutat rá céljára a tanulmány bevezetőjében a szerző. Milyen változásokat indított meg a vasút egy addig nehezen megközelíthető, a főbb útvonalaktól távol eső település életében? Az építkezések idején rendszeres pénzjövedelemhez jutottak a helyben toborzott kubikusok. Ez is hozzájárult a századforduló házépítési hullámához, vagy a kistájak színes népviseleteinek kialakulásához. A nyilvánosan mért pontos időt sok helyen a várótermekben elhelyezett ingaórától „számítjuk”. Az egyseges szabvány szerint épült állomások restijéből indult hódító útjára a bécsi szelet, vagy a csapolt sör. A kisvárosokban mérnökök, szakemberek, pályamunkások telepedtek le. Szabó Lőrinc családját is a vicinális „hozta el” Balassagyarmatra!

A Felvidéki vasútvonalak első terveit 1836-ban fogadta el az országgyűlés, a helyiérdekű vonalokról 1880-ban született törvény. Az első ütemben megépült fővonalak csak a fontosabb gazdasági központokat kapcsolták az országos hálózathoz, míg a kistájakat és azok székhelyeit az 1880 után létrejött helyiérdekű társulások.

A vasútvonalak tervezésénél a legtöbb esetben a gazdaság valós igényeit vették figyelembe, a fő és szárnyvonalak kiépítésénél az egyes régiók, nagyobb térségek összekapcsolására törekedtek. „Csökkenteni a távolságokat”, korábban elzárt területeket bevonni az ország gazdasági vérkeringésébe, ezáltal a Monarchián belüli és az európai forgalomba. A vasút nem etnikai határok szerint épült, a közép európai nacionalizmusok, az új rend, az új államok megteremtése az első világháború után addig virágzó kapcsolatokat szakított szét, vágott két-, esetleg háromfelé összetartozó régiókat, megszüntette az eltérő adottságú térségek kölcsönös előnyökre épülő árucseréjét. Cserébe nem kínált sokat. Az utódállamok autarkióra, önellátásra rendezkedtek be, a Kisantant országai csak politikai téren tudtak kooperálni.

A szerző többször foglalkozott a határváltozások és a vasút kérdésével – nemrég a Nógrád Megyei Levéltár Balassagyarmaton XX.

századi határváltozások címmel megrendezett konferenciáján. A kötetben két tanulmány járja körül ezt a témát. Az egyikben az európai vasúthálózat fejlődését vizsgálja meg a hatalmi szempontok tükrében. Az első világháború előtti időszakban a vasút piacszervező hatása volt a döntő, de fontosnak tartották a pályák kiépítését az államhatárokig. Az utóbbi fokozottan érvényesült a két világháború között az új nemzetállamok esetében. Meghatározó tényezővé a katonai, stratégiai nézőpont vált. A második világháború után a két katonai tömb érdekei voltak a döntőek.

Magyarország esetében az első világháború után 51 kettévágott pálya végállomása más állam területére került. Ezek közül 19-nél nem nyitottak átkelőt. A többi esetében az új átkelőpontok fontossága megnőtt, ez új feladatokat, szerepet és kapcsolatrendszert jelentett ezeknek a településeknek és környezetüknek. A párizsi békét követő másfél évtizedben 13 átkelőn zajlott a forgalom. A volt helyiérdekű vonalakon nem került sor az átkelők megnyitására. A határ menti végállomások így még elzártabbá váltak. És ez az elzárkózás maradt jellemző a „baráti” országok, a Varsói Szerződés államainak kapcsolataira is. Ebben az időszakban szomszéd állammal összehangolt regionális fejlesztés két határmenti térségben történt. Az egyik ezek közül az Ipoly-völgyében, ahol az első világháború előtt tervbe vett Nagykürtöst Balassagyarmattal összekötő iparvasút feledésbe ment tervét élesztették újjá. Csak a vonalvezetés változott meg: Balassagyarmat helyett Losonc lett a kürtösi barnaszén szállítás végpontja. Sajnos a 13 kilométeren a Balassagyarmat – Ipolytarnóc szakasz pályáját használó vonal nem szolgálta a határ menti kapcsolatok helyreállítását, a két ország polgárai és szállítói számára nem tették lehetővé annak használatát.

Az utolsó tanulmánynak a rendszerváltozás utáni éveket taglaló része a határmenti és nemzetközi kapcsolatok gyors helyreállítását mutatja be. A tanulmánykötet megjelenésének idején – sokunkkal együtt – a szerző is reményeket fűzött az ipolysági és az ipolytarnóci átkelők megnyitásához. Nem csak a civil kezdeményezések – Ipoly Unió – miatt, hanem a mind két oldalon tapasztalható kormányzati szinten megfogalmazott ígéretekre alapozva is hihető volt, hogy újra befuthat a losonci vonat Balassagyarmatra. Úgy tűnik, hogy jó időre lekerült napirendről a kérdés. A Szlovák Köztársaság belefogott a nálunk szerencsére egyelőre elvetett, de már többször napirendre került vasútleépítő, „racionalizálási” programba. Így már nincs mit összekötni, megszűnt a

személyforgalom az említett szakaszokon. Az a képtelen helyzet állt elő, hogy egy olyan város, mint Ipolyság vasúti összeköttetés nélkül maradt. A síneket még nem szedték fel, a teherforgalom működik, de ebben a helyzetben nem fűzhetünk reményeket a néhány kilométeres drégelypalánki szakasz újraépítéséhez. A közlekedési hálózat fejlesztésénél előtérbe került az autópálya és a gyorsforgalmi úthálózat kiépítése, a csatlakozás az európai közlekedési folyosókhoz. Ez utóbbi érinti vasúti fővonalaink egy részét, de a szárnyvonalak fejlesztése, felújítása, sok esetben megtartása is kérdésessé válhat.

A kötet értékeinek bemutatása után meg kell említenünk formai hiányosságait is. Talán a pénzhiány lehet az oka a szegényes kivitelnek. Az illusztrációk minősége sok helyen igen gyenge, például a nagyvárad-i állomást ábrázoló képeslap csak egy fekete folt. Nem vehetjük sok hasznát a vasúthálózat fejlődését ábrázoló térképnek sem. A változó betűméret is zavarja az olvasót, aki csak bosszankodhat a gyakori elütéseken, nyomdahibákon. Az értékes tanulmányokat egybegyűjtő kötet gondosabb munkát kívánt volna kiadójától!

A hazai polgárosodással foglalkozó kutatások között talán kissé háttérbe szorult a közlekedési hálózat történetének vizsgálata. Így a kötet nem csak érdekes olvasmány, de hiánypótló mű is egyben. A szerző célja, hogy a magyarországi életmódbeli változások rögzítését felvállaló mű elkészítéséhez szolgáltasson elemeket. Ezért is vállalta magára az országos folyamatok bemutatásán túl a helyi, térségi és régiós feltárásokat. Az olvasó csak egyetérthet az előszóban megfogalmazottakkal, hogy a „...vasutak múlt századi szerepéből, működéséből levonható tanulságok talán segítenek megfogalmazni az újabb fejlesztési elképzeléseket, s a történelmi munka hasznosítható a jelenben is”.

(*ISZE Integral – Egyetemi Kiadó Kft., Pécs, 2001*)

AZ ELJUTÁSRÓL ÉS A TALÁLKOZÁSRÓL

Figyeljenek csak: W. S. Maughamot olvastam a minap. Ezt írja: „A szépség: ekstázis. Olyan alapérzés, mint az éhség. Valójában nincs mit mondani róla. Olyan, mint a rózsa illata: az ember beszívja és kész. Ezért fárasztó a műkritika, kivéve, ha a szépséggel, tehát magával a művészettel nemigen foglalkozik.” Na, igen. Ezek után írjak valamit Kántor Péterről. Értsd: nagyon jó kötet a *Lóstafféta*. Szép. És: lehet, hogy fárasztó leszek, de bele kell menni kicsit.

Ezzel kezdeném: minden a helyére került. Magyarán, az összes vers a számára lehető legelőnyösebb környezetbe illeszkedik. Kántor Pétert dicséri ez is, hiszen maga szerkesztette kötetét, nagyszerű arányérzővel.

Kezdem máshonnan. Őszintén szólva, nem vagyok híve (se követője, se rokona, se ismerőse etc.) a napjainkban elterjedt – vagy elterjedni vélt – kritikai hozzáállásnak, mi szerint „kortárs művekről vagy jót vagy semmit”. Igaz, lévén, hogy többnyire magam választom ki a köteteket, melyekről írni szándékozom – és, magától értetődően, ízlésemnek megfelelően választok – néhány alkalommal kellett csak „rosszat” írnom eddig, bármiről. Ám kisebb gyengeségek mindig akadnak, akadhatnak. Sok beszéd. Hogy jön ez ide, kérdezhetnék. Így: Kántor Péter kötetében nincsenek gyengeségek, kisebbek sem, és ez elmondható mind a versek minőségéről, mind a szerkesztésről.

„Utak porából, most kislány korából – / Jössz, Fanni? – korcsolyázni hívják, / s ő vidáman integet vissza: Mindjárt!” (*Ló nyerít*) Radnóti Fanniról, megható vers. Érvelnem kellene most a kötet, a költemények „jósága” mellett. Ezt várják, így kéne kinéznie ennek. Emerson szerint viszont – s ezzel, eddigi tapasztalataim alapján, egyet is értek – az érvek senkit nem győznek meg, mégpedig azért, mert érvként adják őket elő. Akkor ugyanis – írja – vizsgáljuk, mérlegeljük, forgatjuk őket, és ellenük szegülünk. Ám ha valamit csak úgy megemlítenek, vagy céloznak rá, azt szívesen fogadja képzeletünk.

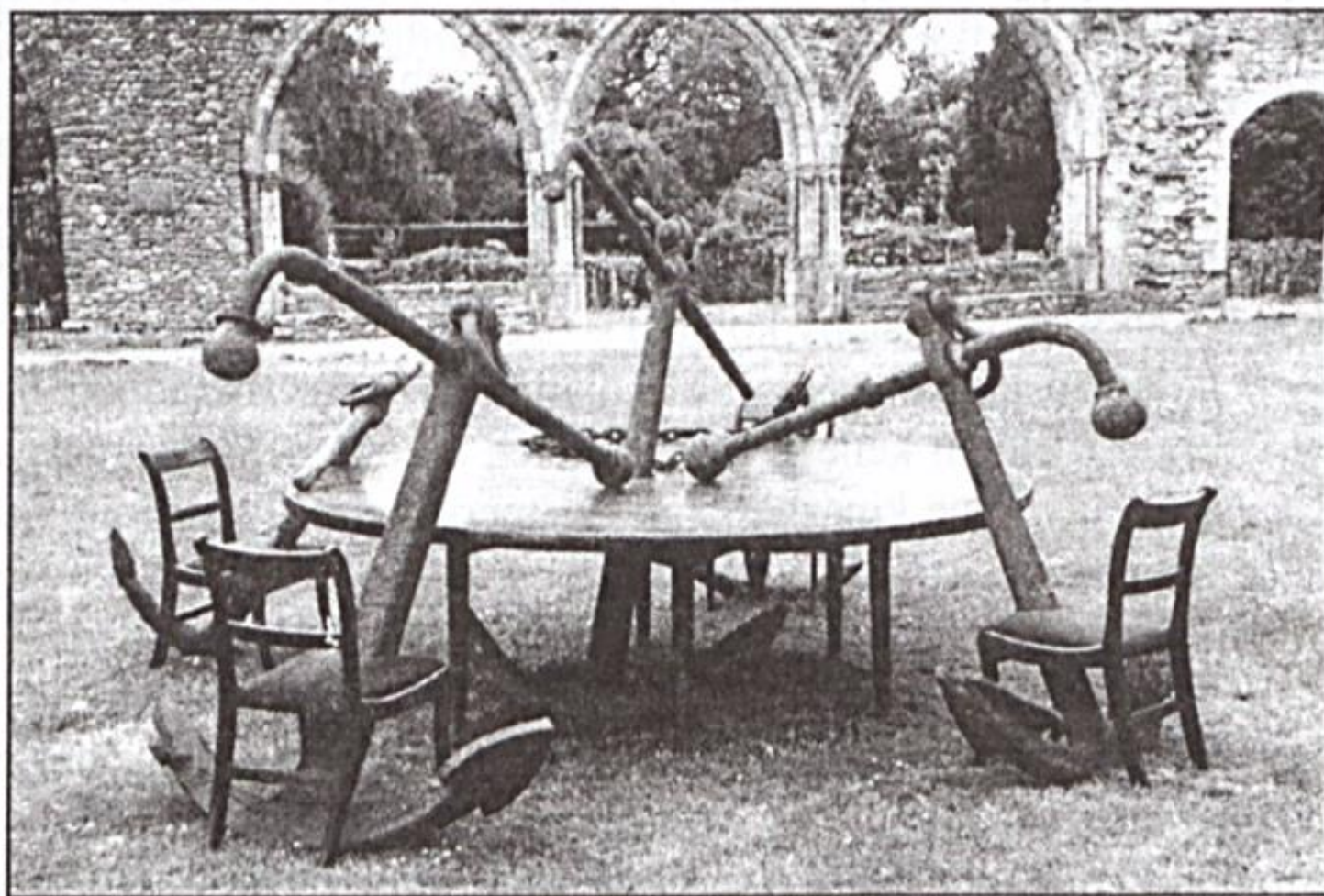
Célozgatni fogok, tehát. Hogy utazás ez a kötet. Hogy mindenre válaszol, minden hangulatra, helyzetre. Sírní lehet rajta, nevetni. Hogy ironizál és megdöbbsent. Teljességre törekszik, egy életmű részeként. „Hisz utazásod

célja voltaképpen / meglepni magad, ha ugyan magadban / találsz még ismeretlen teret, utcát, / ha ugyan képes vagy bejárni őket.” (*Ha el akarsz utazni*) Kántor Péter talált még ismeretlen tereket, utcákat (maradjunk ennél a képnél), bejárni – mégis úgy ismeretlen ez, hogy magunkra (is) ismerünk, olvasván.

Gondolkodtam sokat, hogy vajon egy ember (ez esetben: egy költő) magán-dolgai mitől (mivel) hatnak, hathatnak, hiszen általános (nem csak mai, mindig így volt, szerintem) hozzáállás az érdektelenség mások iránt. A valódi, nagy művészet viszont olyannyira általánosan átélhetővé képes varázsolni a személyest, hogy érdekessé válik általa (és igaz: a fércművek egyik meghatározó ismertető jege a lapos személyeskedés, az oda nem illő részletezés). „Még tovább magamnál nem jutottam”, írja Babits híres versében. Igaz is, nem is. Mert valóban, a költő magánál tovább nemigen jut (juthat), és más oldalról nézve: mégis. Az olvasókhöz; az ő „személyesükbe”. Talán a legszebb találkozások ezek. És – tartván magam a „célozgatáshoz” – Kántor Péter találkozik velünk, eljut hozzánk. Költészete nagy k-val írandó. S mivel a recezens sem juthat „magánál tovább” a recepcióban, így fejezem be ezt: én éreztem minden pompáját a daloknak.

Köszönettel tartozom ezért. Tartozunk, végülis.

(*Magvető, Budapest, 2002, 108 oldal, 1390,- Ft.*)

Kicsiny Balázs: Iránytű (2000)

KICSINY BALÁZS

ÉLETRAJZ

1958-ban született Salgótarjánban.

- 1982–1982 Magyar Képzőművészeti Főiskola, festő szak
1985–1985 Posztgraduális képzés, murális szak. Magyar Képzőművészeti Főiskola
1984 A Fiala Képzőművészek Stúdiójának tagja
1991–1991 Derkovits-ösztöndíj
1990 Pan European Arts ösztöndíj, a magyarországi British Council támogatásával, Glasgow, Nagy-Britannia
1992 Eötvös József Ösztöndíj Közalapítvány támogatása
1992 Tanulmányút New Yorkba, a Voironban (Franciaország) rendezett Nemzetközi Szobrászati Pályázat díjazottjaként
Részvétel a Visionfest, Liverpool (Nagy-Britannia) képzőművészeti fesztiválon a Visiting Arts támogatásával
1993–1995 Képzőművészetet tanít a budapesti Lycée Français-ben
1995–1997 Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj nagy-britanniai tanulmányút támogatására
2000– A Műértő és a Balkon képzőművészeti szaklapok londoni tudósítója
1995– Londonban és Budapesten él

DÍJAK

- 1992 Munkácsy-díj
1992 Nemzetközi Szobrászati Pályázat, a zsűri különdíja, Voiron, Franciaország
1993 Smohay-díj, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
2000 A „Művészek Éve” díj, Angol Művészeti Tanács, Dél-Anglia
2002 „Megbízás új mű létrehozására” díj, Angol Művészeti Tanács, Dél-Anglia

Kicsiny Balázs: MUNKAVÉGZÉS FOLYAMATBAN, 2002.

